БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

3 МАРТ
№ 10 (3010)
ЖУМА

БИБЛИОТЕКА
Издательства ЦК КП Узб.
Инв. № ... 19

Н. Н. СЛЮНЬКОВНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА БЎЛИШИ

Шу йил 27 февралдан 1 мартгача КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, КПСС Марказий Комитети секретари Н. Н. Слюньков Ўзбекистонда бўлди. Бу кунларда у республикамиз ишчилари, деҳқонлари, олимлари, мутахассисларининг вакиллари билан учрашди, суҳбатлашди. Мазкур суҳбатларда мамлакатда, шу жумладан, республикамизда қайта қуришнинг бориши, бу борадаги ютуқлар, ҳал қилиниши лозим бўлган актуал проблемалар ҳақида фикр юритилди. Марказий Комитет секретари «СССР 50 йиллиги номидаги Тошкент трактор заводи» ишлаб чиқариш бирлашмаси ишчиларининг фаолияти билан танишди. Коллектив эришаётган ютуқларни таъкидлаган ҳолда, улар ишидаги танг жойлар хусусида ўзининг мулоҳазаларини айтди.

Н. Н. Слюньков Самарқанд областига ҳам ташриф буюрди. У ердаги «Электробитмаш» ишлаб чиқариш бирлашмасининг ишчи ва мутахассислари билан учрашди. Мазкур корхонада ишлаб чиқарилаётган холодильниклар мамлакатимиз холодильникларининг энг яхшиларидан эканлигини Марказий Комитет секретари алоҳида таъкидлади. Бироқ бу ютуқлар билан кифояланиб қолмаслик керак. Фақат Иттифоқда эмас, балки жаҳон миқёсида олдинги ўринларга чиқишга ҳаракат қилиш керак.

Марказий Комитет секретари саноат зонаси посёлкасининг аҳолиси билан ҳам суҳбатлашди. Бу суҳбатда мамлакатда қайта қуриш қай даражада амалга оширилаётганлиги ҳақида гап борди. Н. Н. Слюньков меҳнаткашларнинг бу борадаги саволларига жавоб қайтарди. Суҳбат давомида уй-жой, хизмат соҳаси, озиқ-овқат муаммолари борасида фикр юритилди. Самарқанд район Энгельс номидаги ва «Москва» колхозларининг меҳнаткашлари билан учрашувлар ҳам амалий тус олди.

Н. Н. Слюньков В. П. Чкалов номидаги Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмасига борди. Корхона ишчилари, мутахассислари билан атрофлича суҳбат бўлди. Шундан сўнг у Тошкент областидаги «Лимонарий» колхоз-комбинатига борди. Бу ерда бажарилаётган ишлар, жумладан, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий академиги З. Фахриддинов ва унинг издошлари бажараётган катта ишларга юқори баҳо берди.

Марказий Комитет секретари Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюросининг аъзолари ва аъзоликка кандидатлари, Марказий Комитет бўлимларининг мудирлари, республика Олий Совети ва Министрлар Советининг раҳбарлари, область партия комитетларининг биринчи секретарлари, Ўзбекистон ССР ФА ҳамда ВАСХНИЛ Ўрта Осиё бўлимининг раҳбарлари билан учрашди.

Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлигига номзод, КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросининг аъзоси, партия Марказий Комитетининг секретари Н. Н. Слюньков 1 март куни Ўзбекистон ССР партия-хўжалик активлари йиғилишининг қатнашчилари билан учрашди. Учрашувни Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Р. Н. Нишонов очди.

Оржоникидзе район партия комитетининг биринчи секретари Г. Миразимова, «Ташсельмаш» ишлаб чиқариш бирлашмасининг токари Ю. Степаненко, республика Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари О. Ёқубов, Қораўзак районидаги «Маданият» совхозининг бригадири Г. Пирназаров, Ўзбекистон ССР 50 йиллиги номидаги Наманган шойи ишлаб чиқариш бирлашмасининг йиғирувчиси Н. Агапова, Навоий электрохимия заводининг директори Г. Ян, Қўшкўпир район Ҳамид Олимжон номидаги ўрта мактаб ўқитувчиси М. Раҳмонова, Қоракўл район Ф. Хўжаев номидаги колхоз ижарачиси Ю. Махсумов, Ўзбекистон ССР ФА республика ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш кенгаши раиси И. Искандаров, Дўстлик районидаги «Октябрь 50 йиллиги» совхозининг директори Н. Қаюмов республикада қайта қуриш жараёнлари ривожланиб бораётганлиги, турғунлик даври салбий оқибатлари бартараф этилаётганлиги тўғрисида гапирдилар.

Учрашувда КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзоси, Марказий Комитет секретари Н. Н. Слюньков нутқ сўзлади.

26 МАРТ — СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ САЙЛОВИ КУНИ

ФИДОИЙ ИНСОН

Тошкентнинг марказида — Охунбобоев номидаги мўъжазгина майдон чеккасида, икки қаватли кўҳна оқ уйда Уруш ва меҳнат ветеранлари республика кенгаши, унинг таркибидаги область ва шаҳар кенгашлари жойлашган.

Ҳар куни эрталаб бино олдига енгил машина келиб тўхтайди-да, ундан қотмадан келган ўрта бўйли, сочлари оқарган нуроний киши тушади. У бино ичига киришдан олдин бир нафас кўчани, майдонни, дарахтларни, йўлкалардан шошиб ўтиб бораётган одамларни кўздан кечиради. Сўнгра майдон ўртасида қад кўтариб турган ҳайкалга синчков тикилади.

Яхлит метин тошдан ўйиб ясалган бу ҳайкал биринчи президентимиз Йўлдош Охунбобоевнинг ҳайкали. У қаддини кўтариб, серташвиш, ўйчан қиёфада узоқ-узоқларга нигоҳ солиб турибди...

Унга синчков боқиб қолган одам эса 45-50 йил аввал Отанинг ёрдамчиси бўлиб ишлаган, унга ҳамиша ҳамкор, ҳамсафар, ҳамнафас бўлган Расул Ғуломов.

Эндиликда Расул Ғуломович республика Ветеранлар кенгашининг раиси бўлиш билан бир қаторда Ўзбекистон ССР Олий Советининг ҳам раисидир.

Биз бу мақолани Р. Ғуломов СССР халқ депутатлигига номзод қилиб рўйхатга олинганлиги муносабати билан ёзаётирмиз. Аслида ҳар биримиз уни узоқ йиллардан буён яхши билганимиз учун айтажак гапларимизни ранг-баранг мавзуларда алоҳида-алоҳида мақолалар қилишимиз ҳам мумкин эди. Лекин ҳозир биргалашиб, фикр айтишни маъқул кўрдик.

...Р. Ғуломовнинг кундалик иши Ветеранлар кенгаши биносининг остонасидан бошланади. Уни албатта бир неча отахон ва онахонлар кутиб туришган бўлади.

Нафақадан бола-чақа ташвишларигача, қишлоқ поликлиникасининг ночор аҳволидан экология муаммоларигача, раҳм-шафқат ва саломатлик фондини кўпайтиришу ундан ўлкада кўп тарқалган сариқ касаллигини даволаш масалаларигача — ҳаётдаги долзарб ишларнинг ҳаммаси оқсоқол билан бирга муҳокама қилинади, ечими қидирилади, баҳс қизийди, турли идораларга хатлар ёзилади, телефонлар тилга киради.

Ветеранлар кенгашининг элга ардоқли бўлиб қолгани бежиз эмас. Бу ерда партиявий принципиаллик, виждоний поклик ва ҳалоллик инсоний адолат ва ҳақиқат ҳукмрон.

Ҳар бир ташкилотдаги ишнинг таъсирчанлиги, унинг халқ орасидаги обрў-эътибори унга раҳбарлик қилаётган одамнинг обрў-эътиборига ҳам кўп жиҳатдан боғлиқ.

Р. Ғуломов ярим асрдан ортиқ давр мобайнида қандай масъул вазифада ишламасин, у бажарган иш, у бошқарган идора, у раҳбарлик қилган ташкилот ҳамиша юрт эътиборида бўлган, унга иши тушган одамлар мамнун бўлишган.

Биз Р. Ғуломовнинг Отага ёрдамчи бўлиб ишлаган вақтида Ҳамзанинг бой маданий ва адабий меросини ўрганишдек муҳим ишни ташкил этиш борасида кўрсатган жонбозлигини ҳамон мамнуният билан эслаймиз.

Р. Ғуломов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида, республика Министрлар Советида масъул лавозимларда ишлаган йилларда ўзбек совет адабиёти ва санъатини ривожлантиришга, айниқса, драматургияни, опера ва балет ҳамда киносанъатини равнақ топтиришга катта ҳисса қўшди. Биз уни театр залларида, репетиция чоғларида тез-тез кўриб турардик, санъатнинг мураккаб масалаларини чуқур тушунишига, санъаткорларнинг ўринли талаб-истакларини қондириш учун ёрдам кўрсатишига гувоҳ бўлардик.

Р. Ғуломовнинг республика киносанъатини ривожлантиришдаги хизматлари, айниқса, диққатга сазовордир. У Ўзбекистон кинематография Давлат комитетининг биринчи ўринбосари бўлиб йигирма йилдан ортиқ ишлади. Қатор сара фильмларни яратишда бош-қош бўлди. Шу даврда миллий киносанъатимиз маҳсулоти Бутуниттифоқ миқёсига чиқиб борди, айрим фильмлар жаҳонга ҳам тарқалди. Кино ходимлари ҳали-ҳалигача Р. Ғуломов ҳақида завқ-шавқ билан гапириб юришлари бежиз эмас.

Халқ тўғрисўз одамларни ҳурмат қилади, ардоқлайди. Р. Ғуломов ҳамиша ҳақиқатгўй бўлган, ҳозир ҳам шундай. У адолатни ҳимоя этганда ҳеч

Давоми иккинчи бетда

ОЛДИНГИ САФДА

Қайта қуриш ва демократиялаш мамлакатимиз ҳаётининг барча соҳаларига жадал кириб бормоқда. Жамиятимизнинг ҳамма соҳасида вазиятни янгилаш, янгича қарашларни, янгича фикрлаш ва иш юритишни таркиб топтириш шу куннинг асосий вазифаларидир. Бу борада КПСС XXVII съезди ва Бутуниттифоқ XIX партия конференцияси материалларида белгилаб берилган йўл-йўриқлар асосий программа бўлиб хизмат қилаётир.

Партиямиз олиб бораётган бу янгиланиш ишларини ҳаётга тадбиқ этишда матбуот ходимларининг вазифалари катта бўлаётир, улар бу курашнинг олдинги сафларида бормоқдалар. Газета ва журналлар саҳифларида мамлакатимизда рўй бераётган янгиликлар ва бу борада тўсқинлик қилаётган баъзи иллатлар ҳақида ошкора, кенг қамровли мақолалар мунтазам эълон қилинмоқда.

Шу йил 28 февраль куни Тошкентда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг клубида мамлакат Журналистлар союзидан СССР халқ депутатлигига номзодларнинг Ўзбекистон ССР Журналистлар союзи ва Тошкент журналистлар ташкилоти правлениеларининг қўшма пленуми қатнашчилари билан учрашуви бўлди. Мазкур пленум ишида Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркманистондан ҳам делегациялар иштирок этдилар. Пленумда қайта қуриш ва демократиялаш жараёнида матбуотнинг, демак, журналистларнинг ўрни ва вазифалари масалалари ҳақида фикр алмашилди.

Халқ депутатлигига номзодлар орасида марказий, республика, область газеталари, кўп тиражли ва ёшлар газеталари, ахборот агентликлари ҳамда журналларнинг вакиллари бор. Бу ерга ташриф буюрган номзодлар ҳамкасблари олдида ўзларининг сайловолди сиёсий программаларини баён қилдилар. Совет жамиятини янгилаш муваффақиятининг асосий шартларидан бири демократия ва ошкоралик эканлиги алоҳида таъкидланди.

«Известия» газетасининг сиёсий обзорчиси Александр Бовин, ТАССнинг бош директори Леонид Кравченко, «Известия» газетасининг Ленинграддаги мухбирлар пункти мудири Анатолий Ежелев, «Красноярский комсомолец» ўлка газетасининг редактори Людмила Батинская, «Социалистик Қазақстан» республика газетасининг редактори Корик Дуйсеев, «Магнитогорский рабочий» шаҳар газетасининг редактори Валерий Кучер, Литва ССР Телевидение ва радиоэшиттириш давлат комитетининг раиси Домийонас Шнюкас, «Новости» матбуот агентлигининг сиёсий обзорчиси Михаил Полторанин, Украинада чиқадиган «Рабочая газета»нинг бош редактори Николай Шибик, «Правда» газетасининг сиёсий обзорчиси Всеволод Овчинников, «Қишлоқ ҳақиқати» — «Сельская правда» газетасининг редактори Аҳмаджон Мухторов, Тюменда чиқадиган кўптиражли «Строитель» газетасининг редактори Владимир Зуйков, «Красная звезда» газетасининг бош редактори Иван Панов, «Учительская газета»нинг бош редактори Геннадий Селезнев ўзларининг сайловолди программалари билан йиғилганларни таништирди. Уларнинг программаларида мамлакатимиз ҳаётининг турли соҳалари атрофлича қамраб олинган. Бу программаларни муҳокама қилишда журналистлар актив иштирок этдилар, ўзларининг фикр ва мулоҳазаларини баён қилдилар, айни пайтда депутатликка номзодларга наказлар бердилар.

Пленум қатнашчилари совет журналистининг касб этикаси кодекси ва СССР Журналистлар союзининг раҳбар органларини сайлаш тўғрисидаги низом лойиҳаларини ҳам муҳокама қилдилар.

Сайёранинг Ўзбек давлат «Ёш гвардия» драма театрига ишга келганига кўп бўлгани йўқ. А. Островский номидаги Тошкент театр ва рассомлик санъати институтини 1983 йилда битирди. Шундан бери мазкур театр коллективи орасида.

Сайёра Азимова санъаткорликни болалигидан яхши кўради десак хато бўлмайди. У Тошкентдаги 41-ўрта мактабда ўқиб юрган кезларида драма тўгаракларида фаол қатнашар, турли байрамлар муносабати билан ўтказиладиган кечаларда роллар ижро этарди. У бу билан кифояланмади. Н. Островский номидаги пионерлар саройи қошидаги драма тўгарагига қатнашди. Республика радиосининг турли эшиттиришларида иштирок этди.

Мана шу қизиқиш уни институт қучоғига етаклади. Бу олий санъат ўқув юртида устозларидан саҳна санъатининг ўзига хос сир-асрорларини ўрганди. Институтни битириб, театрга келгач эса, профессионал актёр ва актрисалар ҳамда режиссёрлар билан ҳамкорликда иш бошлади. «Шайтон фаришталари», «Сокин тонглар», «Сўнаётган юлдузлар» каби спектаклларда ранг-баранг характердаги ролларни ижро этди. Айниқса, Ҳамзанинг «Майсаранинг иши» комедиясидаги Ойхон образи Сайёра Азимова ижросида томошабинларга манзур бўлди. Бу спектаклни москвалик томошабинлар ҳам яхши кутиб олдилар. Буларнинг ҳаммаси Сайёра келажакда ҳар жиҳатдан тўлақонли образлар яратишига умид уйғотади.

С. МАҲКАМОВ фотоси

Эътибор ОХУНОВА

ЧАҚМОҚ ЧОҒИ

Бинафшалар кулар, ўшадир,
Ирмоқ бандиликдан бўшади,
Сойга туғён қўша-қўшадир,
У хуш келади.

Қизғалдоқлар лабида лаъли,
Қирда лолаларнинг машъали,
Ҳатто тикон гули нашъали,
У хуш кулади.

Мусича чўп тишлаб жовдирар,
Дарё соҳил бузар, довдирар,
Вужудимни бир ўт ёндирар,
У туғён уради.

Булутларнинг сочлари пахмоқ,
Осмон кўксин тиғлайди чақмоқ,
Майсаларни савар дўл — тўқмоқ,
Селлар қуяди.

Келинчакнинг нигоҳи ғашлик,
«Бош қоронғу»... дилда тархашлик,
Қароғлари севинчдан ёшлик,
Фарзанд суяди.

Бувижонлар ёяр супрасин,
Нозанинлар тортар сурмасин,
Ҳолинг не деб, асло сўрма сен.
Дилим қуяди.

Мил-мил юлдуз ёғар боғларга,
Сирға тақар гул, бутоғларга,
Ой кўшкини қурар тоғларга,
Нур тўкилади.

Кўйлаклари рангин, оҳорли,
Давралари қўшиқ, алъёрли,
Чаманлари хушрўй, ифорли
Бўй уфуради.

Қуёш мусаввирим куйинчак,
Юртим соҳибжамол келинчак,
Наврўзин йўргаклаб бу кеча,
Ойдек тўлади,
Баҳор кулади.

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ИДЕОЛОГИЯ КОМИССИЯСИДА

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ИДЕОЛОГИЯ КОМИССИЯСИДА РЕСПУБЛИКАДА «НАВРЎЗ» БАЙРАМИНИ ТИКЛАШ МАСАЛАСИ КЎРИБ ЧИҚИЛДИ

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Идеология комиссиясининг халқ байрамлари ва маросимларини қайта тиклаш ва такомиллаштириш масалалари юзасидан республика аҳолисига мурожаатномаси жамоатчиликда катта қизиқиш уйғотганлиги таъкидлаб ўтилди. Келаётган жуда кўп хатларда ва жавобларда белгиланаётган тадбирлар маъқулланмоқда. Яқин ўтмишда халқ турмушининг маданий ва маънавий соҳасида маъмуриятчиликка йўл қўйилганлиги, асрлар давомида таркиб топган анъаналарни ёппасига менсимаслик ва айни бир вақтда тўқиб чиқарилган тадбирларни тиқиштириш республикадаги социал-маънавий муҳитга салбий таъсир қилганлиги қайд этилди. Расмиятчилик ва ҳаддан ташқари тадбирбозлик умумдавлат байрамларининг ғоявий мазмунини бемаънилаштириш сабабларидан бири бўлди.

Меҳнаткашларнинг таклифларини таҳлил қилиш «Наврўз» энг муҳим байрамлардан бири эканлигини кўрсатди. «Наврўз» байрами регион деҳқонлари учун янги меҳнат йили бошланишини билдиради ва анъанага мувофиқ, баҳорда кун узайиб, кун ва тун бараварлашганда 21—22 мартда нишонлаб келинган. «Наврўз» асрлар давомида одамларда она ерга ва табиатга меҳр-муҳаббат, унга авайлаб муносабатда бўлиш ва уни ардоқлаш туйғуларини тарбиялаган, меҳнат тарбиясида ва маънавий тарбияда муҳим роль ўйнаган. «Наврўз» байрами кунларида урушлар тўхтатилган, гина-кудуратлар унутилган, одамлар тинч ва яхши қўшничилик алоқаларига интилганлар, шу муносабат билан халқнинг ана шу маросимини қайтадан тиклаш ва республикада ҳар йили 21 март куни «Наврўз» байрамини кенг нишонлаш, шу куни театр-томоша, музиканазм ва цирк санъати хилма-хил намуналарини профессионал группалар ва бадиий ҳаваскорлик коллективлари иштирокида кенг намойиш этиш мақсадга мувофиқ, деб топилди. «Наврўз» байрами кунида китоблар, тасвирий санъат ва халқ санъати асарлари кўргазмасини, халқ истеъмол моллари ва озиқ-овқат маҳсулотлари савдосини ташкил этиш кўзда тутилмоқда.

21 мартдан 21 апрелгача бўлган даврни «Раҳм-шафқат ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ойлиги» деб эълон қилиш тавсия этилди. Шу муддат ичида «Хотира куни»ни, «Биринчи пушта», «Биринчи экин», «Дон, майса ва сув куни»ни, болаларнинг «Бойчечак» байрамини, «Лола сайли»ни ва бошқа маросимларни ўтказиш белгиланмоқда.

Область, шаҳар ва район партия комитетларига маҳаллий Советлар билан биргаликда маҳаллий тарихий-маданий анъаналарни ҳисобга олиб, меҳнат коллективлари ва истиқомат жойларидаги комитетлар билан келишиб, «Наврўз» байрами билан боғлиқ маросимларни ўтказишнинг конкрет вақтини белгилаш тавсия қилинди. Халқнинг ватанпарварлик ва интернационализм туйғуларини мустаҳкамлашга ёрдам берадиган энг яхши анъаналаридан фойдаланиш, «Наврўз» байрамини нишонлашга республикада яшаётган барча миллатлар ва элатлар вакилларини фаол жалб этиш зарурлигига эътибор қаратилди.

Ўзбекистон ССР Маданият министрлигига 21 март куни Тошкент шаҳрида катта байрам концерти ташкил этиш, республика бўйлаб «Наврўз»га бағишланган гастроль сафарлари программасини ишлаб чиқиш таклиф қилинди. Оммавий ахборот воситаларига республикада «Наврўз» байрамига тайёргарликнинг бориши ва унинг ўтказилишини кенг ёритиш юзасидан тегишли топшириқлар берилди.

100

6 МАРТ КУНИ РЕСПУБЛИКАМИЗДА АНЪАНАВИЙ ҲАМЗАХОНЛИК КУНЛАРИ БОШЛАНАДИ

3-БЕТ

ҚИШЛОҚ АЁЛЛАРИ

Оёқларда оғир этик, бошда рангпар бир рўмол,
Бағрингизга болангиздай босганингиз пахтадир.
Дала учун катта қудрат, ишқ керакдир баркамол,
Меҳнат билан тонглар отар, кунлар ҳориб ботадир.

Ойлаб, балки йиллаб эсга келмас пардоз қутилар,
Тарс ёрилган лабингизга зеб бўлолмас лаълилар.
Тинар чашма, тинар дарё, тинар қумри-тўтилар,
Сизни эса тиндирмайди «ҳа, бўл», «балли»,
«баллилар».

Ярим тунда хамир қориб, кир ювасиз бир хирмон,
Тандир қизир, нон ёпасиз елиб саҳар паллалар.
Болажонсиз, оилангиз серфарзанддир бегумон,
Лекин қачон гўдакларга сиз айтасиз аллалар?
Пахта буюк бир неъматдир, катта ишқ у,
маҳобат,
Сизнинг босар йўлларингиз, ўйларингиз у билан.
Сиз қатралаб терганингиз ўшал тенгсиз саховат
Тунлар тушларга ҳам кирар бир тутам уйқу билан.

Қаранг, қайта қуриш борар, одатлар турфа, ўзга,
Мундоғ нигоҳ қадамайсиз бошингизни кўтариб,
Шаҳарларда катта конкурс борар, «энг гўзал қиз»га.
Улар гулу, нур тўшалган йўлкалардан ўтади.

Улар намойиш этарлар ажиб ҳусну жамолин,
Сиз-чи, этакка бош қўйиб мудраябсиз ҳойнаҳой.
Ҳар ким ўзин тоши билан ўлчар инсон ҳолин,
Лекин ҳар юрт ўзи асрар аёлларин чиройин.

Асрларким таърифларда яшар ўзбек аёли,
Уни ёзди не-не Чингиз Аҳмарнинг мўйқалами.
Эй чиройи баркамолим, лутфи нафис, иболим,
Сиз не салтанатларни ҳам титратган ишқ санами.

Аёл сочи оқарса тез, киприкларга инса ёш,
Ул оила саналармиш ёмонларнинг ёмони.
Аёллари қўшиқ айтса, мангу кўҳлик бўлса ёш,
Бундай ўлка мафтун айлар эмиш бутун дунёни.

Мундоғ қаддингизни ростланг, энди басдир, эгачи,
Қаранг, баҳор ўлкамизга ёйди гулу алвонлар.
Эшмат боғбон, Тошмат табелчи-ю, Хушмат тақачи,
Офтобларга чиқар дейман соядаги полвонлар.

Ўша унут бўлганларни изланг дилнинг қатидан,
Тумор каби бешик бошларида асранг аллани.
Ҳовлингизга офтоб тўшанг, турмуш бўлсин тотида,
Дерлар, дунё оёқлари остидадир онанинг.

Нодира РАШИДОВА

ЙЎЛ УЗУН...

Ўртаниб кетдим бугун, жоним қўярга жой йўқ.
Изтироблардан олиб қочгучи бир бодпой йўқ.

Бўлдим ишқингда жунун, Мажнун кулар аҳволима,
Дашти ишқ ичра кезарман, ташнамен бир сой йўқ.

Ойнинг ўн беши зиё дерлар, қародир ўн беши,
Кўзларим қолди фалакда, менга боққан ой йўқ.

Турфа ранглар ҳуснида очгай жамолин кенг жаҳон,
Неча бор кўкка тикилдим, турфа рангли ёй йўқ.

Дўстларим суҳбат аро мендан кутарлар бир калом,
Ҳеч на кирмас бошим — сендан бўлак бир рой йўқ.

Нодира тутса бошин, сен, бахт қуши, қўнгайми деб,
Бошима қўндиргали, эй дўстлар, Ҳумой йўқ...

Мунча ҳам ҳижрон деганнинг йўллари чексиз, узун,
Мунча кўп ҳажру-фироқнинг куйларида маҳзунун.

Тушди не савдо бошимга, толди дил излаб ечим,
Бир нигоҳ анворидан бўлди тетик ҳолим забун.

Қулф эди кўнглим уйи, сокин эди ҳар дам умр,
Бир сўзин сеҳридан ул қулф синди, чил-чилдир бугун.

Ул диловар қоматин кўрса баҳодир алплар,
Рашкдин бўлғай аларнинг барчасин жисми нигун.

Кўзлари сочса шарорин, кун чекингай бош эгиб,
Оҳким, шул икки жодудин куним бўлғучи тун.

Ҳажрида мен йиғлаюрман, кун-туним мутлоқ адаш,
Не ажабки, эл аро юрса агар номим жунун.

Нодира, ҳижрон азобини сен жаҳонтобдан сўра,
Ҳар куни ботар қуёшнинг бул фироқдан ашки хун...

Одил ЁҚУБОВ:

НАВРЎЗ АРАФАСИДАГИ ЎЙЛАР

НОМЗОДНИНГ ПРОГРАММАСИ ВА УНИНГ ШАРҲИ

Мамлакатимиздаги ёзувчилар ташкилотлари СССР халқ депутатлигига 92 номзод кўрсатишди. Январь ойида бўлиб ўтган Иттифоқ Ёзувчилар ташкилоти правлениеси пленумида шу номзодлар муҳокама этилди ва улардан 12 киши СССР Ёзувчилар союзи томонидан СССР халқ депутатлигига номзод сифатида сайланишга муваффақ бўлишди. Шулар орасида СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари, атоқли ёзувчи Одил Ёқубов ҳам бор. Яқинда мухбиримиз номзод ҳузурида бўлиб, унинг сайловолди программаси, мақсад-ўйлари ҳақида суҳбатлашди.

— Биз учун, халқ депутатлигига номзодлар учун бағоят оромсиз дамлар бошланди. Кун сайин, соат сайин мен зиммамда нечоғли оғир ва масъулиятли юмуш турганлигини теран ҳис этаётирман. Тағин бунинг устига ёшим ҳам бир жойга бориб қолган. Шунинг учун ҳам СССР халқ депутатлигига ижодкорлар кўрсатган номзодлар жуда қизғин муҳокама этилган Иттифоқ Ёзувчилар ташкилоти правлениеси пленумида мен бир неча бор ўз номзодимни қайтариб олишга чоғландим, бироқ ҳар гал юртдошларим, шунингдек, Ўрта Осиёлик бошқа биродарлар мени бу йўлдан қайтаришди, наинки қайтаришди, балки курашга даъват этишди. Модомики, улар шундай талаб қўйишган экан, мен нима қилмоғим шарт? Менинг тилагим, эзгу интилишим, курашим нимадан иборат бўлмоғи керак? Содда қилиб айтганда, программа қай тарзда?

Азиз газетхон учун мен айтажак гап баландпарвоз бўлиб туюлмас; аввало ҳар қандай шароитда ҳамиша халқимга ҳамдам, ҳамнафас, қувончига шерик, дардига дарддош бўлиш, унинг заҳматини енгиллатиш, ёруғ келажаги, демакки, қайта қуриш йўлида риёзат чекиш — менинг дилимдаги эътиқодим шу! Улув Ватан уруши йиллари — мамлакат тақдири ҳал бўлаётган пайтларда жанггоҳда қон кечиб неники ҳис этган, дилимдан кечирган бўлсам, ҳозир шундай безовталик, шундай дардли ўйлар менинг хаёлимни банд этган.

Иттифоқ ёзувчилари анжуманида шу ҳол кўзга яққол ташландики, бепоён мамлакатимизнинг деярли барча ўлкаларида мавжуд бўлган энг аянчли муаммо экологияга мансубдир. Хусусан, бизнинг Ўрта Осиёда пахта монокультураси туфайли йиллар давомида шундай бир мудҳиш вазият юзага келдики, бу ҳақда ташвишланмай гапиришнинг ўзи мумкин эмас. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетида бўлиб ўтган йиғинда республика партия ташкилоти Марказий Комитети биринчи секретари айнан шуни — монокультурани бежиз денгиз махлуқи бўлмиш саккизоёққа қиёсламади, у ҳамма нарсани ўз комига тортиб, ямламай ютиб юбораётганлигини бежиз таъкидлаб айтмади. Ҳа, шундай аянчли рақамлар ҳам қайд этилдики, агар мамлакат миқёсида ҳар гектар ерга атиги икки килограмм миқдорда хилма-хил химиявий ўғит ишлатилса, Ўзбекистонда бу кўрсаткич ҳатто эллик килограммдан зиёдни ташкил этади. Айнан шунинг оқибатида сариқ ва ёки рак, ошқозон-ичак касалликлари, аёллар хасталиклари кўз кўриб қулоқ эшитмаган даражада кўпайиб кетди бизда, болалар ўлими эса шундай аянчли тус олганки, бу ситамга чидаб яшашнинг ўзи оғир. Бу кўргуликлар Орол қисматига бевосита дахлдор бўлганлиги учун ҳам у ҳақда, йўқотишлар ҳақида лоқайд гапира олмаймиз. Қачонлардир шу она денгизга қуйилган сувлар, сир эмаски, пахта плантацияларида совурилиб кетаётир. Она табиат бизга инъом этган бу ҳавзани асраб қолиш тақдиримизда бор, ҳаёт-мамот масаласи бу, юртимизнинг, келажак наслларнинг қисмати, ризқи у!

Республика Ёзувчилар союзига бошлиқ бўлиб сайлангунимга қадар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида бош муҳаррир бўлиб беш йилча хизмат қилдим, шу давр ичида газетхонлар сони аввал қирқ минг бўлган бўлса, то ярим миллионга қадар юксалди. Бу силжишда, табиийки, редакция аҳлининг хизмати чексиз, зеро, ижодкорларнинг куч-ғайратини, фаолиятини аянчли кўргуликлар, халқни хароб этаётган ножоиз ҳаракатларга қарши қўйган ҳам, курашга ундаган ҳам аслида шулардир. Гарчи, нокамтарлик бўлиб туюлса-да, дафъатан қай тарзда заҳарли химикатларга, аввало бутифосга қарши чиққанимиз, кейин москвалик ҳамкасбларимиз билан елкама-елка туриб, бу балойи азимга қарши курашни давом эттирганлигимиз ҳақида ҳозир ифтихор туйғусисиз гапириш мумкинми сира?! Айтиш керакки, бутифос ҳам, болалар ўлими ҳам — ҳамма-ҳаммаси бирдан пайдо бўлгани йўқ, бу балолар ўн йиллар мобайнида бизнинг бошимизга ёғилди, ўн йиллар мобайнида у бизнинг ҳаётимизни издан чиқарди, ўн йиллар мобайнида ҳеч ким бу ҳақда ўйлаб кўрмади ва охир-оқибат бири-биридан ўткир, бири-биридан аччиқ муаммолар тоғ каби йиғилдики, бир неча йил ичида уларни ҳал этиш, ташвишдан халос бўлишнинг сира иложи йўқ. Ўз-ўзидан англашилиб турибдики, она табиат, унинг дахлсизлигини таъминлаш ва асрий чиройини қайтариш билан боғлиқ муаммолар менинг галдаги фаолиятимда жуда муҳим ўрин тутади.

Тил, адабиёт, маданият соҳасида ҳам бири-биридан жиддий, бири-биридан долзарб муаммолар барчани бирдек ўйлантириб турганлиги ҳеч кимга сир эмас, жилла қурса, Хева ё Бухоро, Самарқанд каби қадимий шаҳарларимиз, асрий осори-атиқалар, улуғлар қадамжоларини олиб кўрайлик, ахир, уларнинг ҳар бирини бино этиш учун не-не заҳмат чекилмаган, не-не меъморларнинг умри эвазига қад ростлаган улар; не-не хорижликлар келиб кўришга орзуманд бўлган бу мумтоз санъат асарлари бугун не аҳволда? Бундан кўз юмиш мумкинми ахир?!

Биз ҳатто тарихимизни тўлиқ билмаймиз, уни ўқиш, ўзлаштириш, йиллар шамоли ўчириб кетган саҳифаларини қайта бошдан тиклашга ҳам қодир эмасмиз. Ҳолбуки, бусиз ҳеч қачон илгари кетиб бўлмайди. Ўзини билмаган, ўзлигини танимаган — қаноти қирқилган қушга ўхшайди, унинг қаноти бутун бўлсин, у қанот ёзсин! Шу мақсад йўлида риёзат чекиш ҳам халқ депутатлигига номзод сифатида менинг ақидамдир, ўз навбатида бу депутат маслагига ҳам ўсиб ўтиши муқаррар!

Умримни шу замин, шу адабиётга бағишладим, унинг келажаги, эртанги кун ташвишлари бир лаҳза бўлсин, менинг хаёлимни тарк этмайди. Шароф Рашидовчилик даври даладаги меҳнаткаш учун, ишчи ё хизматчи учунгина машаққатли кечди, десак адолатдан бўлмас, зеро, бу кезлар бизнинг адабиётимиз ва санъатимиз қисматида ҳам мудҳиш ва аянчли излар қолдирди. Турмушнинг, инсоний камолотнинг оёғига тушов бўлган йиллар бўлди. Биз, пахтакорнинг турмуши тўкис, пахта ўлкаси жаннатмакон, дала-тузи гуллаб яшнаётганлиги ва чўллари чирой очаётганлигини таъриф-тафсиф этиб бир талай юзаки асарлар, ҳавойи нақллар иншо этдик. Бу ҳақда аввал ҳам, ҳозир ҳам рўйи-рост, афсус-надомат билан айтаётирмиз: айрим очеркларда анчайин кишиларни қаҳрамон сифатлаб талқин этдик.

Қайта қуриш дунёни янгича идроклаб, оламга янгича кўз билан қарашни тақозо этаётир. Шуни мамнуният билан айтиш керакки, бизнинг ёзувчилар, хусусан, публицистлар фаолиятида гражданлик руҳи даврга уйғун равишда шаклланди, уларнинг дардчил овози кишиларни ёниқликка, фаолликка даъват этмоқда.

Денгизда мавж ураётган тўлқин каби адиб ва шоирларнинг янги ва янги авлоди бизнинг сафимизга келиб қўшилмоқдаки, ҳар бири ўзига хос олам бўлган иқтидорли бу ёшларнинг ҳар бирини эҳтиётлаш, изланишларини қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш ва ҳар бирига алоҳида ғамхўрлик қилиш, ўйлайманки, менинг бирламчи вазифам саналади. Зеро, бу ва мен тилга олган шарафли муддаоларнинг биронтаси СССР халқ депутатлигига ёзувчилар томонидан кўрсатилган номзоднинг сайловолди программасига кирмай қолиши ҳеч мумкин эмас!

Ҳа, депутат бўлганингча йўқ ҳали, бироқ безовта ўйларнинг, ташвишларнинг адоғи кўринай демайди сира. Халқнинг номидан гапириш ҳуқуқи зиммангга юклаётган вазифалар, масъулият, юрагингдаги оғриқ сира тинчлик бермайди сенга. Ҳаловатинг йўқ, кўзингга уйқу инмайди, ўйлайсан, ўйлайсан, ўйлайсан...

Бугунги кун бизнинг ҳар биримизни сайлаб олмоқда, танламоқда.

Мухбир. Одил ака, «Литературная газета»нинг 1 февраль сонида Иттифоқ Ёзувчилар союзи томонидан СССР халқ депутатлигига номзоди кўрсатилган ёзувчи Виктор Астафьев ҳамда Сизга сўз берилган. Сиз ўз программангизда, хусусан, иқтидорли ёшларга алоҳида ғамхўрлик кўрсатиш бирламчи вазифангиз эканлигини таъкидлаб айтгансиз. Суҳбатимизни шу тезисни кенгроқ шарҳлашдан бошласак.

О. ЕҚУБОВ. Ҳақиқатан ҳам ижодкорлар томонидан СССР халқ депутаталигига номзоди кўрсатилган адиб учун бундан муҳимроқ ишнинг ўзи йўқ. Адабиётимизнинг, халқимизнинг эртанги куни бугун сафимизга келиб қўшилаётган иқтидорларнинг сафи кенглиги, граждан сифатида фаоллиги ва ҳамжиҳатлигига жуда-жуда боғлиқдир. Шу маънода бошқа ҳамкасбларим қатори мен ҳам ўз вазифамни ҳалол ўташим, муносиб ворисларнинг униб-ўсишига барча шароитни яратишга ҳаракат қилишим ҳам фарз, ҳам қарздир. Ёшларга лоқайд муносабатда бўлиш адабиётнинг келажагига хиёнат қилиш демакдир.

Мен бир нарсадан мумнунман: беҳаловат кечган сўнгги йиллар беҳисоб истеъдодли ёшларни юзага чиқарди. Энг муҳими, улар ижод билан бирга ижтимоий ҳаётда ҳам фаол иштирок этишмоқда. Биз бу ёшларнинг келажагига умид билдириб, яқинда ўн олти нафарини СССР Ёзувчилар союзи аъзолигига қабул қилдик. Ёзувчилар союзининг ўттиздан ошиқ аъзоси уй-жой билан таъминланган бўлса, шуларнинг аксарияти ҳам ёшлардир. Ижодкорларга дала-ҳовли тақсимланаётган пайтда, гарчи союз аъзоси бўлмаса-да, бир неча иқтидорли ёшларга имтиёз тариқасида жой ажратдик. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, «Шарқ юлдузи», «Звезда Востока», «Ёшлик» «Йилдиз» журналлари ҳар йили ўнлаб янги номларни кашф этаётгани сир эмас. Ёзувчилар союзининг ташаббуси билан ўтган йили ўттиздан зиёд ёш шоир ва ёзувчиларнинг биринчи китоблари республика нашриётларига тавсия этилди, шуларнинг аксарияти китоб ҳолида ўқувчилар қўлига етиб ҳам борди.

Шу ўринда мен «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг ўтган сонида эълон қилинган «Бадиийлик юксак мезон» сарлавҳали чиқишда айтилган қуйидаги асоссиз фикрга муносабат билдирмаслигим мумкин эмас: «Аслида эса авторнинг биринчи китоби нашри ҳеч қачон тўхтатилган эмас, аксинча, чоп этишга ярoқли асар бўлмаган». Бу фикрга мутлақо қўшилиб бўлмайди. Чунки оқар дарё оқмасдан туролмайди. Мен ўзимнинг узоқ йиллик ижодий, ижтимоий фаолиятим ва тажрибаларимга таянган ҳолда ишонч билан айтаманки, шу кеча-кундузда ҳам ҳар қайси нашриётнинг ғаладонида бошловчи ёзувчи ва шоирларнинг ўнлаб қўлёзмалари эътиборга муҳтож ҳолда ётибди. Гап бағрикенгликда, холисликда, адабиётимизнинг келажаги учун чинакамига қайғура билишдадир.

Ижодий союзга мен раҳбарлик қилаётган йиллар қайта қуришнинг энг мураккаб, зиддиятларга бой, фикрлар қарама-қаршилиги авжга чиққан бир пайтга тўғри келди. Давр ҳаммага минбар берди. Аслида бунинг ёмон томони йўқ. Аслида кўзланган мақсад хайрлидир. Ахир, таълимотимизнинг асосчиси Карл Маркс ҳаёт бу — курашдир, деб бежиз айтмаган. Шу кеча-кундузда биз фикрлар жангини, қарашлар, нуқтаи назарлар тўқнашувини бошдан кечирмоқдамиз. Бундай пайтда, табиийки, кимдир ранжийди, кимнингдир иши, фаолияти ўз позициясини қаттиқ туриб ҳимоя қилишдан — «гап»дан иборат бўлиши мумкин ва бу табиий. Маҳкамачи бундай кураш усулини столини муштлаш билан бартараф этишни истар, эҳтимол. Лекин мен ўйлайманки, ижодий союз, хусусан, ёзувчилар ташкилоти дунёдаги эркин ташкилотларнинг энг эркини бўлмоғи керак!

Шу маънода бир фактга тўхтаб ўтишни жоиз деб биламан. Мунаққид Раҳимжон Отаев «Гап билгунча иш бил» сарлавҳали мақоласида бундай ёзади: «Ўйлаб қоламан: нима бу, ёзувчилар союзими ё нотиқлар уюшмасими? «Оғзаки жанр» ёзма адабиётимизнинг ўрнини босиб қўймаяптими мабодо? Ёзувчининг бирламчи иши ёзишми ё...». Сиз ташвиш қилманг, ёш дўстим! Бугун ёстиғингизнинг остига қўйиб ўқийдиган юнон донишмандларининг аксар китоблари ҳам шу нотиқларнинг ҳақиқат, эзгулик ва адолат тантанаси йўлидаги мислсиз «даҳанаки жанг»ларининг самараси ўлароқ юзага келган. Бу нотиқлар улуғ, эзгу мақсадларга хизмат қилган.

Тарих илгари сурган беҳисоб муаммолар йўлимизда кўндаланг бўлиб турган бир шароитда ҳатто даврнинг ўзи минбар берса-ю, нега энди биз — халқнинг ишонган кишилари сукут сақлаб туришимиз керак экан?! Албатта, минбарга чиққан киши миллий урф-одатларимиздан чекинмаслиги, ёши улуғни ҳурмат, кичикни иззат қилиши, эмоцияга берилмай, одоб юзасидан, ҳақлигини асослаб гапириши лозим. Шов-шув кўтаришга маҳлиё бўлиш, майда туйғуларга берилиб ўч олиш, «қаҳрамонлик» кўрсатиш истаги умумнинг эзгу интилишига путур етказади, холос.

Шубҳасиз, ҳозир биз сўз билан бирга амалий фаолиятни кучайтирадиган, ислоҳлар ва унинг назоратини таъминлайдиган том маънода халқнинг оғирини енгил қиладиган даврга кириб келмоқдамиз. Бу эса ҳар биримиздан алоҳида масъулият тақозо этади.

— Тарихи ва тили ҳар бир миллатнинг ўзигагина тегишли, унинг тақдири йўлини белгиловчи муқаддас оби-ҳаёт манбаидир. Сиз ўз программангизда маданий ҳаётдаги муаммоларга, осори-атиқалар, улуғ қадриятларимизга алоҳида урғу бериб гапиргансиз...

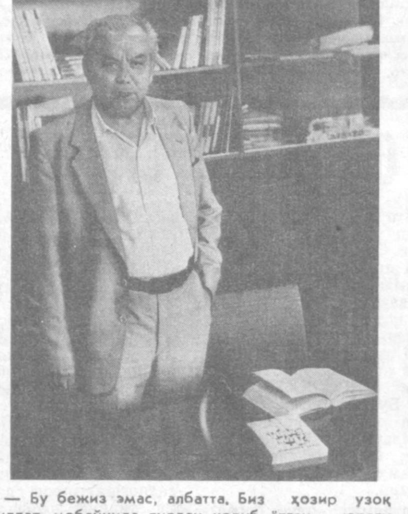

— Бу бежиз эмас, албатта. Биз ҳозир узоқ йиллар мобайнида тилдан қолиб ётган, юраги дардга тўлиб кетган одамга бирдан худо тил ато этгандаги каби бир аҳволдамиз. Ижодий союзнинг йиғинларида ўтириб гоҳо ўзимча кулиб қўяман: биров тил, тарих, Орол ва пахта билан боғлиқ муаммоларни кўтариб турган бир пайтда, бошқа биров минбарга чиқиб кимнингдир мақоласидаги мунозарали фикрни ноғора қилиб чалади. Нима бўлганда ҳам ҳар биримиз тилимиз учида турган гапни тезроқ айтишга ошиқамиз.

Тил, тарих ва умуман маданиятга дахлдор муаммолар бир хат ёки бир йиғин ўтказиш билангина ҳал бўла қолмайди, албатта. Ўтган давр ичида бу борада биз озмунча чекинмадик, озмунча нарсаларни бой бермадик. Кишиларнинг турмуш тарзи ўзгариши баробарида уларнинг нуқтаи назарлари, дунёқарашлари ҳам ўзгариб кетди. Ҳозир бу масалаларга турлича қарашлар мавжуд экан, менингча, бунинг туб асослари шу билан изоҳланади.

Ҳар қандай миллатнинг, ҳар қандай халқнинг тириклигини ва парвозини унинг икки қаноти — тарихи ва тили таъминлайди. Араб ёзувидан чекинилгач, биз ўзимизнинг бебаҳо маданий обидаларимиздан, ёзма меросимиздан буткул ажралиб қолганимиз сир эмас. Бизнинг минг йиллик миллий анъаналаримиздан эҳтимол маълум маънода чекиниш ҳоллари айнан ўша йилларда бошланган бўлса керак. Шарқлик бўла туриб Ғарб маданияти анъаналари таъсирига керагидан ортиқ даражада тушиб қолдикки, бугунги шеъриятимиз, насримизда бунинг ҳосиласи билан бирга, манфий жиҳатлари ҳам сезилиб туради. Ўз миллий маданиятидан узилиб қолиш охир-оқибатда маънавий инқирозга олиб келиши муқаррар. Биз бу ҳақда ҳам мана бугун, ошкоралик туфайли, очиқ гапиришга журъат этаётирмиз. Шу маънода биз ёзув танийдиган, ихтисосли кадрларни кўплаб тайёрлашга, Шарқшунослик ва Қўлёзмалар институтлари жавонларида чанг босиб ётган ноёб куллиётларни изчил ўрганиб нашр этишга, халқнинг маънавий мулкига айлантиришга алоҳида эътибор беришимиз керак.

Ҳа, қиламан десанг, қиладиган ишлар оз эмас. Токи, шу пайтга қадар бу ишлар амалга оширилмаган экан, бунинг учун биз — ёзувчилар, зиёлилар, ноширлар айбдормиз. Тил масаласи ҳам худди шундай. Ўзбек тили ҳам вақти билан давлат тили мавқеини қозонишига шубҳа қилмаган ҳолда, шуни айтиш керакки, тилимиз қашшоқлашаётган бўлса, ўзимиздан ўтган жойи ҳам йўқ эмас. Биз меҳрибон онаизоримизнинг мунис ва дилдош аллаларини тинглаб эсимизни таниганмиз, шу-шу алла куйлаган тил қонимизга сингиб кетган. Биз бувижонларимизнинг бири-биридан ҳазин, бири-биридан сермаъно эртакларини тинглаб дунёни англаганмиз. Ҳозир қайси бир келинчак бешик устида шу аллани айта олади? Эртак тинглайдиган ёшдаги неваралар нега телевизор олдидан жилишмайди? Хўш, биз нима қилишимиз керак? Биз тил тарбиясини бешикдан бошлашимиз керак эмасмикин? Ўзини таниган, тилини ва тарихини ҳурмат қилган ҳар бир киши фарзандлари дилида Алпомишу Барчинойлар, Улуғбеку Навоийлар шахсига, тилига ҳурмат уйғотиши лозим.

«Ленин учқуни» газетаси яқинда бир гуруҳ ўқувчиларнинг хатини эълон қилиб, шу ишга бошқош бўлишни сўраб бизга мактуб жўнатишибди. Хатда Алпомиш ва Гўрўғли, Барчиной каби халқ оғзаки ижоди қаҳрамонларига ҳайкаллар ўрнатиш кун тартибига қўйилган. Бу эзгу тадбир амалга оширилган тақдирда у қандайдир обида эмас, юксак тарбиявий аҳамиятга эга иш бўлиши шубҳасиздир. Айни шу масалага ҳам эътибор қиладиган пайт келди. Ҳолбуки, биз бунинг ўрнига ножоиз тадбирлар билан машғулмиз. Чунончи, **яқинда мен навоийлик бир гуруҳ ёшлардан хат олдим. Унда айтилишича, шаҳарнинг марказий Ленин проспектида бири-биридан баҳайбат бўлган, устига устак қип яланғоч ҳолдаги олтита «санам»нинг ҳайкали қад ростлабди. «Одил Ёқубович!** — деб ёзади улар. — **Мана шу «санам»ларнинг «яланғоч» ҳолда майдон ўртасида намойишкорона туриши, ростини айтганда, бизнинг ғашимизга тегмоқда. На бизнинг урф-одатимизга, на таомилимизга тўғри келади бу. Қизларимиз ўша майдондан ўтишга уялади. Бундай ҳайкалларни ўрнатаётган пайтда халқнинг маънавий эҳтиёжини ҳисобга олиш зарур эмасмикан!?»**

Биз эса шаҳар лойиҳасида бўла туриб, улуғ Навоийга Навоий шаҳрида бир ҳайкал ўрната олмай, неча йилдирки, оворамиз!..

— Программангизда «она табиат, унинг дахлсизлигини таъминлаш ва асрий чиройини қайтариш билан боғлиқ муаммолар»ни фаолиятингиздаги муҳим йўналиш сифатида қайд этгансиз. Шу масалани — ўзингизни безовта этиб юрган ўй-фикрларингизни батафсилроқ гапириб берсангиз.

— Инсон ҳаёти тоабад хавфу хатар ичра кечади, лекин биз ҳамиша ҳам бу билан ҳисоблашавермаймиз. Арманистон ёки Тожикистондаги каби мислсиз кулфат бошимизга тушганда, азиз нарсалардан жудо бўлганда, фалокат ширин жонимизга таҳдид солгандагина бирдан хушёр тортамиз, инсоний қадр-қиммат, меҳр, оқибат ҳақида ўйлай бошлаймиз, ўткинчи кайфият таъсирида йўл қўйган хато ва камчиликлар, қилмишимиз ҳақи пушаймон бўламиз.

Табиатга зиён етганлиги, дарёю денгизлар қуриб, она замин асрий кўркидан жудо бўлганлиги ҳақида ҳар қанча куюниб гапирмайлик, аслида бу бизнинг тавба-тазаррумиз, кечаги журъатсизлик, лоқайдлигимиз ҳақи чекаётган афсус-надоматимиздир. Бу кулфатларнинг юзага келишида ҳар биримизнинг муқаррар гуноҳимиз бор.

СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг яқинда бўлиб ўтган пленумида сўзга чиққан нотиқларнинг дардчил сўзлари шуни яққол англатдики, барчамизнинг дарду оҳимиз, юракда силққанярамиз шўримиз бир — она заминнинг аъзойи баданига етказилган озор, жамики жароҳатлар, қаёққа қараманг, бир-бирига жуда-жуда ўхшаш! Биров Севан ё Байкал, бошқа биров Иссиққўл ё Азов фожиаси ҳақида кўнгли тўлиб сўзлар экан, беихтиёр мен она юртим, жонажон Оролим ва унинг чигил қисмати ҳақида оғир ўйга толдим. Ўрта Осиёнинг бошига кулфат келтириши эҳтимолдан холи бўлмаган бу ситам, аччиқ бу кўргулик бошқа регионлар муаммосидан минг чандон мудҳиш ва ачинарлироқдир. «Маҳаллий ватанпарварлик» ҳиссига берилиб шундай деяётганим йўқ, сиз ишонинг, аслида бор гап бу. Тўғри, мамлакатнинг бўлак дарёлари ҳам ифлосланаётир, кўллари қуриб қолаётир; яшаш, нафас олиш эса кун сайин, соат сайин қийинлашиб бораётир. Аммо ҳали ҳеч қачон, ҳеч қаерда тирикликка бу қадар кучли хавф-хатар Орол бўйларидагичалик таҳдид солгани йўқ!

Дўстларнинг сўзини эшитган сайин турли ўлкалар аҳволи — замин жароҳатлари яққолроқ намоён бўлади ва бир савол сира тинчлик бермайди; ахир, инсонпавар социалистик жамиятда қандай қилиб биз она табиатга бунчалар шафқатсиз, номасъул муносабатда бўлдик? Нега энди бутун бир халқнинг, унинг келажак наслари ризқини ҳеч ўйламай-нетмай, очофатларча исроф қилдик? Нечун йўл қўйдик шунга? Бугун кўриб, сезиб турган фожиалар дастлаб қачон бошланди? Қай тарзда?

Табиийки, бу кулфат бизнинг бошимизга бирдан туша қолгани йўқ: СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг аввалги пленумида ўзим сўз юритган ва бугун яна бир таъкидлашни жуда-жуда истаётган бири-биридан аянчли, фожий ҳодисалар, афсус-надоматлар бўлсинки, Ўзбекистонда бевосита пахта монокультураси туфайли юз берди, бизнинг манглайимиздаги шўриш, истайсизми-йўқми, монокультуранинг фетишга айланиши оқибатида юзага келди. Жойларда ўзгариш оз эмас, лекин биз истаганга нисбатан кам ҳали. Монокультура сиёсатининг узвий давом этиши эса, олимларнинг фикрича, ҳали кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган даражада хунук оқибатларга олиб келиши мумкин. Монокультура деб аталмиш бу якка ҳокимлик бор-бора шундай бир балойи азимга айландики, ҳадсиз-ҳисобсиз заҳарли химикатларни ялаб-ютиб ҳам у тўймайди. Болалар ўлимию турфа касалликлар — халқнинг бошига тушган кўргулик, ернинг, сувнинг, қолаверса, ҳавонинг заҳарланиши аслида шундан эмасми?!

Шунча риёзат эвазига деҳқон нимага эришди? Киши бошига бир йилда 29 килограмм гўшт (иттифоқ миқёсида бу кўрсаткич 62 килограммни ташкил этади!), ҳар гектар ерига 52 килограмм миқдорда заҳарли химикат (иттифоқ миқёсида бу кўрсаткич 2 килограммни ташкил этади), ҳали кўз очмай туриб минг боладан 44 таси жувонмарг бўлиши (иттифоқ миқёсида бу кўрсаткич 26 тани ташкил этади)!..

Денгиздан то беш минг километр масофагача бўлган ерга туз чанглари таралаётир, шунинг оқибатида дардга чалиниб кўплаб кишилар рак туфайли оламдан ўтмоқда, 80 фоиз аёллар камқонлилик касалига мубтало, аскарликка чақирилган ҳар тўрт йигитнинг бири эса ҳарбий хизматга яроқсиз!

Тилимиз, тарихимиз, табиатимиз... Ҳа, уларнинг қисмати ҳам бир-бирига жуда-жуда ўхшаш, бундан кўз юмиш ҳеч мумкин эмас!

Ўтган йилнинг кузида, маълумки, Орол муаммолари юзасидан муайян қарор қабул қилинди. Шундан илгари КПСС Марказий Комитетида нуфузли йиғин бўлиб ўтдики, унда атоқли рус олим ва ёзувчилари ўзбек деҳқони кифтини яғир қилган юкни хиёл бўлса-да енгиллатиш, қуёшли бу юртни мамлакатнинг йирик боғдорчилик масканига айлантириш хусусида жуда асосли ва адолатли фикрлар айтишди. Ўзбек адибларининг — бизнинг ҳам имонимиз комилки, агар шундай боғ-роғ барпо этилса, бағоят савоб иш қилинган бўлади, ундан тушадиган даромад ҳам пахтаникидан ошса ошадики, кам бўлмайди, айни пайтда турмуш ҳам яхшиланади. Албатта, иттифоқ Давлат план ва агросаноат комитетлари бу тадбир борасида жиддий бош қотирмоғи, ҳисоб-китоб қилиб кўрмоғи, чуқур илмий таҳлилдан қочмасликлари лозим.

Марказий Комитетда бўлиб ўтган ўша йиғинда академик Аганбегян айтдики, бизнинг заминда кечаётган номақбул жараён ва бу бепоён республикадаги ҳақиқий аҳвол қандайлиги ҳақида аслида улар ҳеч нарса билишмайди. Шунинг учун ҳам, деди у, иқтисодчи олимлар, сувшунослар, тупроқшунослардан иборат нуфузли Давлат комиссияси тузиб, Ўзбекистонга жўнатмоқ, чинакам аҳволни ўрганмоқ керак!

Ҳа, шунга зарурат бор, менимча, бу ғоятда амалий ва фойдали таклиф!

Бултур пахтакор аёлларимиз қисмати тўғрисида гапириб, жумладан, ўн гулидан бир гули очилмаган 270 ёш жувон ўзларига ўзлари ўт қўйиб ўлганлари ҳақида гапириб эдим. Бу йил бу рақам 250 га тушди. Икки юз эллик пахтакор аёл ўз-ўзига суиқасд қилди! Бу рақам кўпми, озми? Ўйлайманки, ўзини инсонпарвар жамият деб ҳисоблайдиган жамият учун икки юз эллик эмас, бор-йўғи иккита аёл, иккита инсон турмуш қийинчиликларига дош беролмай ўзига суиқасд қилса, шунинг ўзи кўп. Шунинг ўзи ҳар қандай жамиятни зир титратиши, уни ташвишга солиши даркор! Биз эса... ҳамма айбни бу аёлларнинг эрларига тўнкашдан, яъни улар ўз жуфти ҳалолларига нисбатан бой-феодалларча муносабатда бўлган, деган гапдан нари ўтмаяпмиз. Тўғри, бу гапда ҳам жон бор. Аммо мен бултурги гапимда тураман: азиз қиз-жувонларимиз исённинг бу даражали турини танлашига бош сабаб оғир жисмоний меҳнат ва турмушнинг қашшоқлиги!

Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг: оламда пахтакор меҳнатидай оғир меҳнат бўлмаса, шўрлик аёл барча аёллик назокати ва гўзаллигини барбод қилиб, ўн икки ой, саҳар мардондан то шомгача далада, жазирама офтобда кетмон урса-ю ойига 60—70 сўм маош олса!..

Ўз халқининг турмуш даражасини яхши билган биз адиблар мана неча йилдирки, пахта нархи тўғрисида бонг уриб келмоқдамиз. Аммо на бизнинг, на олимларнинг, на деҳқонларимизнинг оҳу-войлари бу масалани ҳал қилувчи ташкилотларга, СССР Давлат план ва Агросаноат комитетларига етиб бормади. Ахир, қандай қилиб бир кило пахтанинг нархи бозордаги бир боғ кўкат даражасига тушиб қолди? Эсимда бор: 1937 йили отамиз «халқ душмани» деган айб билан қамалгандан кейин бизни олиб кетиб, бошимизни силаган амаким, кекса деҳқон, кўп гапиргувчи эди:

«Инқилобгача биз ғўзани жуда кам экардик, болам. Кейин Россиядан Туркистонга заводчи бойлар келишди. Пахта заводи қуриб, деҳқонларни ғўза экишга даъват қилиб, ташвиқот ишини бошлаб юборишди. Шунда улар бир нарса билан ютиб кетишди. Бир пуд пахтага ўн саккиз пуд яхши буғдой, боз устига ғалла ва қант-қурс беришарди. Шу боис бор-йўғи бир-икки йилда бутун қишлоғимиз ғўза экадиган бўлганди...». Қаранг: бир умр камбағалнинг қонини сўриб келган заводчи бой бир кило пахтага ўн саккиз кило ғалла тўласаю, ўзимизнинг жонажон Давлат план комитетимиз икки кило буғдой нархида пул тўласа! Саккиз баробар кам. Бу ҳам етмагандек, машина ва ёқилғи, ўғитлар нархи йилдан йилга ортиб бораётган бўлса... Ахир, бу аҳволда деҳқондан ҳам, ердан ҳам маҳрум бўлишимиз ҳеч гап эмас-ку...

Мангу навқирон даҳо Пушкин, мурувват истаган кимсадан, бечорадан меҳру шафқатингни дариғ тутма, деган. Бечора эмас, йўқ, кўнгли сутдай пок, аммо кўп жабру жафо чеккан менинг она халқим бугун маънавий мададга жуда-жуда ташна. Унинг бирдан-бир гуноҳи — ота-бобосидан мерос қолган соддалигидир, унинг кўнгилчанлиги, мўмин-қобиллигидир, заҳматкашлиги ва киндик қони томган ерга чексиз меҳру муҳаббатидир! Она Ўзбекистон аҳли, унинг дала-тузи, унинг зада дарёлари, тоғу тоши, унинг муштипар Ороли бугун мададга зор, меҳру муҳаббатга, шафқатга ташна!

●

Суҳбатимиз сўнгида СССР халқ депутатлигига номзод, атоқли адиб Одил Ёқубов кун сайин яқинлашиб келаётган умумхалқ айёми, Баҳор байрами билан газетхонларни чин дилдан муборакбод этиб, бундай деди:

— Наврўз бу оламни яшартирадиган, унга кўрку тароват бағишлайдиган айёмдир, Қуёшга кўксини очган бизнинг диёримизда эса у янада кўркамроқдир. Тошкентда яқиндагинада бўлиб ўтган регионал илмий-амалий конференция минбаридан туриб айтилгани каби, **«ўтмишда Наврўз байрами кунлари урушлар тўхтатилган, низолар унутилган, одамлар тинч ва яхши қўшничилик муносабатларига интилишган».** Ота-боболаримиз шундай эзгу удумни бизга мерос қилиб қолдирган экан, гина-кудуратлар ва майда низоларни бир четга йиғиштириб қўйиб халқимиз хизматида елкадош бўлайлик, амалда унинг бахт-саодати учун ва буни таъминлаш учун курашайлик. Ахир, у фақат заҳмат чекиш учун эмас, яшаш, яхши яшаш учун ҳам дунёга келган-ку!

Суҳбатни Аҳмад ОТАБОЕВ олиб борди

ФИДОИЙ ИНСОН

Боши биринчи бетда

кимни юз-хотир қилиб ўтирмайди. Унинг бу фазилати покдомон одамлар учун, эл-юрт учун чин фазилат, айни муддао бўлса-да, фақат ўзини, ўз манфаати ва мартабасини ўйлайдиган бир тўда кишиларга, албатта, ёқмайди.

Сталинизмнинг қора шарпаси халқ бошида мудҳиш кўланкадай осилиб турган йилларда, кейин эса давлат ишларида қўшиб ёзиш, порахўрлик, қариндош-уруғчилик, хушомадгўйлик каби жирканч иллатлар авж олган турғунлик даврида Р. Ғуломов каби ўнлаб, юзлаб ҳалол, ростгўй, халқпарвар раҳбар кадрлар қувғин қилинди: улар аввало, вазифаларидан четлаштирилдилар, кейин эса тинимсиз таъқиб остига олиндилар.

Биргина Р. Ғуломовнинг эмас, унинг ака-укалари, қариндош-уруғлари, дўстларининг ҳам бошига оғир савдолар тушди. Биз бу ҳақда батафсил тўхталиб ўтирмаймиз, сабабки, кейинги 2-3 йил давомида ҳам марказий, ҳам маҳаллий матбуотда эълон қилинган мақолалардан халқимиз кўп воқеа-ҳодисаларни билиб олди. Айниқса, Комил Икромовнинг Р. Ғуломов ҳақида «Литературная газета»да босилган публицистик очерки, Р. Ғуломовнинг Брежнев, Рашидовларга ёзган ва яқинда матбуотда берилган мактублари ва айни вақтда унинг ўз қаламига мансуб ҳаққоний материалларидан оқсоқол дўстимизнинг кимлигини билиб олиш мумкин. Умуман, бир инсоннинг бошига шу қадар кўп мушкул савдолар тушиши мумкинлигини тасаввур қилса бўлади-ю, бироқ битта одамнинг иродаси кулфату азобларнинг чексиз руҳий қийноқларига бу қадар мардона бардош бера олишини тасаввур этиш қийин.

Албатта, ҳокимият жиловини қўлига олволган, сиёсий мафия ташкил этиб, «партия — бу мен», «давлат — бу мен» дейиш даражасига бориб етган кучли гуруҳ учун биргина Р. Ғуломов унчалик хавфли бўлмаган. Р. Ғуломовнинг ёлғиз эмаслиги, балки минг-минглаб ленинчи ҳалол коммунистларнинг вакили эканлиги турғунлик даврининг қора юрак ва эгриқўл вазифадорлари учун хавфли бўлган.

Хуллас, кўп йиллар давом этган кураш партиямиз XXVII съездида ленинча ҳақиқатнинг тантанасига олиб келди. Жамиятимизда қайта қуриш даври бошланди. Ошкоралик ва демократия шароитида жуда кўп халқ қадриятларини тиклаш, инсон бахт-саодати учун янгича ишлаш, курашиш зарурати туғилди. Сиёсий етук, маънавий баркамол курашчилар майдонга чиқишини тақозо этар эди жамиятимиз тарихидаги бу янги давр.

Бу улуғ ишни бажаришга партия, уруш ва меҳнат ветеранлари астойдил отландилар. Бизнинг республикамизда уларга Р. Ғуломов бошчилик қилмоқда.

Халқимиз кексаларни алоҳида ҳурмат қилади, ветеранларни эъзозлайди, ёшларимиз кексаларнинг сўзларига қулоқ соладилар. Бироқ, улар орасида оқсоқолларни «чарчаб қолган», «даврини ўтказиб бўлган», «қўлидан не иш келарди?» дегувчилари ҳам йўқ эмас. Биз бундайларга Ветеранлар кенгашига келишни, бу ерда қилинаётган ишларни ўз кўзлари билан кўришни маслаҳат берамиз.

Хўш, улар бу ерда нималарни кўришлари, кимлардан ва нималардан ибрат олишлари мумкин?

Бу ерга илк қурилишларда, республикамиз пойдеворининг тамал тошини қўйган, Улуғ Ватан уруши йилларида фашизмга қарши жангларда тобланган, диёримизда боғлар яратган, маданиятимиз даргоҳлари чироқларини ёққан кишилар йиғиладилар.

Р. Ғуломов бошчилигидаги оқсоқолларимиз қайта қуришнинг жами долзарб масалаларини ечиш йўлларини излайдилар, партия ва совет ташкилотларининг раҳбарларига маслаҳатлар берадилар, комсомолни, ёшлар ташкилотларини оталиққа оладилар, ҳарбий қисмларда солдат ва офицерлар билан учрашадилар, фан, маданият, адабиёт ва санъат анжуманларида қатнашадилар...

Мамлакат, жамият ҳаёти — ветеранларимиз ҳаётидир; қайта қуриш муаммолари — Р. Ғуломов ва сафдошларининг ҳам муаммоларидир.

Яқинда икки номзоднинг суҳбатига гувоҳ бўлдик. Бири — Қўқон ёғ-мой комбинатининг директори Юсуфжон Ёқубов, иккинчиси — Расул Ғуломов. Ёқубов ўрик, шафтоли, бодом ва бошқа меваларнинг данакларидан мой ишлаб чиқарибди ва бу мой сариқ касаллигини даволашда фойдали эканлиги аниқланибди. Р. Ғуломов бундай ноёб дорилар сотиладиган махсус дорихоналар очиш масаласини Соғлиқни сақлаш министрлиги олдига қўйибди...

Юзаки қараганда, булар оддий гаплар... Аслида эса, жуда муҳим масала. Ахир, пахта монокультураси, беҳисоб ишлатилган заҳарли кимёвий моддалар халқимиз саломатлигига, айниқса, аёллар, болалар соғлигига озмунча зарар етказдими!.. Сариқ касаллиги тарқалиши жиҳатидан Ўзбекистон мамлакатда биринчи ўринлардаку!..

Мабодо, икки депутатимиз фақатгина шу муаммони ҳал қилиб берган тақдирларида ҳам ўз бурчларини қойиллатиб адо этган ҳисобланадилар!

Ҳар куни, ҳар соат янги-янги масалалар туғилади, янги-янги муаммолар пайдо бўлади. Р. Ғуломов буларнинг ҳаммасига қизғин аралашади, фойдали маслаҳатлар беради, тиним билмайди. Биз бу каби тадбиркор, тажрибалар, ҳақиқатгўй, доно инсонлар билан адабиётимизнинг яқин дўсти Р. Ғуломов билан фахрланамиз. Сайловчиларни СССР халқ депутатлигига номзод Р. Ғуломов учун овоз беришга чорлаймиз.

Комил ЯШИН,
Ҳамид ҒУЛОМ,
Одил ЁҚУБОВ,
Ҳафиз АБДУСАМАТОВ

Юсуф СУЛТОНОВ,
ЎзФА мухбир аъзоси

ҲАМЗА ШОҲИМАРДОНДА

ҲАМЗА ҲАКИМЗОДА 1928 йилнинг август ойида Фарғона водийсининг гўзал манзарали ва обҳавоси шифоли жойларидан Шоҳимардон қишлоғига боради. Ўша вақтда бу жойга бир тўда текинхўр руҳонийлар уя қуриб олган эдилар. Улар Шоҳимардоннинг шифобахш ҳавосини қандайдир «авлиё»нинг кароматi, деб кўрсатардилар. Бу тўғрида Ҳамза ўша вақтда ёзган бир мақоласида шундай дейди: «Ишламасдан, кучламасдан меҳнаткашларнинг миясини хурофот билан заҳарлаб, уларнинг топган-тутганларини тамаъ қилиб, бойлик орттирардилар...

Фарғонада батрак, камбағаллар орасида ортган синфий онг Шоҳимардондаги батраклар, камбағалларга таъсир қилмасдан қолмади. Улар бу хилда меҳнаткашлар устидан кун кўриш, қабрларни восита қилиб халқни талаш зарарли эканини тушундилар».

Ўша кезларда қишлоққа келган Ҳамза меҳнаткашларнинг истакларини ҳисобга олиб, артеллар тузиш, қишлоқни маданий оромгоҳга айлантириш масалаларини ўртага қўяди. Улар Ҳамза ташаббусини қувватлайдилар. Ҳамза зўр ғайрат билан ишга киришади. Батрак ва камбағал деҳқонларни уюштириб артеллар ташкил этади. Болалар учун мактаб, катталар учун саводсизликни тугатиш курси очади. Ўзи ўқитувчилик қилади. Қишлоқда янги ҳаёт тантанаси учун курашади, эски урф-одатларга, хурофотга қарши ташвиқот-тарғибот ишлари олиб боради.

1928 йил октябрь ойининг охирида «Қизил Ўзбекистон» газетаси редакциясидаги ўртоқларига йўллаган хатида Ҳамза шундай ёзади: «70 уйлик хўжалардан кучли ташвиқот орқасида 50 хўжалик камбағалларни меҳнатга тортган эдик. 50 хўжаликдан 15 хўжалик кўр, шол... (буларга ёрдам уюштирилган), 35 хўжалик соғлом йигитлар бўлиб, булар ҳозирча бир хумдон бино қилиб, комхоз билан договорлашиб иш бошлашга ҳозирланди, артель тусини олди. Қолган 20 хўжалик ўзига тўқ... ғиштхона (хумдон)га сармоя тўплаб, комхоз билан тенг шерик шартнома қилиб фойдаланишга киришди...

Ишни ўз иқтисодлари билан тиклаб, ўз меҳнатлари билан нон ошамоқни жойига етказиб якунлаштирдик».

Ҳамза қишлоқда маданий-маориф, ободончилик ишларини йўлга қўяди. Янги ерларга сув чиқариш, тоғ ён бағирларига дарахт ўтказиш ишларида ташаббускор бўлади. Яна шундай тадбирларни белгилайди: йўлларни тузатиш, трактор келтириш, электрстанция қуриш, клуб ташкил қилиш, амбулатория очиш, боғча очиш...

Артель ишлари юришиб кетади. Қишлоқ меҳнаткашлари Улуғ Октябрнинг 10 йиллиги байрамини зўр тантана билан нишонлайдилар. Буларнинг фото-расмлари олиниб, матбуотда эълон қилинган.

Қишлоқда В. И. Ленинга ҳайкал ўрнатилади.

Шоҳимардон жамоа аҳолисининг 1929 йил 14 январда бўлган мажлисида шундай қарор қабул этилган:

«Эшитилди: Меҳнаткашларнинг доҳийси ўртоқ Лениннинг кўздан узатилганига 5 йил тўлиши муносабатила 1929 йил 21 январь хотира кечасига тайёргарлик қилиш ҳақида Ҳамза Ҳакимзоданинг тушунарлик маърузаси.

Қарор қилинди: ўртоқ Ҳамза Ҳакимзода маърузасини қарсак била қарши олиш билан бирга, шунча йиллар хурофот чангагида эзилиб келган Шоҳимардон қишлоғи хурофотдан тозаланиб, эзилган - меҳнаткашлар озодлик турмушга қадам қўйиши билан, бугун бутун ер юзидаги эзилган мазлумларнинг доҳиси бўлган ўртоқ Лениннинг ҳайкалини ўнгидан сув чиқариш учун ишлаб турган Шалангга бир Ленин майдони олиб, шул жойга қуриш лозим топилсин.

Ушбу ҳайкални 1929 йил 21 январь хотира кечасигача улгутиш(тайёр қилиш) учун... комиссия сайлансин.

Юқоридаги комиссияга 21 январь хотира кечасига юклатилган вазифаларни бажариш учун тезда ишга тушиш таклиф этилсин».

1929 йил 21 январь куни Шоҳимардонда Владимир Ильич Ленин ҳайкалини очиш маросими бўлди.

Ҳамза 1928-1929 йили ўтказилган меҳнаткашлар депутатлари маҳаллий Советларига бўлган сайлов кампаниясида фаол қатнашади. Олтиариқ район сайлов комиссияси томонидан 1929 йил 17 февралда берилган 405- сонли гувоҳномада бу ҳақда шундай дейилади:

«Берилди бу гувоҳнома Ҳамза Ҳакимзода ўғлига шул хусусдаким, бу ўртоқ 1928-1929 йилда ўтказилган Шўроларни қайта сайлов маъракасида район комиссияси томонидан бўйнига юклатилган вазифаларни жиддият билан бажарди».

1929 йили Шоҳимардон қишлоғида Халқаро хотин-қизлар куни — 8 Март байрамини ўтказиш комиссиясининг раиси сифатида ўша куни аҳоли ўртасида хотин-қизлар озодлиги ҳақида доклад қилади. Шу куни 23 хотин-қизлар паранжиларини ташлайдилар.

Ҳамза аҳоли ўртасида диний хурофотларга қарши кураш олиб борганда маъмуриятчиликка берилмайди, тушунтириш ишига аҳамият берарди. Сўзлаганда турмушдан аниқ далиллар келтириб, ишонарли ва кучли хулосалар чиқарарди. Хўжаларнинг катталари билан мунозара қилганда уларни енгиб қўяди.

Мана, бир мисол.

1928 йил октябрь ойида бўлган бир йиғинда Ҳамза шайхлардан: «Мозорингиз чиндан ҳам муқаддасми?» деб сўраган. Улар: «Ҳа, муқаддас!» деб жавоб берганлар. Ҳамза: «Агарда шундай бўлса, нега мозорни ёндиргансизлар?» деб сўраган. Шайхлар гапиролмай саросимада қолганлар. Сўнгра Ҳамза сўзга чиқиб, бўлган воқеани тушунтириб берган:

1921 йил декабрь ойининг охирги кунлари. Водил-Шоҳимардон районидан Фарғона шаҳрига қайтаётган 7-Алоҳида Туркистон отлиқ бригадасининг 48 жангчидан иборат отрядига 300дан ортиқ босмачилар ҳужум қилган. Отряд жанг билан Шоҳимардонга чекиниб, мозор мачити биносига жойлашиб мудофаага ўтган. Жанг икки кеча-кундуз давом этган. Учинчи куни, хўжаларнинг таълими билан, қўрбоши мачит биносига ўт қўйишни буюрган. Бир гуруҳ аскарлар оловни ёриб ўтиб, яқин ўртадаги уйга бекиниб, босмачиларга қарши ўқ отиб, ўртоқларини қутқаришга уринганлар. Шу вақтда ёнаётган мачит томи қулаб, унинг ичидаги 24 ярадор қизил аскар ҳам ёниб ҳалок бўлган.

Кейинчалик, 1925 йили хўжалар аҳолидан пул йиғиб мачит ва мақбарани тикланганлар. Ҳамза бу фактларни келтириб, мозор ва унинг тўғрисидаги афсоналар шайхлар томонидан тўқилганини исботлаб берган.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг Қўқон шаҳрида ўрнатилган ҳайкали.

Тўпланган одамлар Ҳамзанинг гапидан ғоят таъсирланадилар. Ҳамза мозорни ёпишни таклиф этади, хўжалар кўнадилар. Лекин кўпчилик олдида кўнганлари ўзларига алам қилади ва зимдан қарши кураш олиб борадилар. Илгаридан текин томоққа ўрганган хўжалар меҳнаткашларда инқилобий руҳ кучайиб, улар иши яхши кетаётганидан ташвишга тушадилар. Батрак ва камбағал-деҳқонлар орасига иғво солиб, артелларни тўздирмоқчи бўладилар. Ўша йили маҳаллий Советларга сайлов бўлиши муносабати билан бу кураш янада кучаяди. Шайхлар сайловда ўз номзодларини ўтказмоқчи бўладилар.

ҲАМЗА СИНФИЙ душманларнинг турли найрангларини фош этиб, уларга қарши кескин кураш олиб боради ва янги ҳаёт қуриш йўлидаги бошлаган ишларини зўр ғайрат билан давом эттиради. Унга нисбатан халқ муҳаббати ва ишончи ортади... Бир тўда тескаричи кучлар эса Ҳамзага суиқасд уюштирадилар ва уни 1929 йил 18 март куни ваҳшиёна ўлдирадилар. Лекин инқилоб солдати сифатида ҳалок бўлган Ҳамза баркамол бадиий асарлари ҳамда номи берилган шаҳар, район, кўча, мактаблар, театр ва ўқув юртлари қиёфасида улуғворлиги билан абадий яшамоқда.

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ТЎҒРИСИДАГИ ПЛЕНУМИ ОЛДИДАН

Газетамизнинг ўтган сонларида КПСС МКнинг миллий муносабатларни такомиллаштиришга бағишланадиган Пленуми олдидан маданият арбоблари, санъаткорлар, адиблар ва ўқувчиларимизга бир қанча саволлар билан мурожаат қилган эдик. Шу муносабат билан «ЎзАС» саҳифаларида Ўткир Ҳошимовнинг (№3, 1989), Хайриддин Султоновнинг (№9, 1989) чиқишлари эълон қилинди. Уларда адибларимиз бугунги куннинг ғоятда долзарб муаммоларини кўтардилар. Бу чиқишлар ўқувчиларимизда жиддий қизиқиш уйғотди. Биз муҳим мавзуни давом эттириб, бугун шоира Ойдин Ҳожиеванинг жавобларини эълон қилаётирмиз.

1. Сизнингча социал-сиёсийислоҳотлар шароитида миллий муносабатларни ривожлантиришнинг истиқболлари қандай?

2. Кўпмиллатли давлатимизда миллий тилларнинг ўрни ва аҳамияти сизнингча қандай бўлиши керак?

3. Миллий маданиятларнинг бойиш йўллари ҳақида сизнинг тасаввурингиз?

Ойдин ҲОЖИЕВА

РУҲИМИЗГА ЁНҒИН ТУШМАСИН

ЯҚИНДА «ПИОНЕР ВОСТОКА» газетасида ўқувчи Б. Ориповнинг шундай саволини ўқидим: «Тарихини, адабиётини, географиясини билмаган халққа нисбатан бошқаларда қанақа ҳурмат бўлсин?» Ўсмир ҳақ. Биз йиллар давомида ўзбек аёли тўрт девор ичида, паранжи ва чачвонда эрнинг чўриси бўлиб ўтган, деб ёшларнинг қулоғига қуйиб келдик. **Инқилобгача ўзбек халқининг 2 фоизи саводли бўлган, деб ўргатдик. Лекин шам ёруғида шеърлар битиб, маданиятимиз хазинасида ноёб дурдек порлаб қолган шоираларимиз ҳақида сўйлаб беришга кунт топмадик. Малика Екатерина, қиролича Елизаветанинг ҳаёти бизга ойнадай равшан. Исёнкор шоира Зебуннисо, Нодира бегим, Маҳзуна, Увайсий, Анбар отин ҳақида дўстларимиздан бир калима сўз эшитолмаймиз.**

Иван Грозныйнинг шажарасини ҳижжалаб ўқиганмиз. Лекин Афросиёб, Оқсарой харобалари, Ахсикент қалъаси вайроналари ҳақида қардошларимиз тугул, ўз фарзандларимизга дурустроқ маълумот беролганимиз йўқ. Ҳар қандай дўстлик, биродарлик асосида тенглик, ҳурмат ётади. Биз «буюк оила туйғуси» деган улуғвор иборани матбуотда кўп йиллардан бери қўллаймиз. Буюк оилада она ҳамма фарзандининг бирдек бошини силамаса, ўртада нифоқ чиқади. Меҳрдан камситилган фарзанд боши эгик, кўнгли ўксик бўлиб ўсади. Бундай одамнинг қўли қисқа, фикри фаромуш бўлади.

Дарвоқе, тарих, адабиёт, география...

Болалигимда онам Шаҳривайронтепа, Шаҳри барбар, Абомуслим кўприги, Алининг зулфиқор қиличи ҳақида кўп сўйлаб берардилар. Хўжа Бўстон мозорининг муқаддаслиги, унинг ёнидаги катта қўрғон эса мудофаа иншооти бўлганини айтардилар. Ўйлаб қарасам, Бўстон қўрғони билан Гўдакон тепа, буёғи Муллатош қишлоғи адирларидаги тепалик, ундан нари Қизилтепа йўли билан Карманага қайрилишдаги тепалик бежиз пайдо бўлмаган. Улар сув, сел йўлларини, гармсел ва таффот оқимини тўсадиган иҳота-қўрғон вазифасини ўтаган бўлса керак. Биз у тепалар тарихини ўрганишга ҳаракат қилмадик... Чунки бу тепалик дарсликларимизда йўқ эди. Бундай тепаликларни ғишт заводлари бугун «ютиб» юбормоқда. Бу табиатимизга ўнглаб бўлмас зиён етказиши ҳеч кимнинг ақлига келмагани ачинарли... Тарихни билмасак, географиямиздан бехабарлик гумроҳлигимиз. Билмасликдан эса ҳурматсизлик, қаҳрсизлик туғилади. Ўз юртини билмаганларгина тупроқларини шундай хароб этадилар... Ўзимизки, шундай «устабузармонлик» қилсак, бизнинг тилимизни, табиатимизни билмаган дўстлардан гинахонлигимиз неча пулдир?

Адабиётимизда-чи?

Ўзбек совет адабиётида чинакам воқеа бўлган асарларни қойил мақом қилиб таржима этиб, Бутуниттифоқ мухлисларига етказганимиз йўқ. Сўзма-сўз таржимадан рус ва бошқа қардош тилларга ўгирилган шеърлар сира ҳам кўнгилни тўлдирмайди. Уларда шарқона мусиқийлик, эҳтирос, ўзбекона фикрлаш услуби йўқ. Шеърнинг қалби йўқ, ғози йўқ... У худди ўз онасидан бегонасираб, адашиб қолган болага ўхшайди...

Бу жиҳатдан гуржилар, арманлар, эстонлар, латишлар миллий тилдаги асарларнинг сўзма-сўз таржимаси учун конкурслар эълон қиладилар, куч ва маблағларини аямайдилар. Биз эса ҳамон айрим таржимонлар билан чекланиб қолганмиз.

Ашхободда Махтумқули ҳайкали пойида қардошлик мушоираси бўлди. Шунда мен «Зебуннисо» шеъримни ўзбек ва рус тилида ўқидим, Украин шоираси Тамара Коломиец шу шеъримни украин тилида ўз таржимасида ўқиб берди ва «барибир, менинг таржимам аслига яқинроқ экан», деди. Сабабини сўрадим. Тамара ўзбекча луғат билан ҳам ишлаб, шеърнинг оҳангини яхши илғаган экан... Шундай пайтларда ҳар қандай маънавий, маданий дўстликнинг калити тил эканига имон келтирасан киши...

Ўзбек тилини мукаммал билган рус биродарларимиз Н. Ивашев, З. Туманова, Р. Галимов, Н. Владимированинг хизматлари катта. Уларнинг ўзбек халқига меҳру муҳаббати, садоқати аввало шу юртнинг тилини нозик тушунишида, бу тилнинг гўзал қирраларини англаб, уни иккинчи она тили деб улуғлашларидадир.

Бир кўча болалар «Лайлак келди»ни айтардик. Рус қизлар Лена, Галя жўр бўлишарди. Яйловларда гулларга, қушларга ҳайратимиз бошимиздаги қуёшу бизни елкасида тутган ерга кулгуларимиз, қўшиқларимиз, шўхликларимиз ўзбекча жарангларди...

Биринчи ҳарф танитган, ўзбекча Она, Ватан сўзини ёзишни ўргатган муаллима Раҳима Салоева татар эди. Сўнг математика, алгебрадан, геометриядан сабоқ берган Акбешова, Сахипова ҳам ўзбек, рус, татар, тожик тилларини бирдай билишарди. Улар ўзлари яшаётган Бўстон қишлоғининг аҳолиси билан жону жигардай яқин эдилар. Боиси — ўзбек тили улар учун алоқа воситаси эди.

Уйимизга тез-тез поччам Умар Норқуловнинг яқин оғайнилари— Нестеров ва Скориков оиласи билан меҳмонга келишарди. Улар соф ўзбекча, қишлоқ лаҳжасида сўйлашар, онамни бири «бийижон», бири «холамулложон» дейишарди. Ўзбеклар даврасида улар ўзбек, тожиклар қишлоғида тожик бўлиб кетардилар. Онам уларни Нусрат, болам, Самандар болам, деб алқардилар...

НЕГА КЕЙИНГИ йиллар давомида тил масаласи, икки миллат ўртасидаги муносабат муаммолари пайдо бўлиб қолди? Назаримда, мувозанат бузилди. Битта тил биноларнинг пештоқидан тортиб энг оддий ариза қоғозларидан сўйлайверсаю, иккинчиси рўзғор, ошхона тилига айланса, шунда номутаносиблик юз беради.

Усмон дадамизнинг эски китобларини варақлаб турсам, сарғайиб кетган шапалоқдай бир қоғоз чиқиб қолди. Уруш йиллари чиқарилган суғурта қоғози: ўзбек тилида чоп этилган, шу тилда тўлдирилган, муҳри ҳам шундай...

Ҳозир қайси бир идорага мурожаат қилманг, аризаю барча зарур ҳужжатлар рус тилида, саводингиз рус тилида бўлса хўп-хўп, йўқса битта жавоб учун билимдонга мустар бўлиб тураверасиз. Очиғини айтиш керак, корхоналарнинг кадрлар бўлими, ҳисоб-китоб ва назорат ишлари, кафолатхоналар, алоқа бўлимлари, телеграфхоналарда маҳаллий кадрлар бармоқ билан санарли. Шаҳарнинг ғалағовур,олачипор ҳаётини кўрган, қурама аҳоли ичида муомала-муносабатни ўрганганлар учун бу ҳол унча қийин эмасдир. Лекин ёзма нутқи ҳаминқадар қишлоқ аҳли учун бир энлик ариза ёки шикоят ёзиш ўз тилида амри маҳол. Ўзга тилда эса кори машаққат. Судга, оқловчиларга, адлия идораларига ишонч қоғозлари, ваколатномалар, мерос даъволари, мулк талабномалари ёздириш учун ҳалак бўлаётганлар қанча... Бу идораларнинг бланкалари ёппасига русча битилган. Ҳамонки, маҳаллий аҳоли бу тилни мукаммал билмас экан, нима учун бу қадар овораю сарсонгарчилик? Битта ариза ёздириб олиш учун 40 сўмлик ойлик маошидан қийиб 3 сўм тўлаётган қишлоқ меҳнаткаши, ўз тилида ёзиб аризасини, 3 сўмга болалари учун бирор егулик олиб борса бўлмайдими?

Яқинда олима Фозила Сулаймонова билан суҳбатлашдим. Фозила Комиловна 1952 йил баҳорида бўлиб ўтган суд жараёнини ўкинч билан гапирди: «Шуҳрат, Шукрулло, М. Исмоилий, Ё. Мирзо, Ҳ. Сулаймон, Н. Алимуҳамедов, А. Алимуҳамедов миллатчиликда айбланиб, қора курсига ўтқазилди.

Судланувчилар жараённи рус тилида олиб боришни сўрашди. Чунки рус тилида протоколлар олиб борилса, Москвага ҳақиқат излаб бориш мумкин эди... Лекин атайлаб «миллатчи»ларнинг қадамини кесиш учун суд ўзбек тилида ўтказилди...»

Дарвоқе, 50-йилларда Москвадаги «Наука» нашриёти «Шарқ адабиёти» деб аталарди ва у Шарқ халқлари тарихи, адабиётини тарғиб, таҳлил этишда, ривожлантиришда анча ишларни амалга оширди.

Уруш йилларида рус фани ва маданиятининг йирик арбоблари Тошкентда яшаб, ижод этдилар. А .Толстой, А. Дейч, Л. Бать, И. Уткин, А. Ахматова, Я. Колас ва бошқалар ўзбек ёзувчилари билан апоқ-чапоқ бўлиб кетдилар. А. Ахматова Тошкент тунларида янграган «Ҳалиманинг булбул овози»дан илҳомланиб шеър битди. Академик Е. Бертельс ўзбекнинг нону тузини едим, қарздор бўлдим, деб Навоий ҳақида ажойиб рисола яратди. Л. Бать Навоийнинг болалиги ҳақида асар битди. Э. Огнецвет ўзбек халқига садоқатда қолди... В. Жирмунский эса «Навоий — Уйғониш даврининг вакили», «Ўзбек эпоси»ни (Ҳ. Зариф ёрдамида) ёзиб, буюк эҳтиромини меҳнати билан исботлади. Улар асрлар оша ўзбек халқининг мутафаккир ўғлига мурожаат қилдилар ва Навоийни ўз элига яхшироқ танитдилар. Улар ҳақиқий зиёлилар эдилар. Ҳар бир халқ табиатидан фазилат, хазинасидан бебаҳо гавҳар изловчи донишманд эдилар. Ҳақиқий байналмилаллик шундай беғараз ва самимий бўлади.

Ўтган асрнинг охирларида эр-хотин Наливкинлар ўзбек болалар ўйинлари «Оқ теракми, кўк терак», «Ё рамазон» сингари қўшиқларини ўз рисолаларида келтириб, илмий кузатишлар қилишган. М. Андреев эса Ўрта Осиё халқлари орасида тарқалган «Ҳавзак-ҳавзак» овутмачоғининг 13 намунасини нашр эттирди. А. Боровков ўзбек болалар ўйинларини, Е. Боровкова эса лайлак ҳақидаги қўшиқлар, халқ иримлари келиб чиқиши хусусида иш олиб борган. Е. Пешчерованинг 1927 йилда чиққан тўпламдаги «Исфара қишлоғида лола байрами», ўзбек ва тожик болалари ўйинлари, қўғирчоқлари ҳақидаги илмий изланишлари маҳаллий халқ маданиятига ҳурмат, урф-одатлари, маросимларига бўлган эҳтиром ифодаси ҳамдир («Бойчечак». Болалар фольклори ва меҳнат қўшиқлари. Тошкент — 1984 йил. Тузувчилар: О. Сафаров ва К. Очилов).

Ўзбек маданиятининг бундай жонкуяр тарғиботчилари номини унутмаслигимиз керак. Уларнинг хайрли ишларини дўстларимизнинг бугунги авлоди давом эттиряптими? Мана шу саволга жавоб излаш қарзимиз...

Жамиятнинг энг муҳим алоқа қуроли тилдир. Тил инсоният ўз тарихи давомида яратган энг буюк кашфиёти, маънавий бойлиги, ўлмас санъатидир.

Биз дунёга келар эканмиз, тил бизни алла бўлиб тарбиялайди, қўшиқ бўлиб қалбимизга оқиб киради. Барча ҳалимлик, зарифлик, майинлик, энг нодир ва инжа фазилатлар она тилимизнинг турли товланишларидан... Инсон хирмон бошида қўшиқ айтиб, буғдой шопиради. Куй билан шамолларга эланади. Қўшиқлар айтиб, сигирини ийдиради:

Эсли молим, оқилим, турей-турей,
Елкамдаги кокилим, турей-турей,
Шунча молнинг ичида, турей-турей
Боғда очилган гулим, турей-турей.

Сумалик қайнаётган қозон бошида чечан момолар тонготар эртак айтиб чиқадилар. Қамишларни сайратган, тутдан дутор ясаб, уни йиғлатган, табиатдаги не гўзал жонвор борки, инсон сулувлигига қиёс қилиб олган оталар, оналарнинг мушфиқ тили, сен нега ғариб бўляпсан, дегим келади...

Инжиқ боласини ухлатиш учун баъзи оналар бугун икки байт аллани куйлаб айтолмайдилар... Боласини койиган она: «Ҳа, бой бўлгур!», «Қуёв бўлгур» ёки «Омборингга буғдой тўлгур!», дегувчи эди.

Ҳозир эса: «Ҳу, герой», «Ҳой, хулиган», деб тергайди.

Узлуксиз ўзга тилда муомала, мурожаат худди ниҳолни пайвандлаганда бузилган навлардек, она тили тароватини йўқотмоқда. Буюк оилада ҳамма тил, унда неча минг аҳоли сўзлашади, бундан қатъи назар баравар ҳуқуққа эга бўлиши даркор.

Битта тил учун жаҳон маданиятининг барча қитъалари дарвозаси очиқ бўлса-ю, иккинчи бир тил ўз қалъаси дарвозидан нарига чиқолмаса, у ривожланмайди, таназзулга юз тутади.

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ дастлабки йилларида миллий мактабларга катта эътибор берилди. 30-йилларда эса уларнинг имкониятлари чеклана бошланди. 1938 йилда миллий республика ва областларда рус тилини ўқитиш мажбурийлиги ҳақида қарор чиқарилди. Миллий тилда ўқитиладиган мактабларни рус тилига ўтказиш урушдан кейин авж олди.

1943-1944 йиллари Она юртларидан кўчирилган болқор, қорача, ингуш, чечен, қалмиқ, қримтатар, волгабўйи немислари учун ўз тилларида ўқитадиган мактаблар қайта ташкил этилмади.

Шимолий Кавказ халқлари — осетинлар, адигей, қабардинлар, черкеслар ўз тилларида билим оладиган мактаблари йўқ. Сибирнинг майда халқлари — манси, ханти, эвенк, эвен, эскимос, чукчи, коряклар қисмати ҳам шундай. Мордвинлар эса тилларини йўқотдилар.

Ўтган ёзда Беруний номидаги Тошкент Политехника институти радиоэлектроника ва автоматика факультетида диплом ҳимоясида қатнашдим. Барча ҳимоялар рус тилида ўтди, диплом ишлари рус тилида ёзилган. Талабалар ҳам, муаллимлар ҳам ўзбек. Бир талаба ҳатто инглиз тилида ҳимоя қилди. Мен ўзбек қизларининг рус тилида ҳам, инглиз тилида ҳам бурро гапиришидан ўзимда йўқ суюндим...

Ўзбек тилидаги ўқув масканида ўзбекча диплом иши ёзилмаётганидан куюндим. Биз миясига «компьютерлар жойлашган» робот-одамларни эмас, ўз тупроғининг тилига тушунадиган, мураккаб деталларнинг ўзбекча атамаларини биладиган муҳандисларни етказиб беришимиз керак бу Ватанга! Бу институтларда ўзбек тили, адабиёти соатлари гадога садақа бергандек миннатли даражада оз! Ваҳоланки, мен бу институт залларида ўтган «Баҳор» аниқроғи, «Весна» ижодий конкурсларини мириқиб томоша қилганман. Бу талабалар даврасида Гулчеҳра, Олмос билан шеърхонлигу савол-жавоб учрашувидан кўнглим ўсган. Яқинда маданият ходимлари билан бўлиб ўтган учрашувда институт ректори А. Жалилов шоир ва ёзувчилар «студентларимизнинг фикрини чалғитяпти», деб маломат қилди. Маърифатли олимнинг тилидан чиққан бу сўзлар менга малол келди. Бугунги ёшлар ўз юрти, ўз қадри ҳақида ўйлаб кўрадиган, тарозининг палласига билим посангисини қўядиган ориф авлод. Кечаги куннинг тарозиси уларга тўғри келмайди.

Улар бугунги «алгоритм» термини улуғ боболари Ал-Хоразмий шарифидан келиб чиққанини яхши биладилар. Аниқ фанларда ўз аболарининг бемисл кашфиётлар қилганини ҳам биладилар, билмаганлари эса билишга қизиқмоқдалар. Зарробин, устурлоб, паргор - каби тиббий, жуғрофий ва ҳандасавий атамаларни ўз тилларида яратган алломаю ҳакиму муҳандисларни биладилар.

Қўқон хони ҳашаматли саройида ёғочдан ишланган улкан қуббадор шифтли хонани кўриб, ҳар қандай қомусий илм соҳиби ҳайрон қолади. Битта мих ишлатилмасдан тикланган маҳобатли мунаққаш хонани яратиш учун нечоғлик илму амалу машаққат керак. Кўкўпар ҳавозаларсиз, кўтарма кранларсиз қурилган масжиду мадрасалар, осори-атиқаларни яратган меҳнаткаш халқни ғирт саводсизга чиқариб қўйган казолар азбаройи инсоф билан гапирсалар бўлар эди. Эскидан қолган бу сийқа тамғалар ёш авлодда, айниқса қардошларимиз болаларида камситиш учун етарли сабаб эмасми?

Яқинда Молдавияда яшаб, ижод этаётган таниқли рус адиби қайси сабабларга кўра молдаван тили давлат тили бўлиши кераклигини асослаб, ҳақиқий гражданлик позициясини билдирди. Тупроғимизда ўсиб-униб, обрў топган, нону туз тотган дўстларимиз эса бир оғиз сўз айтишга журъат топмаяптилар. Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси А. Удалов, О. Сидельниковнинг фикрини кутяпти жамоатчилик.

Қолаверса, халқнинг яхши-ёмон кунларида бирга бўлган, элу юртни ўз оғзига қаратган қаҳрамонларимиз Комил Яшин, Уйғун, Зулфияга жамоатчилик умид кўзини тикмоқда.

Ҳар бир халқнинг худди улкан дарахтдай ўқ илдизлари бўлади. Бу, биринчи навбатда, унинг тилидир. Ана шу ўқ илдизи орқали дарахт ҳаёт ширасини эмади, танаси тириклик сувини ичади, мевалар тугади. Ҳосил, соя-салқин беради. Довул-бўронлардан, гармсел ва тўфондан, қор-ёмғирдан, чақмоқдан ўлмай ўтади. Илдизига қурт тушган дарахт эса чирийди.

Ўзбек тили дарахтининг ўқ илдизи «Девони луғатут-турк»дан Яссавий ҳикматларигача, Югнакий одобномасидан Юсуф Хос Ҳожиб ўгитларигача, Навоий ғазалларидан Машрабнинг оҳигача, Нодира фиғонидан Нозимахоним алёригача, Лутфийнинг муҳаббатномасидан Завқий ҳажвларигача сўзнинг ипаклари билан туташгандир.

ТОШКЕНТ КЎЧА ва гузарларининг номларига кўз югуртирсангиз, ер шаридаги барча шаҳарлару раҳравларнинг номлари битилган харита дерсиз! Батумская, Казанская, Ялта, Привокзальная, Складская, Механическая, Ремесленная, Садовая, Парашютная, Танкистов, 1-Цветочная, 2-Цветочная...

Бу мустабид Чор ҳукумати муҳрининг оқовалари эмасми? Бу дидсизликни, нокерак такрорларни биз тузатмасак, ким тузатади? Бу кўча, гузар ва раҳравларни А. Қодирий, Усмон Носир, Чўлпон, Фитрат, Торобий, Мангуберди, Широқ, Худойберди шоир номлари билан атасак, тарихнинг ҳурматини ўринлаган бўламиз-ку!

70-йилларнинг бошида Каромат Рустамованинг колхозида бўлгандим.Янги йўл туширилмаган, битта-иккитагина уй қад кўтарган кўча бошида қинғир-қийшиқ «Лолазор» деб ёзиб қўйилганига кўзим тушганди. Бу қайсидир топқир болакайнинг ижоди эди... Ҳар қалай, кўчаларнинг номи ҳам халқ ҳаётига, иқлимига, орзуларига яқин бўлса, эш бўлса... Кўчалардан райҳон ва лолазор эпкини келиб турса...

Инсон маза топган булоғидан қайта-қайта сув ичишга келади. Биз Распутиннинг «Ёнғин»и, Н. Думбадзенинг «Абадият қонуни»ни, Чингиз Айтматовнинг «Қиёмат»и, А. Рибаковнинг «Арбат болалари, А. Приставкиннинг «Олтин булутлар»ини умумий маънавий хазинамиз, бебаҳо мулкимиз деб биламиз.

Боқча боласидан сўрасангиз, «Кенжа ботир»ни эмас, Пушкиннинг «Олтин хўроз»инию «Бўғирсоқ»ни шариллатиб айтиб беради. Ғиротни билмайди, Карлссонни билади, Виннипухни билади...

Ўзбек боласининг тили «Қўғирчоғим Наташа» деб чиқяпти. Қишлоққа борсам, жиянларим сўрашади: «Нега мультфильмлар ўзбекча гапирмайди?»

Иқрор бўлиш керак, ўзбек мактабларида тил ва адабиётни ўқитиш қанчалар ночор! Боқчаларда эса болалар ўз тилларида деярли шеър, топишмоқ билмайдилар. Уларга ўзбек болалар ўйин-қўшиқлари, топишмоқлар, айтишувлар, меҳнат, маросим, фасл қўшиқларини ўрганиш — болалик дамларининг энг ёрқин, гўзал лаҳзаларини бахш этади.

Ғафур Ғулом, Миртемир, Шайх оға каби сўз заргарлари тожик, қозоқ, қирғиз, татар, озарбойжон, туркман шоирлари билан таржимонсиз сўзлашганлар. Қариндош тиллар учун ҳам бугун биз луғат излашга тушамиз... Йироқлашиб кетяпмиз ўзакдош тилларимиздан. Бу оғир йўқотиш. Кошкийди ўзбекча-русча, ўзбекча-тожикча, ўзбекча-қозоқча ва ҳоказо қисқача сўзлашув луғатлари тузилиб, минглаб нусхада чоп этилса... Китоб магазинларида «СССР халқлари адабиёти» токчалари тожикча, қозоқча, қирғизча, туркманча китоблар нусхалари билан ҳам тўлиб турса...

Бунинг учун чинакам дўстлик фидойилари, ҳақиқий байналмилал зиёлилар керак. Ўз халқини, ўз онасини, ўз тилини севмаган, қадрламаган одам бошқа халқнинг ҳам қадрига етмайди. Ҳар бир халқнинг ўз байрамлари, сайллари, бетакрор удумлари, ўз тили, тўю томошалари, турмуш тарзи — маънавий дарёлари бўлиши табиий. Гоҳ унинг бешигига, гоҳ боласига таққан кўзмунчоғи, кўзтуморига, гоҳ эса бош қўйиб сиғинадиган меҳробига эскилик сарқити деб маломат тошларини отиш халқнинг ғурурига тегишдир.., Сочларини майда ўриб, каштали кўйлакда дорилфунун партасида ўтирган тожик қизи ҳам, тўпиғига тушадиган узун кўйлакда, бошига шол рўмол ўраб Олий Совет сессия ҳайъатида ўтирган туркман аёли ҳам ўз кўнглининг подшоси. Бешикда улғайган Навоий ёки Беруний чиллашир бўлган эмас... Бешик, халқ ўз қўшиғида куйлаганидек, инсоннинг биринчи тилло қалъаси... Она тилимиз эса бешик тилимиздир. Минг йиллаб ўлмай, кўкариб, дунёни оғзига қаратиб келган халқ қадимда ҳам ўз туғига эга бўлганидек, бугун ҳам давлат тилига эга бўлиши керак. Бу халқнинг ҳурмат-иззатини жойига қўйишдан бошқа хайрли қадам эмас... Ўз қадрини билган дўстларимиз эса бу қадамни қутласалар, ўзларини англаган бўлурдилар.

СССР ёзувчиларининг VII съездида Фёдор Абрамов: «Мен монументаль ҳайкалтарошлик намуналарида миллий қиёфаларни кўргим келади: Она Россия, она Украина, она Қозоғистон, она Ўзбекистон ўзига ўхшаса... Қошу кўзлари билан, ғамгин қиёфаси билан, оддий инсоний либослари билан уларни бир-биридан фарқлаб олсанг, бир қарашда танисанг: ҳа, мана бу — она Россия-ку! Она Украина-ку! — десанг...» деганди.

БУ — ҲИКМАТ. Ҳикмат дарахти илдизи эса маърифатли дилларда ўсади... Маънавий қурғоқчилик, миллий зиқналик, руҳий ёнғинлар бу буюк ҳикмат дарахтини қуритади... Ҳикмат чекинган ерда жаҳолат илдиз отади...

ДУШАНБАДАН МАКТУБ

Ассалому алайкум, муҳтарам устод, Иззат Султон!

Саломатлигингиз, ижодий ютуқларингиз ва илмий тадқиқотдаги омадларингиз орзусидаман.

Мақсадга ўтишдан олдин ўзимни Сизга таништирай:

Мен Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг невараси — Мидҳат Беҳбудий. Радио-телевизион идораларида, республика газеталари редакцияларида, Тожикистон давлат нашриётида (ҳозирги «Ирфон»), сўнгги пайтлар Тожик совет энциклопедияси бош илмий редакциясида маданият ва санъат, комплект мақолалар, фалсафа ва ҳуқуқ бўлимлари мудири сифатида ишлаб, ўша даргоҳдан нафақага чиқдим. Кўплаб адабий асарларни русчадан тожикчага таржима ва таҳрир қилдим. Ёзувчилар, олимлар, устозларим хусусидаги эсдаликларим матбуот саҳифаларида ва «Садои Осиё» («Осиё овози») журналида чоп этилди. С. Айний таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан «Нидои суханвар» пьесасини ёздим ва бу асарни Тоғли Бадахшон область театри саҳналаштирди. Замонавий мавзуларда ҳам пьесалар ёздим. В. И. Ленин асарлари таржимаси билан шуғулланганман. Ҳозир нафақахўр бўлсам-да, эсдаликлар ёзишни давом эттириб келаяпман.

Муҳтарам устод!

Бу мактубни ёзишимга ундаган сабаб шундаки, сўнгги вақтларда Ўзбекистон газета ва журналлари саҳифаларида М. Беҳбудий, А. Фитрат, Чўлпон ва бошқа ўтиб кетганлар ҳақида мақолалар ёритилди ва ёритилажак. Бу хайрли ишда Сиз ҳам, улуғ устод, катта ташаббус кўрсатдингиз ва кўрсатаяпсиз. Бу олижаноб хизматингиздан барча оила аъзоларимиз — марҳум Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг неварaю чеваралари чексиз миннатдормиз. «Саодат» ва «Фан ва турмуш» журналларида босилган икки мақолада М. Беҳбудийнинг бир сурати берилибди. Балки мазкур журналлар редакцияларида у кишининг бошқа суратлари йўқдир? Шу боисдан Беҳбудийнинг икки дона расмини Сизга жўнатаяпман. Бири — шахсан Сиз учун, иккинчиси — газета ёки журнал редакциясига.

Сиз билан яна бир нарса хусусида маслаҳат қилмоқчи эдим. Мен невара қарзи сифатида шаҳид бобомга атаб тожик тилида «Жаҳолат дастидан дод!» деган пьеса ёздим. Мазкур пьеса Сизнинг ўткир нигоҳингиздан ўтишини жуда-жуда истар эдим. Унинг бир нусха тожикча ва қизим — бобомнинг эвараси Ноҳид рус тилига таржима қилган нусхасини Сизга юборсам қандай бўларкан? Ишингиз кўплигига қарамасдан уни ўқишга вақт топиб, маслаҳат берсангиз, бошим осмонга етган бўлур эди.

Мактубим жавобига интизорман.

Азиз устод, яна бир бор Сизга саломатлик тилайман.

Салом ва эҳтиром ила,

Мидҳат БЕҲБУДИЙ

ҚИЗЛАР ГУЛДАСТАСИ

Меҳриниссо ОЙДИНОВА

ГУНОҲСИЗ ГУНОҲКОРЛАР

Бу йўлларнинг армонлари тоғ,
Кетганлари қайтди-қайтмади...
Бу йўлларнинг кўз ёши тупроқ,
Дардларини айтди—айтмади...

Бу йўллар ҳам ғамгин онадир,
Кўзлари тўрт, хокисор, ғариб.
Тўққиз йиллик умрин ўтказди
Афғон йўлларига сарғайиб...

Бағрндаким бозиллаб ётар
Кузатгани — шахдам қадамлар.
Кўкрагида жазиллаб ётар
Ярим-ёрти қайтган аламлар...

Кўзлари ёш, қаролмайди у
Титраб тобут қучган қўлларга.

Бошлар олиб кетгиси келар
Қадам етмас фақир чўлларга...

Қоврилганда онаизор
Айрилиқнинг аламларида,
Бўзлаб чиқар номсиз мозорлар
Қайтганларнинг қадамларида...

Энди юзлаб мастона қизлар
Кўзларини оҳиста юмиб,
Ширин-ширин хаёл сурарлар
Бўш енгларнинг пинжига кириб...

Момолари тақдирларининг
Такроридан озурда қизлар
Суюкли ёр оёқларини
Тушларида тоғлардан излар...

Бу вафодор малаклар гулдай
Ярим юракларни тўлдириб,
Фариштадай ўтарлар энди
Келажакни бошга қўндириб!

Гўдакларин кўз билан суйса
Баҳорини йўқотган қўллар,
Юрагини чангаллаб ўтар
Гуноҳи йўқ гуноҳкор йўллар...

Укаларим, эрта узилган
Саксонинчи йиллар гуллари,
Сиздан унсиз узрлар сўрар
Юраги қон Термиз йўллари...

БУХОРО

Бу шаҳардан бир кафт тупроқ кетса,
тагидан етмиш минг шаҳид бош кўтаради.

НАРШАХИЙ

Бу шаҳар қон ичар амирларнингмас,
Қони шу тупроқни ювган халқники.
Мозийдан ҳарсиллаб келаётган, шўр —
Деворлар еб қўйган эмас ақлини.
Сен улардан сўра бузишдан аввал,
Уни ким тиклаган... Кўзларин ёшлаб —
Нураб бораётган ярим кўнгилдан
Тингла, бор тарихни бошидан бошлаб...
Тингла, ўзи учун ойболта ясаб,
Ўзига чоҳ қурган кўнгиллар зорин.
Зиёрат қил ёр деб, номус ва ор деб,
Қўйдай бўғизланган ошиқ мозорин!..
Сен бу кошинларни таъмирлаётиб,
Қулоқ сол устанинг нолаларига.
Балки у бурда нон ўрнига бундан
Ажал олиб кетмиш болаларига...
Гулдай қизларига ҳарамлар солиб,
Номусдан юраги куйган оталар,
Жувонмарг тақдирлар қарғишин олиб,
Ўз кўзларин ўзи ўйган оталар...
Тирикликни қарғаб, тирикчиликдан
Қочолмай, дил қонин тупроққа қориб,
Бухородай азим бир шаҳар қурган,
Боболар хокини кўзга сур бориб...
Бу шаҳар қон ичар амирларнингмас,
Қони шу тупроқни ювган халқники...

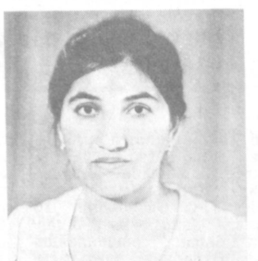

Гулчеҳра РАҲИМОВА

ЮРТГА ЎҒИЛ...

Кесилган ипак қурт учун бу тутлар,
Бозорда кўринар ҳунари борлар...
Булбуллар ўрнида сайрар тўтилар,
Сўздан бўшамади ҳали минбарлар.
Ким кимни билдирмай оёқдан чалса,
Яна томошабин бўласанми, айт?!
...Опа, яна кунинг шуларга қолса,
Дарди-дунёнг бўлар етти ёт!

●

Ҳақ бўлсанг қора ерга урмайсан ўзни,
Илғор фикримизга қўл-қанот замон.

Асрадим сен учун юрак ва кўзни,
Мен бордан йўқ бўлиб кетмадим тамом.
Бировни беўхшов кўрсатиш ёмон,
Хусусан, ўшандан кўпаяр хато.
...Сен учун кўз бўлиб яшайман мудом,
Дунёни ўзингдек танигунча то!

●

Ҳаёт айтганларинг қилмайди бажо,
Биз қандоқ одаммиз сақлайверсак кек?!
...Куйдирар лабимни ташна илтижо,
Бепоён саҳрода сувсиз қолгандек.
Тугсак, бу ғамларни юракка тугсак,
Йўқса бир вужудга сиғмас еру-кўк.
...Билсайдинг, қувончим нақадар юксак,
Юртга ўғил туғиб берган онадек,

Ойдин ШУКУРОВА

●

Ватан, менинг дардим, йўлдошим,
Яшабман мен билсам бепарво.
Кўкда нафас бўлиб туюлган,
Сен экансан бу ширин ҳаво.

Таниш бўлиб қолган йўлларни,
Ижод қилган сен ўзинг экан.
Сирга тўла вайроналарда,
Сенинг умрларинг кўмилган.

Тепаларинг менга муқаддас,
Адирларинг — майса беҳисоб.
Энди ҳамма нарсадан кечиб,
Фақат сенга қиламан тавоб.

ҚИШЛОҚҚА ҚАЙТИШ

Гўзалмассан, балки унчалик,
Ҳовлилар, молхона... бетартиб.
Гўзалмассан балки ростдан ҳам,
Далаларинг ғарибдан-ғариб.

Ўз-ўзидан дилим ёришар,
Ёнганида саноқсиз чироқ.
Ўтирган ўрнида болалар,
Донг қотишиб ухлагани чоқ.

Гўзалмассан, тасаввуримни
Аммо аниқ сезги этган банд,
Чангларинг тўзғитиб йўлда
Юрганимдан бўламан хурсанд.

ХАЙРЛИ ТУН

Хайрли тун тилайман, Ватан,
Омадсизсан сен ҳам мендайин.
Юлдузларинг музлаган кўкда,
Шамолларинг эсар бетайин.

Ўйим кетар, кўчаларингда
Кечиб юрар қишда тупроқ, лой.
Далаларнинг қоқ тепасида,
Ухлашингни кутиб турар ой.

Хайрли тун тилайман, Ватан,
Кундуз қисқа, тунларинг узоқ.
Хаёлларим совқотган, юпун,
Сени ташлаб кетмайди бироқ.

МАРҲАБО

АЙЛАНИБ ЎТИШ ЁКИ ЧУЧМОМАНИНГ ҚЎШИҒИ

Айланиб ўтишдан чарчадим!
Қуриган чинорлар, энди йўл беринг.
Сурати ҳаёту сийрати ўлим
Чириган чинорлар, энди йўл беринг.
Эсимда, йўғонроқ дарахт учраса,
Хушомад, таъзимда эгилганингиз,
Тераклар ёшликдан тўғри эдилар.
Уларни қуёшдан тўсмоқ қасдида,
Осмонга яқинроқ ўсмоқ қасдида,
Баргларни хўп ёзиб керилганингиз.
Тераклар ёшликдан бўйчан эдилар,
Ҳам қувноқ, ҳам бироз ўйчан эдилар.
Шу гуноҳи учун илдизларингиз
Уларни қақшатиб юрдилар зимдан,
Фақат қурт боқдингиз вужудингизда
Офтобни едингиз, сувни едингиз.
Сассиқ алафлардан, семиз ўтлардан
Асло бўшамади сояларингиз.
Бутоғингиз қарға, зоғларга паноҳ,
Саъвалар ҳайдалди, қумрилар қувғин.
Булбуллар сургунда сизнинг эмас, оҳ,
Гулнинг таърифини қилгани учун.
Теракчи не олди аламдан бошқа
Сиз билан камоли замондош бўлиб?
Сабаби айланиб ўтишдан бошқа
Ҳар нега чидади ўлиб, тирилиб.
Ялпизлар кеч қолди сизни айланиб баҳорларидан,
Жилғалар кеч қолди сизни айланиб анҳорларидан,
Лайлаклар учдилар сизни айланиб—ёзлар кечикди,
Иссиқ ўлкалардан сизни айланиб — ғозлар кечикди.
Бу қайсар тераклар осмонга етди — улғайиб кетди,
Энди сиз айланинг охират етди, охират етди.
Яқинлаб келмоқда мен томон энди баҳорий онлар
Айланиб ўтишни кўрсатар сизга шаддот шамоллар!

МУСАВВИР ДУГОНАМНИНГ БОЛИШИДАГИ ЁЗУВЛАР...

Бу узун кечалар сиз учун,
Шеър ўқиб, йиғлашга берилган.
Айтилиб ўнгиган сўзларга,
Яшалиб эскиган кунларга,
Бир гўзал қиёфа излашга —
Юракни тиғлашга берилган.
Сиз узун кечалар қўлдаги
Ҳаёт деб аталган Суратни
Шу кўҳна, шу янглиш Суратни
Таъмирлаб, тузатиб чиқасиз.
Худди шу Суратнинг ичига
Ҳар саҳар кирасиз, кетасиз
Ва кунни узатиб чиқасиз.
Тўғрилик — жонингиз жафоси,
Мағрурлик — бошингиз балоси.
Ва ҳар кун янги бир зарбадан
Тун бўйи чўғ бўлган юракни
Кечгача музлатиб чиқасиз.
Кўрасиз, у ерда одамлар
Ўзи бор, аммо ўз сўзи йўқ.
Боши бор, бети йўқ, кўзи йўқ,
Гарчиким юрарлар, изи йўқ,
Йиғлайсиз — худди шу одамлар
Шу ноёб Суратда яшарлар.
Биласиз бу Сурат ичида
Кишансиз булутлар яшамас,
Қаноти синмаган ҳаққушлар,
Нафси тўқ оққушлар яшамас.
Бўрилар, тулкилар яшарлар
Ва бироз булбуллар, чаёнлар,
Мўр-малаҳ қуёнлар яшарлар.
Қўрқасиз — шу сурат борингиз,
Ягона, бошқа йўқ, бошқа йўқ
Ишлайсиз — шеър сизнинг ёрингиз.
Чизасиз шоддодлик — қаламдир.
Йиғлайсиз — қуёнлар рангини
Оқ рангда бўямоқ аламдир.
Барибир кечмайсиз, сиз ундан,
Юракда ранглар мўл, етади,
Биласиз, ранглари тугаса
Бу Сурат рассомдан кечади...
Бу узун кечалар сиз учун
Шу оддий иш учун берилган...

Ражаббой ОТА ТУРК

Осмоннинг эгаси

ҲИКОЯ

ЖООН АКАЖОН, бугун Эркина деманг... Энди Эркиной демайсиз-а? — Эркин ўн еттига тўлиб-тўлмаган йигитча, қаршисида қумга ёнбошлаган ғўлабир, қоп-қора, шоп мўйлов янтоқ чопувчиларга бош Ҳотам Танбалга ялинар, Ҳотам эса унинг кўзларига тик боққанича жим турар эди.

— Жоон акажон...

— Яна, тағин бир қайтар! — Ҳотам Эркиннинг «жон» сўзини чўзиб овозига қиз боладек майин тус бериб айтганидан роҳатланар, бардошини синар, қани, яна нима кароматн бор бунинг, деб ажабланар эди.

Эркин «жоон акажон...» деб, Ҳотамнинг буйруғини тағин бир марта бажарди.

«Сўз қурсин-а, сўз, — дея Ҳотам кулимсиради, — ажаб сўзларимиз бор-да! Масалан Ҳамид, биргина «а» ҳарфини қўшсанг — Ҳамида. Ёки Салим, «а» ҳарфини қўшсанг — Салима...»

Ҳотам керза этигини ечиб, шимини тиззасидан юқорига сурди. Ҳар кун тушликдан сўнг одат шу, ишора шу — Эркин Ҳотамнинг бу имосини сўзсиз англайди. Танбал этигини еча бошласа, Эркин кўйлаги енгини билагигача шимара бошлайди. Сўнг Ҳотам йигитчанинг қорамтир, нозик билагидан кўз узмай, тикилиб туради-да, шивирлайди:

— Эркина, Эркиной...

Шунда «Эркина» енг шимариб, Ҳотамнинг узатилган оёғини уқалашга тушади.

Ҳотам Танбал чалқанча ётиб, тиниқ, кўм-кўк осмонга тикилганича ўй суради. Кўпинча Танбалнинг ўйлари телба-тескари — чалкаш, тутуруқсиз кечади. Мана, ҳозир ҳам у иссиқ қумга чўзилганича, ўй суриб ётибди. Тепасида осмон — улкан, оёқ учида Эркин — «Эркиной», кичкина Эркин. «Нега осмон олис — қўл етмас... Нега киши чўзилганида роҳат қилади, яйрайди... Осмонни бўлакларга бўлиш мумкинми?.. Нега баъзи эркаклар хотинмижоз?..» Бир ҳафтадирки, у шу тахлит фикрлайди. Бугун саволларига яна савол қўшилди. «Сотқинлар кимнинг боласи, қўрқоқлар-чи, ўз ақли қолиб, бировнинг гапи билан юрадиганлар-чи? Уларни ҳам аёл — она туғадими, туғса, тўлғоқ тутармикин?..» Аввалига бир саволдек туюлган хаёлнинг чеки кўринмади. **СОТҚИН** ва **ҚЎРҚОҚ**дан сўнг **СЎЗ** — қуср, **СЎЗ** — қуср қўшилаверди, қўшилаверди... Охири уни уйқу элтди, кўзи юмулиб, осмонни, оёғи учида ғимирлаётган Эркин — «Эркиной»ни кўрмади, саволлар хотирдан чиқди. Кўп ўтмай атроф — янтоқзор, қип-қизил барханларнинг панасида Эркинга ўзича жазо ўйлаб топган Ҳотамнинг «хур-пуш» этган овози эшитилди.

Эркин унинг ухлаганига ишонгач, оёғидан аста қўлини олади. Чеккароқда мунғайиб, Танбалнинг уйғонишини кутади.

Танбал қуш уйқу эди. Уч-тўрт дақиқа ўтар-ўтмас, чўчиб уйғонар, ёнида «Эркиной»ни кўриб жилмаяр, тезда жилмайган тусини қумга кўмиб, бошқа одамга — шафқатсиз, золим Ҳотам Танбал қиёфасига кирар, Эркиннинг орини қўзғаш, кўзида ғазаб шамолини кўриш учун ўзини қийнаб бўлса-да, шундай сўзлар топар ва айтар эди. Масалан, мана бундай:

— Эркиной, Эркина, онангни менга берасанми, а?.. Гапир...

Эркиндан садо чиқмас, у бошини эгиб, қумни чуқалаб ўтирар. Танбал эса бу орада унинг ҳолига сассиз йиғлар, томоғига тиқилган тошдай аламни ютиб, туйқус:

— Тур, дафтар-қалам топ! — деб бақирар эди.

У уч юз қадамлар нарида, ташландиқ — эски қўра атрофида ҳамкурлари дам олиб ётишган чодир томон кетганида, Ҳотам Танбал Эркиннинг қайтаражак жавобини хаёлида шу тахлит ёзар эди: «— Онангни менга берасанми, а? Гапир!» — бу менинг гапим. Эркиннинг жавоби эса бундай: «Онамни сизга берсам, отам сизни хотин қиладими?» — Дафтарга шундай деб ёз, қайта-қайта ўқи, ёд ол, дейман. Сўнг менга қайтарасан...»

Эркин шу кетишича қайтиб Танбалнинг ёнига келмайди. Чодирга кириб борганида, жўралари уни пойлаган шекилли, бир-бирига «оёғим, оёғим» деб қочирим қилишади. Шу тахлит вақт ўтгани сезилмайди, қуёш тафти сал пасайгач, болалар тамадди қилишга тушадилар. Эркин уларнинг хушламаганини сезади, ўзи бир четда сувга нон ботириб ейди...

Бугун Танбалнинг уйқуси одатдагидан хийла узоқ чўзилди. У туш кўрган, тушида юпун болалиги, очарчилик, қари онаси, сингиллари... ва яна отасининг ҳарбийдан юборган суратини қўйнига яшириб, пана-панада сурат билан суҳбатлашганлари кириб, безовта бўлди. У уйғониб ҳам анчага давур ўзига келолмади. Танбал ўша воқеани ҳали-ҳануз унутолмайди. Машъум очарчилик йиллари онаси қарамоғидаги ёлғиз қўчқорни сотиб келишни Ҳотамга ишонди. Қўчқор икки ҳафта ҳам бозордан «қайтди». Учинчи гал онаси Ҳотамга ҳамроҳ бўлди, биргалашиб қўчқорни бозорга етаклашди. Йўл яримлаганда у онасини ғафлатда қолдириб, уйига қочиб кетди. ...Ўшанда онаси бир сўз демади, койимади ҳам. Тушунди: ўғли қўчқорни сотишга кўзи қиймаган. Шу воқеани хотирлаб, муҳтожлиқ, очлик ғолиб чиқиб, суюкли қўчқорига ўзгалар эга бўлганига ачиниб ҳушини йиғди-ю, кўзи Эркинга тушиб, кўнгли баттар хира тортди. Йўқса, қўчқор ҳам гапми, нари борса, у бир мол, баҳоси беш-ўн сўм қоғоз пул, сўйса, ўн-ўн беш кило гўшт. Ҳа, Ҳотам унга мол деб эмас, хонадоннинг аъзоси, ўзи тенги бола санаб, онасию сингилларидан яширикча юрагидаги соғинч, армонларини тўкиб-суҳбатлашган. Қўчқорни бўйнидан қучоқлаб йиғлаган... Қора қўчқор Ҳотамнинг соғинчларини олиб, армонларини эшитиб бозорда сотилди.

„**М**АНА БУ БОЛА, МАНА БУ БОЛА... доруломон замоннинг боласи... куппа-кундузи жўраларини...» — у алам билан кўзини очса, қаршисида Эркин!

— Йўқол, кет, кўзимга кўринма!

Қочса, Танбал гўё тутиб бўғизлаб қумга кўмадигандек, у уч-тўрт қадам тисарилиб, дийдираб тураверди. Танбал икки қўли билан чеккасини маҳкам сиққанича бошини кўтармади. Бир пайт панжаларини бўшатиб қаради: Эркин — «Эркиной» ҳали ҳам турган жойида дийдираб, кўзи тўла қўрқув, юракни эзгудек жовдирайди.

— Совқотяпсанми-а, Эркиной, саратонда-я? — кесатди у. — Чопонимни киясанми, ма, ол! — Танбал ёнбошидаги букланган чопонини қўлига олди-да, уни синчиклаб кузатди. Бу орада «Эркиной» бош силкиб, Танбалнинг саволига жавоб қилди: «Совқотяпман».

Танбал қишин-ёзин чопонини ташламас, ўзи билан олиб юрар эди. Чопон гўё унга қурол — ҳамроҳ, ҳам кўрпа, ҳам ёстиқ.

— Тилинг борми?

— Совқотяпман...

— Э, энағар Эркин,—Танбал гулдираб кулди,— ёлғонни ҳам боплайсанда-а, ундан кўра, қўрқаяпман десанг-чи!

«Эркиной» тағин бош силкиб, Танбалнинг гапини тасдиқлади: «Қўрқаяпман».

— Яқинроқ кел!

«Эркиной» қўрқа-писа Танбалга яқинлашди.

— Тиз чўк, ҳа, шундай, қани айт-чи, чиндан ҳам, қўрқаяпсанми, ё совқотаяпсанми?

Эркин — «Эркиной» титроғини босолмай:

— Совқотяпман, — деди.

Танбал кўзини чирт юмди, очди, қуёшга қаради ва:

— Кет, Эркин, кет,кет!.. — деб бақирди.

Эркин — «Эркиной» эса қотиб туравергач, ўзи ўрнидан туриб жўнади.

Алам-аччиқнинг боиси бор, бунга Эркин сабаб бўлди. Ўша куни туш маҳали раис чўпон отарлари томон кетаётиб, ҳашарчиларнинг чодирига тушиб ўтди. Ҳашарчилар — ўрта мактабни тугатган йигирма чоғли бола, яқинда хизматдан қайтган Малик (у қишлоқ хўжалик техникумида ўқимоқчи) ва Ҳотам Танбал бошлиқ бригада. Болаларнинг барида ҳам бир бор шаҳар кўриш, ўқишни давом эттириш орзуси авж. Олий даргоҳга ҳужжат топшириш учун эса шахснинг яшаш жойини тасдиқловчи бир парча қоғоз зарур. Таомил шундай. Раис буни тушунади. Шунинг учун ҳам ҳар йили қишлоқ Совети билан келишиб, болаларни чўлга янтоққа сафарбар этади. Улуш белгилайди, уларга бир одамни бош тайинлаб жўнатади. Марҳамат, улушини бажарганга ҳужжат тайёр... Одатдагидек, бу гал ҳам текин хизматкорларга Ҳотам Танбал бош бўлди. У буни истамаса-да чўлга боради. Чунки у раисга, колхозга қарам — колхозчи у, унинг бундан бўлак касб-кори йўқ...

Ҳотам Танбал... У ҳам бир пайтлар бола бўлган, орзу-умидлари қўл етмас, учқур эди. Аммо... Орзусининг кетидан қувмади эмас, қувди, лекин етолмади, орзуси орзулигича — тепада осилиб қолди — қўли етмади.

Танбалнинг бир армони шундан...

У ҳам бир пайтлар (гарчи тўрт синф илми бўлса-да) мактаб кўрган, муаллим кўрган. Мактабни тугатолмади, қўли калталик қилди, қари онаси-ю сингилларини деди, рўзғор деган ғор оғиз очиб, топганини ютиб турди. Ҳалигача шу-шу!

Танбал (у пайтлар лақаб олмаган эди) зорланмади, юрагини бировга ёрмади, халқумидагини зўрлаб бўлса-да ютди. Заҳарми у, заққумми у — ютди, ютаверди. Ҳалигача шу-шу!

Унинг бир эмас, минг армони шундан...

Баъзида у ўйлаб-ўйлаб, ўқисам, катта одам бўлармидим деб ўкинади... Сўнг қўл силтайди, ўқиб осмоннинг эгаси бўлармидим,. қўл-оёғим бут, кўзим кўр эмас, шукр, ерда юрибман-ку, деб ўзини овутади. Бу ўй, бу ғалаёнларнинг босилганига ҳам анча бўлиб қолди, Танбал илгаригидек жўшмайди, қийналмайди. Рўзғори бут, ўзи кўрмаганини икки ўғли кўрар, тўнғичи шаҳарда, муаллим бўлмоқчи...

Ҳар йил саратонда учирма болаларга қўшилиб бир ҳафта янтоқ чопишга чиқади-ю, олисларда қолган хира армони қайта жунбушга келади, қийнайди. Болаларга ўзича куйинади, вақтни совуришаяпти, буларнинг қўлига кетмон даста эмас, қалам тутқазиш керак, деган ўйга боради, лекин буни ҳеч кимга айтолмайди, айтган билан биров қулоқ осармиди. Қўлидан келгани — болаларни ўз ихтиёрига қўйиб, қийин-қистовга олмайди, жазирамада бошни қайнатиб, янтоқ чопинглар демайди, неки ҳаракат, инсоф бўлса, болаларнинг ўзидан.

РАИС КЕЛМАСИДАН БИР КУН олдин у шомда болаларга:

— Эртага янтоқ чопмайсанлар! — деб буйруқ берди. Барини қуёш чиқмасидан илгарироқ уйғотиб, қўл-бетини ювдиртирди-да:

— Юртни ювиқсиз кўриш мумкинмас, тарқалинглар, — деди. — Сенлар эрта-индин учиб кетадиган полопонларсан. Менинг давримда бир ўйнанглар, тўйиб-тўйиб юртларингни кўринг, таниб қолинглар. Ҳозир қуёш чиқади, шошилинглар, ораларингда рассом бўламан, деганинг борми, қайсинг шеър ёзасан?

— Юрт, қайси юртни кўрамиз? — олдинига болалар Танбални мазах қилиб кулишди, устмауст савол ёғдиришди. Бириси аямади:

— Яхшиси, ухлайлик, шу янтоқзору қумтепалар юрт бўлса, тушимизда ҳам кўраверамиз...

Тағин бири:

— Анови, Эркин ҳикоя ёзади, Шавкат рассом бўлмоқчи, шуларни бошлаб боринг, юртини кўришсин, таниб қолишсин, — деди.

— Басе, каллаварамлар!—дея Танбал тутоқди. — Кўриб турганларинг юрт бўлмай — нима, онангнинг ковушими?! Юртнинг тили бўлса, айтсин, мен юртман, деб қичқирсин сен тирранчаларга ўхшаб! Шунда ҳам сенлар бу жойларнинг тилига тушунмайсан, қадрига етмайсанлар... Қани, марш!

Болалар қуёш нурига тўйган барханлардан ошиб, саксовуллар панасига яширингач, Танбал чодир ёнида ўй суриб, ёлғиз қолди. Мўйлови сабза уриб қолган йигитчаларга унинг ҳаваси келди. Улар ҳали ёш, бола, ўйин-кулги бўлса, бас... Улар ҳали кўп нарсанинг фарқига боришмайди. Мана ҳозир ҳам Танбалнинг ниятини тушунишмади, кулишди. Кунлар ўтаверади, ҳа Танбал билган, кўрган кунлар ўтаверади. Тезроқ улғайсам дейсан, улғаясан, улғайганингни эса сезмайсан. Назарингда ҳеч ким, ҳеч нима ўзгармагандай: ўша ер, сув, дарахтлар, кўча, қўни-қўшни... Биров ўлади, кимдир туғилади. Яна мана бундай хавотир, йўқ, хавотирга монанд ҳаракат, гап-сўз: «Ун қиммат бўлармиш, ош тузини ғамлаб қўйиш зарур, кир совуннинг тори камайди...» Кунлар эса ўтаверади, ҳа, Танбал билган, кўрган кунлар... Кимдир сени алдайди, сен кимнидир алдайсан, бари бир пулга қиммат. Ютасанми, ютқизасанми бунинг ҳам фарқи йўқ. Шундаймикан-а?.. Агар ақлингни йиғиб, ёлғиз ўтирсанг, атрофингда қуртдек сочилган кимсалар, уларнинг тинимсиз ғимирлашини, қулоқни қоматга келтирувчи шовқин-суронни тепадан кимдир — улкан бир одам кўриб, кузатиб турганга ўхшайди.

Пастда эса оломон, навбат, тақсимот, ғийбат... Танбал навбатни билмайди. У анча бўлди, харид учун навбатга турмаган. Баъзида ўғли таътилга келганида пул керак бўлади. Кассирга учрайди, у палон куни келинг дейди, йўқса, беш-олти кишидан сўнг навбатга туради. Бундай пайтда доим Танбалга малол келади, уялади, орланади. То гали етгунча оғирлигини гоҳ ўнг, гоҳ сўл оёғига ташлаб қисиниб, оладиган ҳақини-ю, ўзини койиб, кассир белги қўйган қоғозга имзо чекади. Пулни санамай чўнтагига солади, идорадан чиқибоқ қўлини ювади. Ростми, ёлғонми пулни ҳаром деб эшитгани бор. Сўнг уйига боради-да, костюмини қозиққа илиб, хотиними ё ўғли бўлсин, ана чўнтагимда пул бор, ол дейди...

Пул ҳақидаги ўйидан хижолат тортиб ўрнидан турди, гўё болалардан бирови Танбалнинг қулоғига «Юрт қолиб, пулга ўтдингизми?» дегандек бўлди.

— Э, йўқ, — деди Танбал ўз-ўзига, — навбат, тақсимот ҳақида ўйладим. Булар, бари сенларнинг пешонангга ёзилган. Мен... — у «баридан йироқ, четдаман» дегиси келди-ю айтолмади. Навбат, тақсимот ҳақидаги ўйи, билган, эшитгани гўё кенг гардиш — ҳалқа бўлиб, Танбалнинг атрофини ўради. Танбал ҳалқага тушди.

...Қуёш чиқиб, болаларнинг олди чодир томон қайта бошлаганда, Танбал самоварга саксовул қалади. У ҳамон ўй-хаёллари таъсирида чўк тушганича оловга термулиб ўтирар экан, ҳалигина ҳис қилгани — ҳалқа калитини топгандек бўлди. Калит — қоринми, нафсми — шунга ўхшаш қиёфага кирди-ю ғира-шира юз кўрсатди. Ҳаял ўтмай у — калит Танбалнинг фикр-ёдини банд этди.

— Қорин, қорин! — дея шивирлаб ўрнидан турди-да, атрофга қаради: кенг саҳро, олисда афсонавий Ҳазор нур[1] тепалиги, ундан нариси яна чўл — Қизилқум, бағри ҳисобсиз бойлик билан тўлган Қизилқум...

Зум ўтмай Танбалнинг гирдини ўраган ҳалқани бузиб, отлар, найза, қилич, қалқон билан қуролланган ёв лашкарлари ўтди. Сўнг яна отлар дупири, оқ байроқ, қизил байроқлилар, сўнгида киноларда кўргани бомба портлади, ёнидаги бархан титилиб сочилди: қуёшда олтин заррачаларидек товланиб Танбалнинг бошидан қуюлди. У қум остида юз тубан ётганича:

— Қорин, қорин! — дея шивирлайверди. — Қорин деб бу юртга лашкар тортганнинг саноғи йўқ... Келган кетар экан, ахийри кетади, хароб бўлсин, ҳор бўлсин, мен кўмилган шу юрт, шу тупроқ қолади! Болаларга айтаман буни. Мен бир суякман-да дейман, майли, тепишсин, итга ташлашсин, барибир қоламан..

Шукрки қоринни танадан ажратиб ерга алоҳида кўмишмайди. Агар таомил шундай бўлганида, қорин ерни ҳам ер эди. Эшитгани рост бўлса, дастлаб мурданинг ичи емирилиб заҳарга айланади, сўнг ана шу заҳар танани емиради. Бутун бошли одамдан бир ҳовуч суяк қолади.

— Эҳ, суяк, суякжон, сен менсан, сен ёлғизликка монанд яна юртга — Қизилқумга ўхшайсан... Дўстинг ташлаб кетса ёлғиз қоласанми — қоласан. Инонганинг суямаса, сотса, ёлғиз қоласанми — қоласан. Ахир суяк Ватан бўлмай — нима, этмиди, тирноқмиди? Қоладигани суяк экан-да!..

Танбал хўрсинди. У кўмилган тупроқнинг тили бўлса, айтсин, шундай эмасми, ё Танбал адашдими, — у бир чаласавод-да. Йўқ, ер гапирмайди, у Танбалга қасдма-қасд бардошли, гунг. Вақт етиб, болалар билан буни ўз кўзлари билан кўришади, қудуқ қазишса, ердан Танбалнинг суяги чиқади. Майли ҳозирча қаноат туғ, нариёғига Танбалнинг кучи етишмайди... Умиди сўнганмас, лекин умид кимдан? Танбал шунисига гаранг, лол...

КИМДИР «КЎМИЛГАН» ТАНБАЛНИНГ елкасидан туртди ва:

— Эй, бригадир, — деди, — юрт конец — тугади!

Суяклари сирқираб ўрнидан турди, қараса, ёнида аскарча кўйлагининг ёқаси киндигигача очиқ Малик, болалар тиржайиб туришибди.

... Эртасига раис янтоқ ғарамларини кўздан кечирар экан, қовоқ уюб Танбал бошлиқ болаларни йиғди-да танбеҳ берди:

— Инсоф борми ўзи сенда-а, Ҳотам? Бу найрангбозларни ўйинга бошлаб келдингми?

Танбал одатича бўйнини қашиб жим тураверди, индамади.

— Гапирсанг-чи, тилинг борми, оғзингда?

— Чопаяпмиз, шу... кўкламда қўй ейилган эканми, сира баракаси йўқ...

— Ҳамма жой янтоқ, раис бова, тезроқ чопайлик, кетайлик, десам, булар... — кутилмаганда Эркин тўдани ёриб олдинга чиқди, сирни ошкор қилди.

Танбал ялт этиб Эркинга қаради-ю қизарди, тағин бўйнини қашиди, ерга тикилди.

— Эшитдингми, бу боланинг гапини, — раис Эркинни кўрсатди, — ўле, бу кунингдан! Онангни... сени!

— Онамни сўкманг, раис! Танбал қовоғини уюб, ҳансираб бурнидан нафас олар, кўз олди қоронғилашиб, қўлидаги таёғини қумга қаттиқроқ санчар, таёқ қумга ботган сари унинг қадди ҳам эгилиб борар эди. — Ёшимни, болаларни ҳам менсимадиз. Майли, онангиз ҳали ҳаёт, сўкишингизни қайтиб бўйнингизга осдим...

Оқшом Танбал болаларга қўшилиб овқатланмади. Томоғидан овқат ўтмади. Бир тишлам нонни оғзига солиб, ҳасса ўрнида тутадиган таёқни қўлига олиб, чодирдан олислаб кетди. Юриб-юриб бир бархан тепасига чиқди-ю чўнқайиб ўтирди. Қўлидаги таёғини ой нурига тутиб томоша қилди. «Шу таёқча қадрим йўғ-е, — деб кўнгли бузилди, ҳассани синдирмоқчи бўлиб тиззасига тиради, букди. — Шуни бутун тутаман, эгмайман, десам, хўрлашади, ҳақорат устига ҳақорат! Синдирсам эъзозлашади, ярим мол, ярим жоннинг, яримта ноннинг қадри баланд! Тик турсанг — ўласан, эгилсанг — ўқ устингдан учади, эҳ бутунликка ҳам ишонмадим, эгри йўлга олиб чиқади, дегани шумикан ёки?.. У ниятидан қайтди — таёқни синдирмади, қумга тиккасига санчди. Ёнбош тушиб, унга термулиб ётди-да: «Омон бўлсам, сени бутун тутаман, эгмайман, — деди, — қўлимдан қўймайман сени...»

Ой ёғдусида барханлар зарҳал тусга беланди. Сокинлик. Осмоннинг туб-тубида юлдузлар порлади. Шу чексиз маконнинг бир бурчида — чодирда Эркин тенқурлари билан ётибди. У бугун тенгсиз жасорат кўрсатди... Танбал икки қўллаб таёққа суянди. Унинг таёқ тутган муштларигина кўмилади, панжаларини бўшатган эди, ҳасса бир қарич қумдан чиқиб қозиққа ўхшаб қолди. «Мен сени қўйвормайман, — деб яна у «қозиққа» қўл чўзди, — суяйдиган, суянадиганим сенсан, мен сенинг ўғлингман! Ҳеч ким бир пулга олмаган Танбал ўғлингнинг қасами шу, сўзи шу!..»

КЎП ЎТМАЙ ТАНБАЛНИНГ ҳўнграб йиғлагани, ўз-ўзи билан сўзлашгани эшитилди.

— Муштдай бола жигарларини сотди-я, сотди! Янтоқ деб, бир парча қоғоз деб, сотди. Отангга балли, Эркин...

Дарвоқе, у кимнинг боласи?

Болалар ухлаган маҳал чодирга қайтди...

[1] Ҳазор нур — дастлаб босқинчи араб лашкари жойлашган қалъа.

Агар биз бугун сиёсий планда тинчликни асраб, эртанги кунда яшаш ҳуқуқини қўлга киритганимизда ҳам, нндинига ҳаво, сув ва заминнинг заҳарланишидан қирилиб кетишимиз мумкин.

Валентин РАСПУТИН

ФАЛОКАТ ҚЎНҒИРОҒИ

Ашурали ЖЎРАЕВ

АГАР НАВОИЙГА автобусда борсангиз, Пахтачи район Султонобод посёлкасидан ўтишингиз биланоқ аччиқмтил ҳаво бирдан томоғингизни, кўзларингизни ачита бошлайди. Мабодо, поездда бориб, Навоий шаҳар вокзалига тушишингизданоқ ўз-ўзидан нафас олишингиз қийинлашади, баъзида кўнглингиз айнийди. Самолётда борилса, юқоридан шаҳарни турли-туман тутунлар туманидан зўрға илғайсиз. Сариқ, кулранг, қўнғир, оқиш тутунлар занжири шаҳар осмонини илондек ўраб олган. Мен қадрдон шаҳрим Навоийга борганимда ҳар сафар юқоридаги оғир ҳолатларга тушиб, заҳарли ҳаво исканжасида қийналаётган одамларни, шаҳарни кўриб юракларим эзилганда, кўз олдимга касалманд жияним (у номини айтмаслигимни илтимос қилди) келаверади. Ҳозир ўша бемор жияним йигирма беш ёшда. Бундан йигирма беш йил муқаддам эса «Навоиазот» (дастлаб химия комбинати деб аталарди) ишлаб чиқариш бирлашмасининг биринчи навбати ишга туширилган эди. Жияним туғилганда доя кампир: «Илоё худо умри билан берган бўлсин! Алпомишдек йигит бўлиб ўссин!» — дея дуо қилганди. Кампирлардан яна бири: «Катта йигит бўлиб, Навоийдаги химкомбинатларда ишласин», деб қўлларини юзига суртганди. (Ҳойнаҳой, кампир химия комбинатини салкам жаннатга ўхшаган жой бўлса керак, деб ўйлаган шекилли).

Онамга кўмаклашиб — бешикдаги укамни тебратиш ўрнига, қишлоқ болалари билан томга чиқиб, химкомбинатнинг булутларга ёндош трубасидан чиқаётган сариқ тутунни томоша қилардик. Баъзан тутун бошқа томонларга эсса хафа бўлардик. Қишлоқ томон оқиб келса хурсанд бўлардигу, лекин кўзларимиз ёшланганини, аччиқмтил ҳаводан кўнглимиз айниб, томоқларимиз ачишиб, ранг-рўйимиз сарғая бошлаганини билмасдик. Аста-секин бу сариқ тутунга табиий ҳаво каби кўникиб кетдик...

Орадан йиллар ўтиб кампирларнинг ниятлари ижобат бўлиб, жиян Совет Армияси хизматини ўтаб қайтганидан сўнг бирлашмага ишга кирди. Лекин узоқ ишлаёлмади. Ёшига нисбатан бир талай касалликларни орттирди. Девдай йигитнинг гоҳ оёғи, бели, гоҳ боши, буйраги оғрийди. Хотираси ниҳоятда заиф. Характери ўта асабий. Тез-тез йўталади. Уйлантирайлик десак, бошини ҳам қилиб ер чизади. «Эй, амакижон, тамом бўлдим», дейди нуқул хўрсиниб. Унинг заҳил юзларига, кундан-кунга киртайиб бораётган кўзларига, ғариб гавдасига қарасам, вужудим музлаб кетади. Кўз олдимга бирлашма трубаларидан чиқаётган сариқ тутун (иблис тутун) келаверади. Гўё жиянимнинг ҳам ранг-рўйи сарғайиб кетганга ўхшайди. Навоийда эса унга ўхшаган беморларни даволайдиган на касалхона, на санаторий бор. Марказларга бориб даволаниш учун ҳамма ҳам йўлланма олавермайди. Лекин йўлланма олганларнинг ҳаммаси ҳам даволанишга бориш учун моддий томондан қийналадилар. Ахир пахтакор қанча иш ҳақи олишини биласизку! Бундай маош билан Навоийдан Самарқандга бориш амри маҳол...

ЙИГИРМА БЕШ ЙИЛДИРКИ, жиянимга ўхшаган беморлар сони йил сайин кўпайиб боряпти. Ниҳоятда заҳарланиб, ифлосланиб бораётган ҳаво, сув, ер, одамларнинг, айниқса аёлларнинг тинка-мадорини қуритяпти. Бу ерда туғилаётган гўдакларнинг аксарияти касалманд, нимжон. Оналарда сут етишмайди. Болалар ўсмасак бўлиб қоляпти. Экин ерларининг қуввати камайиб, ҳосил олиш қийинлашиб боряпти. Навоийликлар узоқ йиллардан буён қовун, тарвуз, помидор, ўрик, олма, узумнинг таъмини билмайдилар. Улар худди увадага ўхшайди. Азбаройи ерлар заҳарланиб кетганидан қишда ўраларда сабзи, шолғом, картошкани узоқ вақт сақлаб бўлмайди, чириб кетади.

Йигирма беш йил орасида Навоий шаҳрида йирик тоғ-кон металлургия комбинати, ГРЭС, электрохимия ва цемент заводлари қурилиб, катта қувват билан ишга туширилди. Бу эса фақат шаҳарда эмас, балки унинг атрофидаги районлар, қатор хўжаликлар, Қарнаб, Ўртачўл, Нурота яйловларида экологик мувозанатнинг жиддий бузилишига олиб келди. Қишлоқ хўжалик экинлари билан бирга чорвачиликка ҳам путур ета бошлади. Хуллас, бу ердаги экологик аҳвол йилдан-йилга оғирлашиб, янада мураккаблашиб боряпти. Келинг, бу фожиалар тўғрисида навоийликларнинг ўзидан эшитайлик. Ахир дардни дардмандлар яхши билишади-ку!

Нурмамат ХОЛМУРОДОВ, Тошкент политехника институти Навоий филиали директори ўринбосари, химия фанлари кандидати:

— Тўғрисини айтиш керак, шаҳар ичкарисида химия корхоналари нотўғри қурилган. Бу лойиҳачи-архитекторларнинг катта айби. Биз уларга лойиҳаси учун юксак мукофотлар бердик. Улар эса мукофотларни олиб, хурсанд бўлиб, шаҳарни заҳарли тутунлар гирдобида қолдириб, бир ҳикояда айтилганидек, «Қайдасан, Ленинград?» деб жўнаб кетишди. Эндиликда нотўғри лойиҳалар асосида қурилган шаҳар экологик ҳалокат арафасида турибди. Масалан, «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси трубаларидан азот тўрт оксиди чиқади. Табиатга жиддий зиён етказишдан ташқари, инсон организмига ёмон таъсир қилиб, томоқ йўлларини, ўпка ва жигарни шикастлайди. Хлор газлари сочни сарғайтириб юборади. Лекин ҳаво таркибида ранги кўринмайдиган, ҳиди билинмайдиган яна қанча заҳарли газлар бор. Бирлашманинг ҳозирги технологик жараёнида тутунни на тўхтатиб, на йўқотиб бўлади. Янги ишга туширилган электрохимия заводи қишлоқ хўжалигини ёввойи ўтлардан тозалаш, ҳашоратларни йўқотиш учун ўта заҳарли гербицидлар, пестицидлар ишлаб чиқаради. Лекин ер бу заҳарли ўғитларнинг ҳаммасини ўзига сингдира олмайдику! Заводнинг химиявий моддалар сақланадиган катта идиши (цистерна)лари аллақачон ишдан чиқиб, чириб кетган. Ҳозир заҳарли суюқликлар ернинг остига юборилмоқда. Бу эса ер ости сувларига қўшилиб уни заҳарлайди. Умуман, Навоий шаҳри атрофидаги ер ости сувларини мутлақо истеъмол қилиш мумкин эмас. Масалан, Қарнабдаги кондан ҳар йили ер остига саксон тонна сульфат кислота юборилади. Ўн йиллардан сўнг бу қандай хунук оқибатларга олиб келиши маълумку! Наҳотки, била туриб фожианинг олдини олмасак?..

Даврон АСЛОНОВ; Навоий район «Коммунизм» колхози аъзоси, Улуғ Ватан уруши ветерани:

—Мана ўзингиз кўриб турибсиз, «Навоиазот» уйимиздан бир ярим километр нарида. Туну-кун шовқини эшитилиб туради. Ёзда супада ўтириб бўлмайди. Шамол бўлса нафас олиш қийинлашади; бош оғрийди, кўнгил айнийди, кўзлар ёшланади. Қуриб кетгур тутун оқшомлари зўраяди. Эшикни зичлаб ёпиб олсак ҳам фойда қилмайди. Аҳволимиз шундай оғир, ука!

ОНА САЙЁРА — ҚЎРИҚХОНА

Зиёдулла РЎЗИЕВ, Янгиариқ қишлоқ Совети секретари:

— Қишлоқ Советимизга «Коммунизм» ва «Ленин йўли» колхози киради, 3234 та хўжалик бор. Икки колхоз ҳам бирлашмага чегарадош. Айниқса, Айрончи, Темуршайх, Янгиариқ, Чорровот, Арғун, Қизилтом, Бешкент, Луватон, Талқоқ қишлоқларининг аҳолиси жабр тортмоқдалар. Масалан, икки ёшгача бўлган болалар ўлими тўхтамаяпти. 1986 йилда 53 та, 1987 йилда 49 та, ўтган йилнинг ўн бир ойида 21 та бола нобуд бўлди. Улар асосан ўпка шиши, мия шиши, ҳаво етишмовчилигининг ўткир формаси билан хасталанган. Бундай нохуш ҳолатлар катталар, айниқса оналар орасида рўй бераётганлиги кишини ташвишга солади.

«Ленин йўли» колхози территориясидан катта майдонни шаҳар ахлатхона қилиб олган. Корхоналар ҳавони заҳарлаётгани етмагандек, ахлатхона тепалиги туну кун бурқсиб, сасиб ётади. Айниқса, ёз ойларида юқорида эслатилган қишлоқларда ҳаёт кечириш анча оғирлашади. Район ва колхозларнинг раҳбарлари эътирозларини ҳеч ким инобатга олмаяпти.

Қилич РАЖАБОВ, Тошкент политехника институти Навоий филиали ўқитувчиси:

— Шаҳримиз ва унинг атрофи экологик хавф остида. «Навоиазот» бирлашмаси баҳайбат трубалар орқали ҳавони сўриб олиб, ҳаво таркибидаги азотдан фойдаланади. Бу жараёнда инсон ҳаёти учун зарур бўлган кислород ҳам сўрилиб кетади. Сўнг у химиявий жараёнда қатнашиб, табиат ва ҳаёт учун зарарли бирикмаларга айлантирилиб чиқариб ташланади. Аслида сариқ тутун — азот, водород, кислороднинг бирикмаларидан иборат бўлиб, химиявий жараёнда парчаланиши керак. Лекин бирлашмада уни парчалайдиган механизм йўқ. Ёки тоғ-кон металлургия заводини олиб кўрайлик. У асосан Учқудуқдан қазиб олиб келинаётган тоғ рудаларини қайта ишлайди. Энг ёмони, ана шу рудаларнинг чиқиндилари колхозларнинг ерларига чиқариб юборилмоқда.

Энди икки оғиз цемент заводи ҳақида. Фан цемент заводларини сурункали ёмғир ёғадиган жойларга қуришни тавсия қилади. Йилнинг кўп ойлари қурғоқчилик келадиган Ўзбекистонда бундай завод аслида қурилмаслиги керак. Афсуски, келиб-келиб Қизилқум даштида цемент заводи қурилиши инсон боласининг ақлига сиғмайди. Биргина цемент заводида ишлаб турган тўртта печ бир кеча-кундузда 12 тонна чанг, яъни олий нав цементни ҳавога чиқариб юборади. Ҳозир заводни технологик жиҳатдан экологик зарарсиз ҳолатга келтириш учун тубдан реконструкция қилиниши лозим бўлган бир пайтда, унинг учинчи навбати қурилаётганлигини нима билан изоҳлаш мумкин?

Тошпўлат СУВОНОВ, «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси «медсанчасть»и бош врачининг меҳнат-эксперт бўйича ўринбосари:

— Бу ерда меҳнат қилаётганларнинг саломатлиги оғирлашиб, турли хил ўткир касалликлар сони кўпайиб боряпти. Масалан, ҳар 100 ишчи ҳисобига олиб қараганда, ўтган йили 8039-та ҳодиса, яъни касаллик рўй берди. Ва 76854 иш куни йўқотилди. Бу 1987 йилга нисбатан анча кўп. Ишчилар ўртасида ўткир юқумли касалликлар, суяк минингити, буйрак, сариқ касаллиги, ўпка хасталиги, қон босими ва қатор хотин-қизлар касалликлари кўпаймоқда. Уларни даволаш қийин кечяпти. Шаҳарда касалхона, даволаш профилакторийлари етишмайди. Аёлларда учраётган баъзи касалликлар улардан туғилаётган болаларга салбий таъсир кўрсатяпти. Турли психик касалликларнинг рўй бераётганлиги ҳам ташвишли ҳол. Бирлашманинг аммиак, «Нитрон», катализатор цехларидаги аҳвол оғир. Қандай йўллар билан бўлмасин, заҳарни камайтирмасак, бу ердаги мураккаб аҳвол ўзгармайди.

Асфандиёр АЛОВИДДИНОВ, Тошкент политехника институти Навоий филиали директори, кимё фанлари доктори:

— Шаҳримиз Иттифоқ бўйича 9 та экологик ҳолати ниҳоятда оғир шаҳарлар орасида 6-ўринда туради. Геологлар, кончилар Навоий атрофидаги яйловларни, саноат корхоналари эса экин ерларини батамом издан чиқаришмоқда. Улар ҳеч кимдан рухсат сўрашмайди.

СССР Минерал ўғитлар министрлиги раҳбарларининг навоийликлар арзига эътибор бермай, қилаётган ўзбошимчалиги ажаблантиради. Умуман, қайта қуриш талабларидан келиб чиқиб, Навоийдаги саноат корхоналарини республика министрликлари ихтиёрига ўтказиш лозим. Чунки улар бевосита Москвага бўйсунишларини рўкач қилиб, ерли ҳукуматнинг эътирозларига қулоқ солишмаяпти. Масалан, уч-тўрт йилдан буён экологик муҳит ҳақида йиғинларда гапирилади. Лекин ҳеч нарса ўзгармайди. Ахир Москва атайлаб корхоналарнинг раҳбарларига ҳаммаёқни булғаб ташланглар, деб кўрсатма бермайди-ку!

Яна бир таклиф. Шаҳардаги корхона, завод ва бошқармаларга кўпроқ маҳаллий, ерли аҳолидан етишиб чиққан кадрлардан ҳам раҳбар қилиб қўйиш керак. Сабаби, маҳаллий кадр ўз ерининг қадрини яхши билади. Ҳар қалай, экологик носозликларга қарши курашади...

ЮҚОРИДА ИЗТИРОБ билан айтилган фикр-мулоҳазаларни, ўринли таклифларни, ҳаяжонли рақамларни бирма-бир шарҳламоқчи эмасман. Бу дардли гаплардан бор ҳақиқат аён бўлиб турибди. Ҳақиқатни рўёбга чиқариш эса кўпроқ Навоий шаҳар партия ва совет ташкилотлари, республика табиатни муҳофаза қилиш Давлат комитети раҳбарлари виждонига ҳавола. Қолаверса, ҳар бир виждонли одам масаланинг моҳиятини чуқур англаб етиб, экологик танглика қарши ўзини сафарбар деб билсин.

Булар турғунлик йилларининг хунук, кишини ғазаблантирадиган лавҳалари, албатта. Ўша амалига қараб зарҳал тўн ёпиб, дўппи кийдириб, пора берган кимсалар ҳам, уни ҳаёсизларча олганлар ҳам Навоий ва навоийликларнинг аҳволини билишмасмиди? Билишарди! Била туриб, дори-дармонга зор беморнинг, сўнгги нафас олаётган гўдакнинг, эгатларда совуқдан қалтираб турган боланинг, узоқ йиллардан буён тўшакда ётган хаста онанинг, ҳаво ва сувдан заҳарланаётган одамларнинг ризқ-рўзларига, ҳалол ҳақига ваҳшийларча чанг солдилар. Улар лавозим, шон-шуҳрат, мукофот учун ҳар қандай қабиҳ ишни қилишдан қайтмасди. Ўшалар эмасми халқнинг ҳақини еб, сўнг уни бадном қилганлар? Ўшалар эмасми юқоридагиларга лаганбардорлик қилиб, республика шароитига тўғри келса-келмаса, нуқул химия корхоналарини қурдирганлар? Ахир? биргина Ўзбекистонда бир нечта химия заводи, бирлашмаси қурилганлигини нима билан изоҳлаш мумкин? Самарқанд, Қўқон, Фарғона, Навоий, Чирчиқ шаҳарларидаги химия корхоналари трубаларидан тинимсиз оқиб чиқаётган турфа рангдаги заҳарли тутунлар бирлашиб, гўё рўй бериши мумкин бўлган фалокат қўнғироғини чалаётганга ўхшайди. «Пестицидлар билан ишловчи ўн кишидан биттаси жиддий касаллик орттирди. Энг кўп касалланиш Молдавия, Тожикистон ва Ўзбекистонда қайд этилган. Ўзбекистонда баъзи районлар аҳолисининг 40 фоизида асаб системаси ва жигарда бузилишлар борлиги аниқланган. («Ўзбекистон коммунисти», 1989 йил, 1-сон).

ФАЛОКАТ ҚЎНҒИРОҒИ! Бу қўнғироқ айниқса, Навоийда экологик муҳит ниҳоятда оғирлашиб бораётганидан огоҳ этиб, қайта-қайта садо беряпти. Еримиз, ҳавомиз, сувимиз, дала-даштларимиз, боғларимиз доимо мусаффо бўлишига, келажак авлод тақдирига бефарқ қарамасликка чорлаяпти. Лоқайдлик, бепарволик, бўлар-бўлмас ваъзхонликдан кўра, амалий ишлар қилишга даъват этаяпти.

ТААЖЖУБ

«Ҳурматли редакция! Ушбу мактубни сизга Тошкент тўқимачилик комбинатининг 3-ип йигирув фабрикасида ишлаётган бир гуруҳ ёш ўзбек ишчилари йўллашяпти. Бизнинг фабрикада ва бутун бошли комбинатда ишлаётган ишчиларнинг аксариятини областлардан келган ёшлар ташкил этади. Лекин биз ўзимизнинг юртимиз пойтахтида эмас, балки мусофирчиликда юргандек ҳис этамиз...

Ҳурматли редакция ходимлари! Қани ўша телевизор ва радиоларда жаранглайдиган тенглик! Нега биз ўз она юртимиз Ўзбекистонда яшаб ўз она тилимизда гаплаша олмаймиз! «Ким тилингни ушлаб турибди, гаплашавер», деб айтишингиз мумкин. Лекин...

Ҳа, ҳамма гап ана шу «лекин»да... Ҳозир республикамизда қайта қуриш авж олган пайт. Янги қонунлар, иш ҳақини янгича тўлаш усуллари жорий этиляпти. Барча цехларда мажлислар ўтказилмоқда. Лекин мана шу қонунларни ҳамма ҳам тушуниб етаяптими! Дадил айта олишимиз мумкинки, йўқ! Четдан келган ўзбеклар 70 — 80 сўм олиб ишлашади. Ҳарбий хизматда бўлган йигитларимиз рус тилини оз-моз билганлари учун ўз ҳақларини талаб қилиб, бироз тортишишлари мумкин. Лекин қишлоқдан келган тортинчоқ ва уятчан ўзбек қизларимизга қийин. Улар дардларини ичига ютиб юраверишади. Мабодо, иш ҳақи варақчасини [бизга шундай варақча берилади, унда иш ҳақи кўрсатилган бўлади] олиб, бухгалтерияга бориб суриштиришса, «нега маошим кам» деб, уч-тўрттаси атрофини ўраб олишади-да, русчалаб алланималарни ҳисоблаб ташлашади. Тўғри, сизларга факт керак. Келинг, кўринг, фактлар тим қора кўзларда ёниб турибди. Фактлар қўлларимизда қадоқ бўлиб бўртиб турибди. Мажлисларнинг бирида тароқлаш цехининг мастер ёрдамчиси Азамат Розиқов «ўзбекчасигаям тушунтиринг, тушунмаяпмиз» деганида «бизда мажлислар русча ўтилади, ўзбекча ўтилсин деган буйруқ йўқ», деб жавоб беришди. Агар шундай бўлса, мажлислар фақат русча ўтилсин деган буйруқ бормикин! Сал овозимиз дадилроқ чиқса, бирор нарса талаб қилсак «қолоқ», «миллатчи» деб ҳақорат қилишади.

Гапираверсак, гап кўп. Нима қилишга ҳам ҳайронсан киши...

3-йигирув фабрикаси тароқлаш цехи слесари Муҳаммаджон МЎМИНОВ, Азамат РОЗИҚОВ, Илёс ИСАЕВ, Нуржаҳон ИСМОИЛОВА, Замира БОЛТАЕВА, Собир МИРЗАҚУЛОВ...» [Жами 29 имзо].

ИШЧИЛАРНИНГ ХАТИ сўнгги пайтларда иттифоқимизнинг турли районларида миллатлараро муносабатларда рўй бераётган чигил ва нохуш ҳолларни ёдга солади. Бундай ҳоллар қаердан, нима учун келиб чиқаяпти? Бу чигалликларнинг илдизлари ўтмишга бориб тақалаётгани хусусида матбуотда кўп ёзилмоқда. Илгари бундай гаплар очиқ айтилмасди, рўй-рост муҳокама этилмасди. Миллий, маданий-иқтисодий эҳтиёжлар тақиқ ва шиорлар тагида кўмилиб ётарди. Мана энди-эндигина бу мураккаб муаммоларга нисбатан тўғри, соғлом нуқтаи назар шаклланяпти. Ҳамма нарсани ўз номи билан атай бошлаяпмиз.

Тўқимачилик комбинатининг партия комитетига райком ҳуқуқи берилган. Бу ерда бир ярим мингдан зиёд КПСС аъзоси бор. Партком секретари Умри Султонова ҳамда унинг идеология ишлари бўйича ўринбосари Ҳакимжон Қодировга ишчиларнинг шикоят хатини кўрсатганимда, ҳар иккалови ҳам баб-баравар «бўлиши мумкин эмас» деб жавоб қилишди. Лекин кўп эмас уч кун комбинатда бўлиб, ишчи ва хизматчилар билан танишиб, сўзлашиб хат эгаларини тушунгандай бўлдим.

Комбинатда 12 мингдан зиёд одам ишлайди. Оғир участкаларда ишчиларнинг аксарияти қишлоқлардан келган ёшлар. Уларнинг кўпчилиги хатда ёзилганидек, рус тилини яхши билишмайди. Биз шерободлик Нуржаҳон Исмоилова, избосканлик Собир Мирзақулов, хоразмлик Замира Болтабоева, китоблик Азамат Розиқовлар билан шикоятда айтилган гаплар хусусида узоқ суҳбатлашдик. Кўп масалалар ойдинлашди.

Ип ўраш цехида (мастери Ирина Ромадина) 102 нафар ишчи ишлайди. Цех раҳбарлари ўзбек тилини яхши билмайдилар. Бу анча қийинчиликларни келтириб чиқаради. Эльзара Контуанская эса бир ярим йилдан буён тароқлаш цехида смена бошлиғи бўлиб ишлайди. Қўл остидагиларнинг ярмидан кўпи ўзбеклар. Лекин бу ерда йиғилишларни рус тилида олиб бориш қатъий йўлга қўйилган. Ишчилар Эльзарани қўполлик ва бюрократликда айблашди. Масалан, янгийўллик Раъно Нажимова нима сабабдан ойлик маоши 28 сўмга тушиб қолгани сабабини суриштирганида Эльзара бунинг сабабларини тушунтириб бериш ўрнига уни жеркиб ранжитган, дилини сиёҳ қилган. Ўрта чирчиқлик Гулсум Холмуҳамедова ўтган йилнинг август, сентябрь ва октябрь ойларида бор-йўғи 40 сўмдан маош олган. У бунинг сабабини билмоқчи бўлганида Эльзарадан қаттиқ дашном эшитган. Ёрдамчи мастер Надежда Колягина ишчилар билан суҳбатлашиб турганимизни кўриб, ёнимизга келди-да, воқеадан воқиф бўлгач, менга қараб: «Ким чақирди сизни бу ерга? Нега ҳар хил ғийбат-бўҳтонларни тўплаб юрибсиз?» — деди.

Ўша куни бизга тароқлаш цехи ишчилари ўз бошлиқлари Маргарита Григорьева ҳамда Муҳаббат Номоновадан жуда нолишди. Маргарита Петровна редакцияга хат ёзишни уюштирган Муҳаммаджон Мўминовни «миллатчилигинг учун сени КГБга топшириш керак», деб ҳақорат қилган. Муҳаббат Номонова эса мажлисда ёш ўзбек ишчилари ўз она тилларида гапиришини илтимос қилишганида «Министрлар Советининг мажлислар ўзбек тилида ўтилсин деган қарори чиққач, ўзбекча гапирамиз» деб дилларини оғритган.

—Ўша мажлисдан буён кўнглим сира ишга бормайди, — дейди алам билан Азамат Розиқов. —Қарор чиқса кейин ўзбекча гапирамиз деб, бизнинг миллий туйғуларимизни оёқ ости қилишди. Муҳаббат Номонова ўзбек тилини мукаммал билади. Лекин гапирмайди...

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

Маргарита Петровна ҳақида ҳам, Муҳаббат Номонова ҳақида ҳам улар ишлаётган ип-йигирув фабрика партия комитети секретари Людмила Юдина яхши фикрда. Илғор цехимизнинг илғор етакчилари деб тилга олди. Биз бу илғор етакчилар билан ҳамма масалада ҳамфикр чиқдик. Фақат бир масалада —ёш ўзбек ишчиларининг ўз она тилларида ҳам эркин сўзлашишига имкон яратиш масаласида бир фикрга келолмадик. Уларнинг фикрича комбинатда бошқарув ишлари ҳам, ҳужжатлар ҳам фақат рус тилида олиб борилиши учунми, билмадим, йиғилишлар ҳам фақат рус тилида ўтиши керак.

Тил масаласидаги бундай нотенглик комбинатга кирганингиздаёқ яққол кўзга ташланади. Сиёсий кўргазма қуроллари ҳам, эълон ва шиорлар ҳам фақат рус тилида ёзилган. Бирор жойда ўзбекча ёзилган бирор оғиз сўзни учратмадик. Ҳолбуки комбинатда меҳнат қилаётган 12 минг ишчининг ярмидан кўпи маҳаллий миллат вакилларидан иборат.

— Бу—комбинат парткомининг хатоси, — деди ип-йигирув фабрикаси директори Вазген Лусинян, — комбинат ҳовлисидаги сиёсий шиорлар ҳам, эълон ва буйруқлар ҳам икки тилда баббаравар ёзилиши керак. Йиғилишларда ҳам шунга амал қилмоқ лозим.

Биз бу масалада кўп тиражли «Тўқимачилар овози» газетаси фикрини билиш учун унинг редактори Наримон Турсунов билан суҳбатлашдик: — Яқинда комбинат касаба союз комитети раиси Г. Здрюмова билан иккинчи фабрика цехларида бир воқеага гувоҳ бўлдик, — деди у. — Пиликлаш цехи ишчиларининг бугунги иқтисодий ислоҳ шароитида хўжалик юритиш масалалари ҳақидаги фикрларини билмоқчи эдик. Г. Здрюмова ёшларга, уларнинг деярли ҳаммаси қишлоқлардан келган ўзбек қизлари эди, бир неча савол билан мурожаат этди. Лекин жавоб ололмади. Мен саволни ўзбекча такрорладим. Аҳвол бирдан ўзгарди. Уларнинг чеҳраси ёришиб, биз билан сўзлаша бошлашди.. Шунда мен ишлаб чиқаришда миллий тилдан фойдаланиш доирасини кенгайтириш лозимлигини чуқур ҳис этдим.

Комбинат парткоми секретари Умри Султонова бу нохуш ҳолларни икки-уч кундаёқ узил-кесил ҳал қилишини айтди.

Йўқ, бу масалани икки-уч кунда узил-кесил ҳал этиб бўлмаса керак. Бу масала йиллар давомида ҳал этилмай келди.. Энди уни икки-уч кунда кун тартибидан олиш қийин.

Владимир Ильич Ленин ўзининг «Миллатлар ёки «автономлаштириш» масаласи» номли мақоласида бундай деган: «Иккинчи хил миллатчиликка нисбатан биз — катта миллат кишилари деярли ҳамиша тажрибада шунга гуноҳкор бўлиб чиқамизки, бениҳоя кўп зўрлик ишлатамиз ва ҳатто бунинг устига —ўзимиз ҳам пайқамаган ҳолда бениҳоя кўп зўрлик ва ҳақоратлар қиламиз. Бизда бошқа халқларни менсимай қандай ерга уришларини билиш учун менинг Волга бўйи хотираларимни эсга олиш кифоя қилади...» (В. И, Ленин, 45-том, 402-бет).

Доҳийнинг ушбу сўзлари нечоғлик тўғри эканини билиш учун Тошкентдаги тўқимачилар комбинатига бориш кифоя. Бизга ёзилган шикоят хатнинг сўнгги сўзларига эътибор беринг: «Сал овозимиз дадилроқ чиқса, бирор нарса талаб қилсак «қолоқ», «миллатчи» деб ҳақорат қилишади. Нима қилишга ҳам ҳайронсан киши».

Комбинатда қайси раҳбар билан учрашманг, улар қишлоқ ёшларини рус тилини билмасликда айблашди. Буни инкор этиш қийин. Рус тилини кўпимиз ёмон биламиз. Бу тўғри. Бу камчиликни тузатиш керак. Аммо, шуни ҳам айтиш керакки, бунда ёшларнинг ҳам, бошқаларнинг ҳам айби бор. Монокультура халқни маълум маънода саводсиз қилиб қўйди, десак муболаға бўлмас.

«Ташкентская правда» газетасининг шу йил 12 январь сонида СССР педагогика фанлар Академиясининг мухбир аъзоси Отақўзи Азизовнинг «Тил, ички виждон ва бошқа муаммолар хусусида» суҳбат мақоласи эълон қилинди. Унда жумладан бундай сатрлар бор: «Шуни тан олиш керакки, ўзбеклар, хусусан, қишлоқ аҳолиси бутунлай чаласавод. Уларнинг саводхонлик даражаси олди-сотди ишлари билан чекланган. Қишлоқда одатда на газета, на журнал ва на китоб ўқишади. Мен бир неча қишлоқ кутубхоналарида бўлдим. Улардаги китобларнинг бор-йўғи 7-10 фоизи ўзбек тилида. Шуни ҳам ҳеч ким ўқимайди. Кутубхоначилар ўқувчилар жуда камлигидан нолийдилар. Бу шундан далолат берадики, қишлоқ кишиларининг ўз жиғилдонини ўйлашдан бошқа ташвишлари йўқ. Қишлоқ мактабини битириб чиқаётганлар 50 фоиз билимга эга. Шунинг оқибатида улар ўқишни Москва ва Ленинград шаҳарларида давом эттира олмайдилар...»

МАНА, СИЗГА олимимизнинг тасаввури. Ахир саводсиз деб қишлоқ ёшларининг бурнига чертавериш тўғри йўлми? Наҳотки қишлоқ мактабларидаги ўқувчилар шу қадар саводсиз бўлишса? Улар эҳтимол, ростдан ҳам, тўла билимга эга бўлолмаётгандирлар. Лекин бу фақат пахта монокультураси ва унинг оғир меҳнати туфайли.

Биз энди секин-аста қишлоқ ёшларининг саводхонлик даражасини ошириш, уларнинг маданий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш хусусида кўпроқ ўйлашимиз керак бўлади. Уларнинг қалбида ҳам ўзбек, ҳам рус тилларига меҳр уйғотишимиз ва буни ўзаро ишонч ва ҳурмат руҳида, тазйиқ ва дилозорликсиз тарбия қилмоғимиз лозим. Ҳамма тилга ҳам бирдек меҳр қўйишимиз, ҳамма миллатга ҳам бирдек ғамхўр бўлишимиз керак! Ишга қабул қилишда ҳам, раҳбарликка сайлашда ҳам. Ҳар соҳада тенглик, тотувлик ва ўзаро ҳурмат бўлгани яхши. Одамларни тушуниш ва қадрлаш керак! Улар кўнглидаги гина ва кудуратларни кўтариш зарур!

Исмат ХУШЕВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

РЕДАКЦИЯДАН: Тошкент тўқимачилик комбинати республикамизда кўзга кўринган, меҳнат анъаналарига бой коллективлардан бири ҳисобланади. Бу ерда ўнлаб миллат вакиллари ягона оила фарзандларидай, бир-бирларига елкадош, кўмакдош бўлиб меҳнат қилишади. Биз Буолма Жўраева, Каромат Ёқуббоева, Евгения Губина, Валентина Эргашева, Дилбар Қулматова ва бошқа тўқимачиларнинг номларини, меҳнат жасоратларини яхши биламиз.

Аммо, юқорида баён этилган воқеалар бизни бағоят таажжубга солди. Ҳаётимизда, жамиятимизда содир бўлаётган ажойиб ўзгаришлар, янгиланишу покланишлар, инсон омилига бўлган эътибор наҳотки бу коллектив эшигини қоқмаган бўлса!.. Миллатлараро муносабатлар масаласи кун тартибида турган, КПСС Марказий Комитетининг шу мавзуга бағишланган Пленуми яқинлашиб келаётган бир пайтда йирик саноат корхоналаридан бирида аҳвол шу бўлса!!

Редакция ушбу мақолани эълон қилар экан, комбинат раҳбарлари, партия, касаба союз ва комсомол ташкилотлари масалага жиддий ёндошадилар, эътироф этилган нуқсонларини бартараф этиш йўлларини белгилайдилар, деб умид қилади.

Сирожиддин САИДОВ

МАРҲУМЛАР РУҲИДАН ҚЎРҚМАЙСИЗМИ?

Ҳаммасига Наврўзбойнинг қорамоллари сабаб.

Тақсирим Самарқанддан бош олиб кетмаганида, сўқмоқда икки нафар қаровсиз чувринди болани топиб олмаганида, энг ёмони — моллари уч кун кетма-кет йўқолиб, уч кун ҳам чўққилар қалъадек қамраб олган бу сайҳонликда кавшаниб ётганини кўрмаганида эди — бу қишлоқ ҳам йўқ эди. Шунча маломату надомат ҳам бўлмасди.

Кўп манзилларнинг гардиғуборини ютган, тоғу-тошларда товонини едирган Наврўзбой ўйлади: «Моллар нинг бунда ётиши бежиз эмас. Бу масканда бир ҳикмат бор...»

Эртасига келиб, чайла тиклади. Қишга етмай уйни ҳам қуриб олди.

Шундай қилиб, инсон қадами етмаган гўшада инсон пайдо бўлди, инсон боласи яшайдиган уй қад ростлади. Қишда илк тандирдан кўкка қараб илк бора кўк тутун ўрлади. Кўк тутун — тириклик нишонаси. Наврўзбойнинг эргаштириб келган бир қизи бор эди. Кун келиб балоғатга етди. Ҳалиги болалар ҳам илиги тўлиб, йигит бўлди, биттасига шу қизни никоҳлаб берди. Иккинчи уй қурилди, иккинчи тандир...

Кейинги қишда тандирлар сони учтага етди. Ундан кейин тўртта, бешта, олти, етти... Ҳозирда Кундажувоз деб аталаётган, XX аср билан бирга ўз шомини бошдан кечираётган қишлоқ шу тариқа вужудга келган. Ушбу манзилгоҳ Беруний денгиз ортида қуруқлик борлигини башорат қилишдан аввалми ё кейинми ёки Колумб Ҳиндистонга келдим, деб Американи кашф этганидан сўнг бунёд бўлганми — ҳозир айтиш қийин. Бироқ қишлоқ бор экан, унинг қабристони ҳам бўлиши керак-да. Наврўзбой ўйлаб ўтирмади, бир куни, умрнинг авжи хазонрезида кўнгли ғашланиб «Энди Самарқандга қайтиш йўқ, ризқимни шу ерларда топдимми, жисмим ҳам шунда қолсин», дедию кўз юмди. Уни Тагоб ортидаги қияликда дафн этишди. Пастда — дарё, Тўполондарё.

Дарёга қўшилиб туман йиллар ўтдими, тарих кечдими — мен бехабар. Қияликдаги тепачалар — минглаб қабрлар жим. Қанчаси асрлар тундбодида текисланиб кетган.

Йиллардан йиллар ўтиб шу жойда сувомбор қурила бошланди. Қурилиш мозоратни кўчиришдан бошланди. Қудратли техника «кавш»лари қабрларга санчилди. Суяклар, одамзод суяклари! Чўккан, чала ярим кавлаб ташланган қабрлар. Шундайича ташлаб кетилган!

Адаб, одоб ва одам

Ярми кўчиб кетган қишлоқ аҳли бу ерга келишдан, аниқроғи, марҳумлар руҳидан қўрқади. Қабристонни бу ҳолатда қолдириб кетганларчи? Улар нимадан қўрқади? Ҳатто табиий офатлар ҳам қабристонларга зиён етказмас экан. Яқиндагина бўлган Ҳисор зилзиласи бунга гувоҳ. Нима бу—илоҳий кучми ёки марҳумлар руҳининг қудратими?

Элни етти пушти ўтган гўшалардан айиришга чидаса бўлади, лекин етти пушти кўмилган қабристонини хўрлашга, тепкилагандек қилиб ташлаб кетишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Сурхондарё областининг Сариосиё районидаги Тўполон сувомбори қурилишига пешво бўлганлар бу ҳақда ўйлаб кўрдилармикин?

Элнинг эса кўзи кўр эмас. Эл, масалан, сув келажакда забт этажак майдоннинг қумқуйқа билан тўлиб ётганини ўз кўзи билан кўриб турибди. Тўғон битгандан кейин, икки-уч йил ичида «сувомбор» ўрнида саёз, бефайз бир кўл қолишини ҳам англаб етган. Шундай экан, бу тўзон, бу сурон нечун? «Инсонни емирадиган ҳар қандайин тараққиёт — разилликдир» деган гап бундан йигирма йиллар бурун айтилган. Келинг-да, минг йиллик дарё, минг йиллик элу бундаги неча асрлик қабристон ҳолатидан бу сўзларнинг яна бир исботини кўринг! Тўполон сувомбори қурилиши оқибатида рўёбга келган муаммолар ҳақида илгари газетамизда чоп этилган «Хавотир» мақоласида батафсил мулоҳаза юритган эдик. Гувоҳ бўлишимизча, муаммолар ҳали ҳам бартараф этилмайин турибди. Яна ўша гап: барбодкорлик обод қилишдан-да осонроқдир...

ФОТО КОНКУРС 89

Мўъжиза

Ҳ. ҚУРБОНОВ фотоси

(Бухоро)

СОЦИАЛИСТИК МАДАНИЯТИМИЗ АРБОБЛАРИ

МЕРОСИМИЗНИНГ БИР САҲИФАСИ

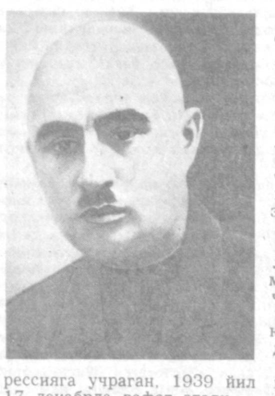

Мамлакатимизда амалга оширилаётган қайта қуриш, демократия ва ошкоралик барча соҳалар каби маданий меросни ўрганиш соҳасида ҳам бизни янги изланишлар сари даъват этмоқда. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи ва А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти қошида тузилган Чўлпон, Фитрат ҳаёти ва ижодини ўрганиш комиссияси аъзолари айрим мақолалар, ёзувчилар асарларидан намуналар эълон қилмоқдалар. Айрим томликларни нашр этишни режалаштирмоқдалар. Лекин Ўзбекистонда Отажон Ҳошимов, Бўлат Солиев, Ғози Олим Юнусов, Е. Д. Поливанов, Ғулом Зафарий, А. Зоҳирий, Абдулла Алавий, Рафиқ Мўминов, Ғози Юнус, Таваллo, Элбек(Машриқ Юнусов), Вадуд Маҳмуд, Лутфулла Олимов, Насриддин Раҳимий, Юнус Латиф, Холид Саид каби фалсафа ҳамда тарих фани асосчилари, адиблар ҳаёти ва меросини ўрганишга киришилганича йўқ.

Миён Бузрук Солиҳов ҳам ана шундай, ҳали яхши ўрганилмаган маърифатпарварларимиздан биридир. У 1892 йили Тошкентнинг машҳур Қашқар маҳалласида ўқимишли киши — Солиҳ ака хонадонида дунёга келди. Дастлаб маҳалласидаги эски мактабда ўқиб, саводини чиқарган зеҳнли Миён Бузрук тез орада Дегрездаги мадрасага ўқишга ўтади. 1905 йилги биринчи рус инқилобидан кейин Туркистонда бошланган маориф, матбуот, адабиётга янгича ҳавас ёш Миён Бузрук қалбини ҳам забт этди.

У мадрасани битиргач, Европача янги адабиёт намуналарини, матбуот ва маориф янгиликларини қизиқиш билан ўқиди, айниқса, турк, озарбойжон, татар матбуоти ва адабиёти билан мунтазам танишиб борди.

Улуғ Октябрь ғалабасидан сўнг у дастлаб маориф соҳасида ишлади, кейинроқ чет элга ўқишга жўнади. Аввал Афғонистон, кейин Ҳиндистонда бўлиб у ерлардаги маориф, маданият ютуқлари билан танишди, Туркияга бориб Истамбул университетига ўқишга кирди. Унинг ўғли, Ўзбекистон ССР халқ маорифи аълочиси, меҳнат ветерани Мазҳар Солиҳовнинг айтишича, Миён Бузрук 1927 йилда дорилфунунни битириб Одесса орқали Тошкентга қайтади. САГУнинг Шарқ факультетида ўзбек тили ва адабиётидан дарс беради. Шарқ факультетида таълим олаётган А. Боровков, М. Шайхзода, Мирзакалон Исмоилий каби бўлажак олим ва ёзувчиларга дарс бера бошлайди. Шу билан бирга 1931 йилдан Тошкентда очилган янги Тожикистон Давлат маориф институтида тожик тили ва адабиёти ўқитувчиси, 1932 йил 1 сентябрдан Ўзбекистон Маданий қурилиш илмий текшириш институти, сўнгра 1934 йилдан Тил ва адабиёт институтида катта илмий ходим бўлиб ишлаш билан Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтида ўқитувчилик қила бошлайди. 1936 йилдан Бухоро Давлат педагогика институтининг доценти вазифасида ишлайди. У 1937 йил 7 августда репрессияга учраган, 1939 йил 17 декабрда вафот этади.

Миён Бузрук Солиҳов турли йилларда Иззат Султон, Ҳамид Сулаймон, Имомхон Ҳусанхўжаев, Мумтоз Муҳамедов, Шуҳрат каби ёшларга ўзбек ва Шарқ адабиёти тарихидан лекциялар ўқийди. Профессор Фитрат, Е. Д. Поливанов, Ғози Олим Юнусов, Абдулла Авлоний, илмий ходимлардан Қаюм Рамазон, Шорасул Зуннун, Улуғ Турсунов, таржимонлардан Л. Соцердотова ва бошқалар билан ҳамкорликда ишлайди, адабиёт, театримиз тарихи, фольклор ва этнография, ўзбек тили ва таржима муаммоларига бағишланган «Ўзбек», «Бедил» (1928 йил), «Меҳробдан чаён» ҳақида» (1929 йил), «Мақбаралар диний эксплуатация қуроли», «Ўрта Осиё ва ўзбек адабиёти тарихига умумий қараш» (1930 йил), «Октябргача бўлган ўзбек фольклори», «Сўфизода ва унинг ижоди ҳақида» (1934 йил), «Ўзбек театри тарихи учун материаллар» (1935 йил) каби асарлар эълон қилади.

Ўзбекистон ССР ФА архиви материаллари маълумотларига кўра, Миён Бузрук тожик совет адабиётининг асосчиси Садриддин Айний ижоди бўйича ҳам тадқиқот олиб борган, «Дохунда» романини тожик тилидан ўзбек тилига таржима қилган. Роман 1932 йил Тошкентда нашр этилади.

1930 — 1936 йилларда унинг Қашқар маҳалласидаги ҳовлиси ҳужраларидан бирида А. Қодирийнинг «Меҳробдан чаён», «Обид кетмон» ва бошқа асарларини русчага таржима қилган таниқли шарқшунос Л. Соцердотова яшаган. Миён Бузрук у билан ўзбек ва Шарқ адабиёти, тили, этнографияси ва таржима маҳорати хусусида суҳбатлар қурган.

Миён Бузрук Солиҳов «Ўзбек театри тарихи учун материаллар» китобида ҳам умуман ўтмиш адабий-маданий мероси таркибий қисми бўлган театримизнинг тарихий манбалари, мавлавийлик, халқ театри ўйинлари, қўғирчоқ ўйинлари, качал полвон, чодирхаёл, халқ қизиқчилиги, Ўрта Осиё Россия составига қўшиб олингандан кейин, айниқса, 1905 йилги биринчи рус инқилобидан сўнгги даврдаги илғор рус, татар, озарбойжон театрлари анъаналарининг Туркистонга тарқалиши, Фурқат, Ҳамза, Авлоний ва бошқаларнинг бу концертлар ва театрларга муносабати илк бор кенг планда ёритилади. «Ўзбек адабиётида миллатчилик кўринишлари» (1933 йил) асарида эса гарчи у Чўлпон, Фитрат каби айрим ижодкорларнинг социализм ғалабаси таъсирида янги-янги ғоявий соғлом асарлар ҳам ёза бошлаганини тўғри эслатса-да, баъзи ўринларда (4, 58-бетларда) 20-30-йиллардаги адабиётшунослик ва танқидчиликда вульгар социологик ҳамда РАПП назариясининг зарарли таъсири остида, Ҳамза, С. Айний, Боту ижодидаги дастлабки айрим намуналарга асосланиб, уларни умуман ўзбек адабиётида миллатчилик кўринишлари сифатида нотўғри баҳолайди. Шунга қарамасдан, унинг Мирза Абдулқодир Бедил, Муҳаммад Шариф Сўфизода ҳаёти ва ижоди, ўзбек театри тарихи ҳамда фольклорига оид материалларни иложи борича кенг таҳлил этиб, китоб ҳолида биринчи бор нашр этиши ҳам 20—30-йилларда муҳим аҳамиятга эга эди. Шундан кейинги ўтган йиллар давомида шахсга сиғиниш оқибатида ўша даврнинг Фитрат, Отажон Ҳошимов, Ғози Олим Юнусов каби кўплаб таниқли адабиётшунос, тилшунос олимлари каби Миён Бузрук Солиҳовнинг ҳам илмий мероси ўрганилмай келинди. Фақат, партия XX съездидан кейин ўша даврнинг салбий оқибатлари тугатила бошлагач, 1937 йилда бегуноҳ жабрланган кўплаб зиёлилар қатори Миён Бузрук Солиҳов ҳам оқланди.

Театршунос ва адабиётшунос олимлардан Ўзбекистон ССР ФА мухбир аъзоси М. Раҳмонов, профессорлар С. Алиев ва М. Қодиров Улуғ Октябрь инқилобигача ва ундан кейинги даврдаги ўзбек театри, унинг тарихий илдизлари, фольклор манбалари, рус, татар, озарбойжон театрлари билан алоқаларга доир асарларида Миён Бузрук Солиҳовнинг номини ҳам қайта-қайта эслаб ўтадилар. Фольклоршунос олимларимиз Мансур Афзалов, Комилжон Имомов, Баҳодир Саримсоқов ва бошқалар кўп томли ўзбек фольклори нашрларида, айниқса эртакларга оид китобларида Миён Бузрук тўплаб, 1935 йилда нашр этган «Октябргача бўлган ўзбек фольклори» китобидаги айрим намуналардан бугунги кун фольклоршунослиги нуқтаи назаридан танқидий фойдаландилар. Филология фанлари кандидати Тўлқин Расулов Миён Бузрук Солиҳовнинг «Сўфизода ва унинг ижоди ҳақида»ги шеърлар тўпламини тўлдириб «Тароналар» (1969 йил) номи билан қайта нашр этди.

Бундан кейинги вазифа — Миён Бузрук Солиҳовнинг ҳаёти ва ижоди, илмий педагогик фаолияти, меросини тўплаб ўрганиш, уларни бир жойга йиғиш ва у ҳақдаги архив, матбуот материалларини топиш, замондошлари, фарзандлари, қариндошларининг хотираларини ёзиб олиш, бу қимматли материалларнинг бугунги адабиётшунослик, театршунослик ва фольклористика тарихидаги аҳамиятини объектив ёритиш, уларнинг бугунги кун учун аҳамиятли бўлган энг яхши намуналарини илмий изоҳ ва сўзбошилар билан нашр этиб, халқимизга етказишдир.

Шерали ТУРДИЕВ,
филология фанлари кандидати

Ушбу мулоҳазаларим пойтахтимизда илк марта «Тошкент гўзали» беллашуви ўтказилгандан кейиноқ туғилган, фақат кўпчиликка ошкор қилишга иймaниб юрган эдим. Фикримни одамлар, айниқса, тенгдошларимиз тўғри қабул қилармикан? Ҳеч ким индамаяпти, демак, бу тадбир ҳаммага ёқаётгандир-да? Ишқилиб, «янгиликка қарши» ёки, яна ҳам ёмони, «феодал», «қолоқ» дегандай номлар орттириб олмайманми? Шу сингари истиҳолалар қўлимни боғлаб турган эди. Яқинда «Ёш ленинчи» гўзалларнинг янги беллашуви шартларини эълон қилди. Февралнинг 15-куни эса, Ўзбекистон телевидениесининг мухбири ташкилий комитет вакили билан савол-жавоб уюштирди. Ростини айтсам, шундан кейин тағин «қолоқ»лигим тутиб кетди ва энди ёзмасам бўлмаслигини ҳис қилдим.

Бизга «Гўзаллар беллашуви» шунчалик керакми ўзи?

Ҳар қандай инқилоб учун объектив ва субъектив шароитларнинг етилуви қанчалик зарур бўлса, четдан ҳар қандай ахлоқий «янгилик» киритиш учун ҳам бундай шароитлар шунчалик зарур. Бошқача айтганда, «Гўзаллар беллашуви» агар Париж, Лондон ё Амриқо учун қанчалик табиий бўлса, биз учун шунчалик ғайритабиийдир. Қизишманглар. Париж, Лондон ё Амриқодан қаеримиз кам, деб кўкракка муштлаганимиз билан асло ватанпарвар ёҳуд мағрур бўлиб қолмаймиз. Аслида, Тошкент Парижга ҳам, Лондонга ҳам ўхшамайди, Ўзбекистон эса Амриқо эмас, чунки биз бошқача халқмиз, дейиш ватанпарварлик бўлади. Ахир, бу дунёни қизиқарли ва тугал қилиб турган жиҳат ҳам шу бошқачалик эмасми!

Балки биз кўп масалада Ғарбдан орқададирмиз, лекин зинҳор ахлоқий масалада орқада эмасмиз. Биз Ғарбнинг энг яхши фазилатларидан ибрат олсак зиён кўрмаймиз, аммо авлодлар олдида биринчи галдаги бурчимиз шуки, ўзимизнинг энг яхши фазилатларимизни соф сақлай билишимиз, такомиллаштира олишимиз лозим. Ғарбнинг (умуман, бошқа халқларнинг) энг яхши фазилатлари қайсилар эканини билиш учун эса, аввало, ўзимизнинг энг яхши фазилатлар қайсилар эканини аниқлаб олмоғимиз керак. Бу фикр жуда қадим бир ҳақиқатга бориб уланади: бошқа халқдан устунлик даъво қилмаган ҳолда ҳар бир халқ аввало ўзини таниб бормоғи даркор. Бу — тўхтовсиз жараён. Тарих деганимиз ҳам, аслида, шу жараёндан иборатдир.

Зинҳор Ғарб билан Шарқни қарама-қарши қўяётганим йўқ. Моҳиятга назар солгим келяпти, холос. Моҳиятан Шарқ шаклбоз (формалист) эмас, ташқи кўриниш Шарқ учун ҳеч қачон бирламчи бўлмаган, ҳамма нарса — урф-одатлар ҳам, адабиёт ва санъат ҳам, меъморлик ва ҳатто дин ҳам инсоннинг руҳан ва маънавиян такомилига йўналтирилган. Шунинг учун ҳам дарвешнинг жулдур кийими билан у англаб етган ҳақиқат ўртасида гўё ер билан осмонча фарқ бордай туюлади-ю, тушунган одам бу фарқни кўрмайди. Ғарб эса, моҳиятан шаклбозликка (формализмга) мойилроқ. Ғарб ҳаётининг деярли барча жабҳасида — урф-одати, турмуш тарзи, адабиёти ва санъати, меъморлиги ва ҳатто динида формализм белгилари устивор. Шаклий тажрибалар дунёга асосан Ғарбдан тарқашининг боиси ҳам эҳтимол шундандир. Қадим-қадимдан шу руҳда тарбияланиб келган халқлар тараққиётнинг маълум бир палласида кўнгилхушлик учун ўзларига «Гўзаллар беллашуви» сингари формалистик ўйинларни ўйлаб топиши табиий эди. Шунинг учун уларда бу тадбир тезда анъанага айланиб кетди. Хос дарахт сингари ўша тупроқда, ўша иқлимда, ўша шароитда униб чиқди, ўсди ва мева берди. Ғарб бу дарахтни ўзга сайёрадан кўчириб келиб тупроғига ўтқазгани йўқ. Биз нима қиляпмиз? Биз Ғарбга мослашган дарахтдан битта-иккита шох синдириб келиб, ўз боғимизга суқмоқчи бўляпмиз...

Тошкентда Ботаника боғи бор. У ерда дунёнинг ҳамма бурчагидан ўсимлик ва дарахт турлари келтирилиб ҳар хил тажрибалар ўтказилиб ётади. Назаримда, Ўзбекистон (бутун Ўрта Осиё) ҳам шу Ботаника боғига ўхшаб, ҳар хил тажрибалар ўтказишга қулай майдон бўлиб қолаётгандай.

Ҳолбуки, ўзлигини йўқотган халқ бошқа халқлар олдида ҳурматини ҳам йўқотади. Ахир, парижлик, лондонлик ё амриқолик Тошкентга, Фарғонага ё Самарқандга яна бир Парижни, Лондонни ё Амриқони кўргани келмайди. Дунёнинг ҳеч бир мамлакатида бизнинг республикамиздагидай, эски урф-одатларга қарши курашадиган, уларнинг ўрнига янги урф-одатлар ўйлаб топадиган ва қарорлар ёрдамида «ҳаётга тадбиқ» этадиган муассасалар, бюролар ё комитетлар бўлмаса керак. Шунинг учун ҳам Ғарбда, масалан, энг юксак тараққиёт белгилари билан ёнма-ён энг эски урф-одатлар ҳам ниҳоятда уйғун ҳолда сақланиб қолганки, бу нарса бизга ибрат бўлмоғи лозим. Қачонлардир Ғарбнинг чўнтагидан тушиб қолган одатларни «янгитдан» урф қилишимизга ҳожат йўқ. Чунки биз уларга ҳар қадамда тақлид қилар эканмиз, аввало, ўшаларнинг ўзларининг олдида кулгили аҳволга тушиб бораверамиз.

Тажрибаларни... кечирасизлар, фалсафани бас қилиб заминга тушайлик-чи, аҳволимиз қандай экан?

Йигирма миллионли Ўзбекистон аҳолисининг қарийб 70-75 фоизи ўзбеклардир. Шуларнинг қарийб 75-80 фоизи қишлоқларда яшайди. Шуларнинг қарийб 75-80 фоизи далада ишлайди. Шуларнинг қарийб 80-85 фоизи хотин-қизларимиз бўлса керак. Тахминий ҳисоб-китоб. Лекин ўйлайлик: ҳозирги замон қулайликлари етиб бормаган (четлаб ўтган) қишлоқ; ёзнинг қирқ беш даражали иссиғида ҳам, кузнинг қорию ёмғирида ҳам тўхтатилмайдиган дала иши; меҳнатдан бошқани кўрмаган, меҳнатдан бошқага лоқайд бўлиб қолган аёллар... Мана шундай шароитда биз байрамона безатилган иссиқ кошоналарга тўпланиб олиб, «танланган» қизларимизнинг қоп-қоп пахталар букмаган қадди-қоматларини, дала офтоби қорайтирмаган, дала совуғи буриштирмаган юзларини, қовочақ тилмаган бармоқларини, кирза этик кўрмаган оёқларини томоша қилиб, баҳолаб ўтирсак... 80-85 фоиз аёлларимиз олдида ҳам, ечинтирилиб томошага қўйилган ўша қизларимиз олдида ҳам уялишимиз керак. (Ҳайрият, жамоатчилик бу жиҳатга норозилик билдирди ва бу йилги беллашув шартлари сал-пал шарқоналаштирилибди. Лекин шу шартлардан ҳам кўриниб турибдики, «Гўзаллар беллашуви»нинг бизга кераги йўқ, «Иқбол» қизлар телепрограммаси миллий руҳга янада яқинлаштирилиб, озгина такомиллаштирилса кифоя экан.)

Кичкина мулоҳаза. Эркут (Иркустк) шаҳридан келган талаба Наталья Коган ўтган йилги «Тошкент гўзали» деб топилганини эшитиб, рости, анчагача қизларимизнинг юзига қараёлмай юрдим ва ўйладимки, биздай интернационал халқ дунёда бўлмаса керак: агар беллашув «Тошкент гўзали» деб эмас, масалан, «Ўзбек қизларининг энг гўзали» деб номланган бўлганида ҳам шоҳсупага биз наталья коганлардан биронтасини чиқаришимиз тайин. «Тошкент маликаси»нинг суратини кўриб туриб, гўзаллик нисбий тушунча эканига яна бир бор иқрор бўлдим.

Келинглар, бир тажриба ўтказайлик: биронта қишлоққа борайлик-да, дуч келган қариядан ўзи билган бирор қиз тўғрисида фикрини сўрайлик. Имоним комилки, ғарбликдан фарқли ўлароқ, қария бизга ҳеч қачон у қизнинг ташқи кўринишини тасвирлаб бермайди. «Одобли, меҳнаткаш, ширинсўз, каттага ҳурматда, кичикка иззатда»... деб таърифлайди. Жуда нари борса, «истарали», «истараси иссиқ» дейиши мумкин. Энг юксак баҳоси шу! Биз бундай ўзбекона руҳдан узоқлаб кетмадикмикан? «Ў, қоматини қаранг! Оёғини айтмайсизми! Войдод!» дейдиган, шундангина лаззатланадиган бўлиб қолмаяпмизмикан?

Айтмоқчиманки, «Гўзаллар беллашуви» ниҳоятда озчиликнинг (асосан, тақлидчиларнинг) ўйлаб топган ўйини бўлиб, уни мутлақ кўпчиликка тиқиштириш шарт эмас. Ҳар ҳолда, ҳозир бунинг мавриди эмас. Хотин-қизларимизни шунчалик суяр эканмиз, ижтимоий мавқеини кўтармоқчи эканмиз, аввало, уларга рисоладагидек турмуш шароити яратиб берайлик, уларни оғир меҳнатдан озод қилайлик. Уларга муносабатда оғизда эмас, амалда ижтимоий адолатни қарор топтирайлик. Қолаверса, «Гўзаллар беллашув»ларига сарфланадиган («ҳавога совуриладиган», деб ўқисангиз ҳам майли) маблағни аёлларимиз ва болаларимиз саломатлигини асраш йўлида сарф қилайлик. Ана ундан кейин ўйин-кулгини ҳам ўйлаб кўрсак бўлади. Дарвоқе, у пайт ўйлаб ўтиришга ҳожат қолмайди, у пайтда чин озодликка эришган ўзбек аёли ҳам ўз руҳига, диди ва табиатига мос турли кўнгилхушлик тадбирларини ўзи топиб олган бўлади.

Ҳар ҳолда, менинг фикрим бундай: моҳият сари, комил инсон сари борган маъқул.

Нурулло ОТАХОНОВ

МУТЛАҚО ШАХСИЙ ФИКРЛАР

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

ТЎСИҚЛАР ОЛИБ ТАШЛАНАДИ

Одатда киносанъати муаммоларига тез-тез мурожаат этиб турамиз. Аммо кинони тарқатиш ва томошабинлар аудиториясини ўрганиш борасида ҳам ҳал этилмаган қатор масалалар мавжуд. Мухбиримиз Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги кино ишлаб чиқариш, кинолаштириш ва кинопрокати бошқармасининг бошлиғи Манноб ҚЎЧҚОРОВ билан шу мавзуда суҳбатлашди.

— Манноб Матлабович, аввало шаҳар ва қишлоқларимизнинг кинолаштириш даражаси ҳақида тўхталсак.

— Республикамиз аҳолисининг кўпчилик қисми қишлоқда яшайди. Тўғри, ҳозир кўпчилик колхозларнинг марказларида, йирик қишлоқларда кинозаллар қурилган. Бироқ улар ҳар доим ҳам томошабинлар билан гавжум эмас. Бунинг асосий сабабларидан бири қишлоқлардаги аҳолининг кўпчилик қисми рус тилини мукаммал билмаслигидир. Кинофильмларимизнинг асосий қисми эса рус тилида. Маълумки, санъат асари айниқса, бадиий кино чиройли тили, сўз ўйинлари, нафис қочиримлари билан завқ беради. Буни тушунмаган томошабин учун киносанъати кутилган натижани бермаслиги табиий. Қишлоқларда кино намойиш этиш плани бажарилмагач, кўпинча мелодрама типидаги ҳинд фильмлари қайта-қайта айлантирилаверади. Тўғри, бу киноасарларида ҳам умуминсоний фазилатлар улуғланади, албатта. Аммо жиддий, ижтимоий фикрлар уйғотадиган фильмларимиз қишлоқ аҳолисига етиб бораяпти, деб бўлмайди. Бугун биз киносанъати олдида турган тилдан иборат тўсиқни олиб ташлашимиз лозим.

— Бунинг учун қандай аниқ тадбирлар амалга оширилаяпти?

— Биринчидан, «Ўзбекфильм» киностудияси ўзбек тилида суратга оладиган фильмлар сонини кўпайтириши керак. Маълумки, ҳозирга қадар бизда ҳар йили яратилган фильмларнинг биттаси, фақат баъзи ҳоллардагина иккитаси ўзбек тилида суратга олиниши мумкин. Ўзбек киноси фақат шу тилда суратга олингандагина унинг миллий колорити, таъсир қудрати ортади. Миллий тил бадиий асарнинг энг биринчи безагидир. Умуман, «Ўзбекфильм»нинг барча асарлари икки тилда — ҳам ўзбек, ҳам рус тилларида, бир вақтда экранга чиқади. «Ўзбекфильм» киностудияси йилига 60 тўла метражли бадиий фильмни таржима қилиш қудратига эга. Бу — мамлакатимиздаги энг қудратли дубляж цехларидан бири ҳисобланади. Таржима қилинадиган фильмлар сонини кўпайтириш тадбирлари ишлаб чиқилмоқда.

— Редакциямизга Тошкент шаҳри кинотеатрларининг ҳеч бўлмаганда биронтасида ўзбек тилида фильмлар намойиш этишни сўраган кўплаб хатлар келади. Уларнинг баъзилари эълон қилинди. Лекин ҳеч қандай тадбир амалга оширилмади...

— Тўғри, республикамиз пойтахти экранларида ўзбек тилидаги фильмлар онда-сонда намойиш этиб туриларди. Очиғини айтиш керакки, уни ҳеч ким расмий фармойиш билан тақиқлаб қўйган эмас. Аҳолининг ҳамма қатламлари кинони бирдек кўрсин, деган мулоҳаза билан шундай қилинар эди. Лекин шаҳримизнинг катта қисмида ўзбек тилида мулоқотда бўладиган аҳоли яшайди. Буни ҳисобга олиш керак эди, албатта. Шу сингари камчиликларни бартараф этиш юзасидан қатор тадбирлар ишлаб чиқилди. Эндиликда Тошкент шаҳрининг 10 кинотеатрида ҳафтанинг маълум бир кунида фақат ўзбек тилидаги фильмлар намойиш этилади. Бундан ташқари, эски маҳаллаларда жойлашган Мақсуд Шайхзода, Ғафур Ғулом, Собир Раҳимов номидаги, «Янгиобод» кинотеатрларининг сеанслари ўзбек тилидаги фильмлар ҳисобига кўпайтирилади. «Ўзбекфильм» ва Ўзбекистон ССР илмий-оммабоп ва ҳужжатли фильмлар студияларининг маҳсулотлари намойиш этилади.

— Бугунги кунда интернационал тарбия катта аҳамият касб этмоқда. Уни янада кучайтириш учун киносанъати салмоғини оширишнинг имкони борми?

— Кинода халқ қалби бирмунча ёрқин акс этади. Қардош халқлар ҳаётини акс эттирган кино асарлари ўзбек тилига ўгирилар экан, демак, биз дўстларимизнинг урф-одатлари, анъаналари, ташвишлари ва орзу-ўйлари билан янада яқинроқ танишамиз. Шуни ҳам айтиш керакки, биз ҳозиргача янги кинофильмларни зудлик билан таржима қилиш имконига эга эмас эдик. Аслида-ку, киноасар тезда таржима қилинарди. Фақат у нусха олинадиган Новосибирск шаҳридаги фабрикада навбат кутиб, қайтиб келгунича ойлар ўтиб кетаверарди. Ҳозир «Ўзбекфильм»да ленталар кўпайтириладиган цех очиляпти. Агар Новосибирск заводидан ўз ҳиссамиз ҳисобланган ленталарни ундира олсак, ҳар бир янги бадиий фильмни ҳам ўзбек, ҳам рус тилида бирданига экранга чиқиши имкони туғилади.

— Республикамизда кўплаб тожиклар, қозоқлар ва бошқа миллат вакиллари яшайди. Улар учун ҳам ўз тилларида кино томоша қилиш учун бирор имконият яратиш мумкинми!

— Нега мумкин бўлмасин?! Биз бу ҳақда ҳам бош қотирмоқдамиз. Қўшни республикалар билан миллий тиллардаги фильмларни алмашиш режаларини туздик. Биз Тожикистон, Туркманистон, Қирғизистон, Қозоғистонга ўзбек тилидаги киноленталар берамиз. Бу қардош республикалар ҳар бири ўз тилидаги бадиий фильмларни бизга юборади. Бундан буён Самарқанд, Бухоро областлари кинотеатрларида тожик тилидаги, Сирдарё ва Тошкент областидаги кино залларида қозоқ тилидаги кинофильмлар ҳам намойиш этила бошланади. Яна қайси шаҳарларда қай тилдаги фильмларни намойиш этиш мумкинлигини ўйлаб кўрмоқдамиз.

— Илмий-оммабоп, ҳужжатли фильмлар, мультфильмлар таржимасида ҳам жонланиш бўладими!

— Ўзбекистон ССР илмий-оммабоп ва ҳужжатли фильмлар студияси ўз асарларини кейинги пайтларда ўзбек ва рус тилларида яратмоқдалар. Шу билан биргаликда бу киностудияда мамлакатимизда чиқарилган қизиқарли ҳужжатли киноленталар ўзбек тилига таржима қилинаяпти. Студиянинг дубляж қилиш имкониятини ошириш кўзда тутилади.

Мультфильмларни таржима қилиш яқинда йўлга қўйилди. Ҳозир йилига 15 атрофида мультфильмлар таржима қилинаяпти. Маълумки, бундай киноасарларда асосий ўринни тасвирий санъат эгаллайди. Гап-сўзлар чегараланган бўлади. Шу боис уларни таржима қилиш ҳам бирмунча осон. Лекин кичкинтойлар севимли кино жанрлари — мультфильмларни ўзлари яхши билган тилда кўришлари зарур. Бу жараённи иложи борича тезлаштирамиз. Таржима қилинаётган мультфильмлар ҳажми уч баробарга кўпайтирилади.

Маълумки, яқинда республика Кинематография давлат комитети Маданият министрлиги билан бирлашди. Ёш, ғайратли, малакали кадрлар иш бошлади. Энди кинофильмларимизни дубляж қилишга ҳам министрлик доирасидаги барча ижодий кучлар ва имкониятлар билан ҳамкорликда киришиш мумкин. Мақсадимиз — Ленин санъатларнинг сараси деб таърифлаган кино ҳар бир кишининг яқин дўсти ва маслаҳатчиси бўлиб қолсин!

Суҳбатни Р. РАУПОВ олиб борди

Ҳурматли редакция! Биз яқинда бир неча ёш санъаткорларнинг Тошкентдаги В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида бўлган концертини мароқ билан томоша қилдик. Бизга, жумладан, лирик хонанда Абдурауф Олимов ижро этган қўшиқлар ҳам ғоят манзур бўлди. Сизлардан илтимос, газетангизда шу санъаткор ҳақида мақола ёритсангиз.

Абдумалик ИМОНҚУЛОВ, Ҳамроқул ЭШОНҚУЛОВ, Абдусаид АБДУҲАМИДОВ, Раҳматилла ҲУСАНОВ ва бошқалар.

Бекобод

ТУРФА ГУЛЛАР, АЙТИНГ, МУҲАББАТ БОҒИДАНМИ?..

Яширишнинг ҳожати йўқ. Мактубни ўқиб бир жиҳатдан қувондим, иккинчи жиҳатдан афсусландим.

Қувонганимнинг боиси — Абдурауфни яхши танийман: вазмин-босиқ, одобли, хушмуомалали йигит. У санъат оламига ҳам шундай одоб, шундай босиқлик билан — ўзига хос овоз, ўзига хос услуб билан кириб келганидан, Ўзбекистонда ва Тожикистонда кўплаб мухлислар орттираётганидан ҳам хабардорман. Тошкент гастроли пайтида бунга яна бир карра ишонч ҳосил қилдим. Шу йил 17—19 февраль кунлари муҳташам санъат кошонаси томошабинлар билан лиқ тўлди. Улар Абдурауфнинг чиқишларини ҳам хушнуд кутиб олишди. У куйлаган ҳар бир қўшиқни қарсаклар билан узоқ олқишлашди. Бу, шубҳасиз, қўшиқ шинавандаларининг дидлари анча нозиклашган, санъатга, санъаткорга талаблари кескин ошган ҳозирги даврда ёш хонанда учун юксак ишонч, катта бахтдир.

Афсусланганимнинг боиси — биз санъат ихлосмандларининг ғалати одатимиз бор. Кўпинча ўзимиз ёқтирган хонанданинг хонишларини тинглаб завқ олаверамиз-у, лекин унинг ижтимоий келиб чиқиши, ижодий фаолияти билан қизиқмаймиз. Ундан янги-янги қўшиқлар кутамиз-у, аммо келажак орзу-умидларини, чекаётган ташвиш-изтиробларини билмаймиз...

Майли, бу ҳақда бир оз кейинроқ тўхталамиз. Аввал газетхонлар илтимосини бажарайлик.

Абдурауф Олимов асли тожикистонлик ўзбеклардан. Ленинобод областининг Пролетар районидаги Ғўлакандоз қишлоғида туғилган. Зиёлилар оиласидан. Оилавий муҳит таъсиридан бўлса керак, у ҳам аввалига педагоглик касбини танлади. Чизмачилик ўқитувчиси мутахассислигини эгаллади. Бироқ институтни тугаллаб, оз муддат ёш ҳамқишлоқларига ашула дарсидан сабоқ берганини ҳисобга олмаганда, бир кун ҳам ўз соҳаси бўйича ишламади. Янада каттароқ, янада масъулиятлироқ ишга — санъаткор сифатида элга хизмат қилишга чоғланди.

Ҳар қалай, бундай қарорга келиши бежиз эмасди. Болалигиданоқ ашула айтишга ҳавасманд эди. Синфдошлари, дўстлари даврасида, баъзан тўй-томошаларда ўзича қўшиқ айтиб юрарди. Лекин у пайтлари ўзгаларга тақлиддан нарига ўтолмасди. Айниқса, Ш. Жўраевнинг ашулаларини ижро этганда нақ унинг ўзи бўлиб куйларди. Бу одатини талабалик йиллари ҳам ташламади.

Тўғри, бир қарашда бошқаларнинг ашулаларини айтишнинг ёмон жойи йўқ. Ахир таниқли хонанда танҳо, мухлислари эса минг-минглаб. Улар севикли санъаткорларининг қўшиқларини ҳар доим ҳам унинг ўзи ижросида тинглаш бахтига муяссар бўлавермайдилар. Аммо тақлидчиликнинг бошқа бир хавфли жиҳати бор. Фақатгина шу йўлдан борган хонанда вақти-соати келиб, эл назаридан қолади.

Хайриятки, кунларнинг бирида бахтли тасодиф рўй берди. Синглисининг никоҳ тўйига Ш. Жўраев ташриф буюрди. Абдурауф пайт пойлаб, у билан ҳоли суҳбатлашди. Шогирд тушиш нияти борлигини айтди. «Майин-ширали овозингиз бор экан, — деди Ш. Жўраев уни синаб кўргач.— Аммо маслаҳатим: энди менга тақлид қилишдан қочинг. Ўз услубингизда қўшиқлар яратишга ҳаракат қилинг. Санъаткорлик одоби шундай — ҳар қандай хонанданинг ҳам, яхшими-ёмонми, ўз оҳанги, ўз қўшиғи бўлиши шарт!»

Бу ўгитлар Абдурауф учун қонун бўлди. Эзгу ният билан 1982 йили Тошкентга келди. Ўзбек Давлат филармониясига ишга кирди. Бастакор Муҳаммаджон Мирзаев оталиғида сўзга куй басталашни, қўшиқ яратишни ўрганди. Изланишлари зое кетмади. Санъат шайдолари унинг «Фарғонанинг боғлари» (С. Кўқонбеков), «Ёр айланиб» (П. Мўмин), «Зебо» (Тўлқин) каби илк ашулаларини илиқ кутиб олишди. Бу қўшиқлар ҳаял ўтмай алоҳида пластинка бўлиб чиқди. Кейинчалик у устози умидини, мухлислари ишончини тўла оқлади. Турли мавзулардаги «Кел, эй ёрим» (Ў. Рашид), «Диёрим», «Ола қолсанг-чи, ёр» (Н. Нарзуллаев), «Тинчлик кабутари» (М. Бобоқулов), «Қўлингни узатгил менга, ёр» (У. Абдуазимова), «Наманганда гул базми», «Ўхшар» (Туроб Тўла), «Санъат» (О. Ҳакимов), «Ишқингда ўлдим» (Машраб), «Муҳаббат арбоғиданми?» (В. Саъдулла) каби қўшиқларини яратиб, ўзига хос оҳангда мухлислар эътиборига ҳавола этди.

Эндиликда Абдурауф Ленинобод шаҳридаги музикали драма ва комедия театрининг етакчи хонандаларидан.

Шу ўринда бир мулоҳазани рўй-рост айтиб ўтиш лозим деб ўйлайман. Абдурауфнинг репертуари асосан ўзбек миллий қўшиқларидан иборат. Қолаверса, Ленинобод Душанбадан анча узоқ. Шу боисданми, уни Тожикистон телевидениеси ва радиосига онда-сонда таклиф қилишади. Бу ёқда эса ўзбек телевидениеси ходимлари ҳам унинг санъатига бирмунча лоқайдлик билан қарамоқдалар. Зеро, мен сўнгги 3—4 йил ичида унинг лоақал бирорта қўшиғи телеэкран орқали янграганини эслай олмайман. Ўзбекистон радиоси ҳақида ҳам шундай фикр билдириш мумкин. Абрауфнинг радио фондидаги қўшиқлари, кейинги пайтларда ёзиб олинган бир-иккита янгиларини ҳисобга олмаганда, асосан 3—4 йил олдинги қўшиқлар. Улар ҳам кўпинча «Машъал» программасида эфирга чиқарилади. Назаримда, новлик ёш хонанда Қодир Мирашуровга ҳам шундай эътиборсизлик бўлмоқда. Оқибатда кўплаб қўшиқ мухлислари улар сингари қўшни республикаларда яшаб, ижод қилаётган ёш ўзбек санъаткорларининг қўшиқларидан тўла баҳраманд бўлолмаяптилар. Санъаткор истеъдоди маънавий жиҳатдан рағбатлантирилмаса, ўзи эътибордан четда қолиб кетса, у охир-оқибат ўз истеъдодини бой бериши эҳтимолдан холи эмас. Бинобарин, бундай ҳолларнинг олдини олиш учун ўсиб келаётган бошловчи хонандаларга, жумладан, қўшни республикаларда яшаётган ёшларга ҳам ғамхўрлик кўрсатишимиз зарур. Бу, айниқса, миллатлараро муносабатларни ривожлантиришга жиддий эътибор берилаётган ҳозирги кунда жуда муҳимдир.

Ўйлаймизки, радио ва телевидениедаги ҳамкасбларимиз беғараз таклиф-истакларимизни самимий қабул этадилар. Келгусида қўшиқ шайдоларининг талаб-эҳтиёжларини имкон қадар қондиришга ҳаракат қиладилар.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

МАШАҚҚАТЛАР УЛҒАЙТГАН ШОИР

Сўз билан иш бирлиги, яъни дил билан тил бирлиги ҳақида айниқса, кейинги пайтларда кўп гапириладиган бўлиб қолди. Бу жуда муҳим масала. Ахир, инсоннинг инсоний қиёфаси, унинг қадр-қиммати ҳамон сўзига амал қилиши билан белгиланади. Бунинг тагида масъулият, ваъдага вафо, виждонийлик деган юксак фазилатлар ётади.

Виждон ҳақида гапириб, ўзинг имонсизлик қилсанг, қаҳрамонлик, ботирлик ҳақида сўз юритиб, амалда соянгдан ўзинг қўрқсанг, инсон учун бундан ортиқ ҳақорат борми! Бу фикрларнинг хаёлимдан ўтишига ажойиб рус шоири, ҳақиқий инсоний фазилатлар эгаси Юрий Вороновнинг Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида ўзбек тилида нашр қилинган шеърлар тўплами ва ундаги шеърларни ўқишим сабаб бўлди.

Бу тўпламда шеърлар бадиий қиммати, ҳаётийлиги билан, ҳаққонийлиги билан ҳам жуда ибратлидир. Шоирнинг бу тўпламдаги ҳар бир шеъри, фақат бу тўпламгина эмас, бутун ижоди ўз бошидан кечирган, кечинмалардан туғилган ҳис ва туйғуларнинг ифодасидир.

Бу тўплам ўзбек китобхонининг қалбига ватан ва халққа, дўстлик ва севгига садоқатнинг қўшиғи бўлиб киради. Ўқувчи қалбида мардлик, машаққатларга қарши журъат уйғотади.

Кишини қийинчилик, машаққат тез қаритади, дейишади. Аммо машаққатда ҳам машаққат бор. Аввало, бу, ҳар бир кишининг ўз тушунчасига боғлиқ. Мабодо ватан учун, халқ учун курашиш унинг учун йиллаб оч-наҳор яшашни машаққат дейдиган бўлсак, бундай қийинчилик ва машаққатларни Юрий Петрович ўз бошидан кечирди. Аммо у 900 кун—13 ёшидан 15 ёшигача Ленинград қамалида оч, қўлига курол олиб ғалабага эришгунча курашни машаққат деб эмас, ҳаётий орзу-умидим, бирданбир истагим, қувончим, бахтим, деб билди. Мана шунинг учун ҳам бугун 60 ёшга тўлган кунида ижодда ҳам, ҳаётда ҳам йигитлардек руҳан бардам, юзларида табассум ва сокинлик барқ уриб туради. Йўқ, кишини ҳаётий қийинчиликлар, кураш машаққатлари эмас, умидсизлик, ўз кучига ишонмаслик тез қаритади, деса тўғри бўлади.

Қадрдоним, ҳамкасбим Юрий Воронов 60 ёшга тўлган кунида ўзбек китобхони ва ўз номимдан чин кўнгилдан табриклайман, ижодий муваффақиятлар тилайман.

ШУКРУЛЛО,
Ўзбекистон ССР халқ шоири

Жонрид АБДУЛЛАХОНОВ — 60 ёшда

ҚУТЛАЙМИЗ!

Ҳурматли Жонрид АБДУЛЛАХОНОВ!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси Сизнинг 60 ёшингизни муборакбод этади.

Сиз 1954 йил Тошкент Давлат университети филология факультетининг журналистика бўлимини тугатиб, республика радиосида редактор бўлиб ишладингиз. 1958 йилда Москвадаги Горький номидаги Адабиёт институтининг олий курсига бордингиз. Кейин яна радиога «Ёшлик» редакциясига бош редактор бўлиб ишга келдингиз. Сўнгра Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида консультант вазифасида ишладингиз, СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими директори, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи бадиий адабиётни пропаганда қилиш бўлими директори бўлиб хизмат қилдингиз.

Шу кунларда ҳам Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида хизмат қилмоқдасиз.

15 га яқин ҳикоялар тўпламларингиз, «Йўл», «Тўфон», «Орият», «Борса келмас», «Хонадон» каби романларингиз қаҳрамонларининг ҳаёти китобхонларда қизиқиш туғдирмоқда.

Сиз Бутуниттифоқ конкурси лауреати, Ўзбекистон касаба союзлари мукофоти лауреати бўлгансиз ҳамда ВЛКСМнинг бир неча Фахрий ёрлиқлари билан тақдирлангансиз.

Кўплаб асарларингиз рус, вьетнам, афғон, болгар, немис тилларида нашр этилган.

Яқинда эса «Бардош» деган янги романингизни ёзиб, ўқувчиларга ҳавола этдингиз.

Қадрли Жонрид Абдуллахонов! Қаламкаш дўстларингиз 60 ёшингиз билан қутлаб, Сизга узоқ умр ва ижодий камолот тилайдилар.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИ

Юрий ВОРОНОВ

ЛОЛА

Уни кимса топтагани йўқ,
Узмади ҳам
Очилмасдан бирон қўл.
Бироқ вазмин, мағзи тўқ гулбаргидан
Синиб тушди
поя — қўл.

Айбдормас елвизакда
Титраб турган
Оғриқ юраклар.
Айб шуки, ўша ўзанда
Йўқ эди бирон суянчиқ:
Эҳ, лолагина ўсган эди
Тўпларидан узоқда.

ХАЗОНРЕЗ

Ўртамизга қурмадим
кўприк,
Уйламасман сиз ҳақда
ҳаргиз.
Фақат кечда, изтиробда
Санчади киприк
Юлдузларга кўчган
кўзингиз.

Хазонларнинг
шитирлашида —
Нафасингиз ташвишли,
ногоҳ.
Ҳаётимнинг ичу тишида
Нима учун овозингиз
Ҳар гал чекар «оҳ»?

Мудраган бу ёзги
боғларга
Ой нури тўкилар хаста.
Эрта хазон бўлган
барглар-чи,
Изингизни кўмармикан
Аста-аста?..

●

Уни офат билан ўлдириб
бўлмас,
Чорасизлик қўрқитмас
уни,
Барчасини енгиб ўтади.
Шундай эса-да —
Қимса, бир куни
Ёлғон билан
Жароҳатлаб кетади?

Эврилиши айёрона
Сирпаниб ўтувчи
Совуқ нигоҳнинг!..
Ёлғондан ўзгаси аёндир,
Фақат уни
Тўғрилаб бўлмас йўниб.

ТОШЛАР

Хатлардан сатрлар:
«Тошдай маҳкам туринг,
йигитлар!..»
Ва лекин хотира
Бу сўзларни афсус
унутар.

Йўқ, улар
Сийқа сўзлармас,
Алмисоқдан қолган
Қиёсмас, лекин
ахир, баъзан
Келтиради баҳор эпкинин
Кечиккан бир кузги
майса ҳам.

Бу жойда йўқ
Сўзга лоқайд кимсалар—
Бу жойларда сўзлар
Ҳаммадан ҳам кўпроқ
ярар!

Бироқ одамларсиз
Тошдан битган арслонлар,
Биноларнинг мармарлари
Невадаги харсанглар
Бўлмас эди боши
осмонлар...
...У, тошлар!
Инсондайин маҳкам
туринг!

●

Сирена инграр —
Учар тунги тайёралар.
Портлашдан сўнг
Уюм-уюм шағаллар ёнар.
Мен тирикман,
Лекин билмайман —
Ёнимдами
Бу бузилган
уйнинг калити!..

ОТИШМА

Яна зириллади дераза
Кулбалар титради
Портлашдан зада...
Бола-чи, кулар уйқуда.
У, она!
Уйғониб қўрқмасин дея
Аллалар айтади
тинчлик ҳақида.

Ёқубжон
ХЎЖАМБЕРДИЕВ
таржималари

АДАБИЁТ—ЭСТЕТИК ХАЗИНА

Қайта қуриш сиёсати танқидчиликка қандай йўллар очиб берди? Бугунги адабиётшунослик илмимиз ва танқидчилигимиз жамият, халқ фикрини, унинг орзу-ўйларини, курашини қай даражада ифода қилаётир? Танқидчилик адабий жараённи ҳаққоний акс эттираётирми? Умуман, у адабиётни эстетик бойлик сифатида таҳлил ва тадқиқ қилаётирми, ўз ижтимоий вазифасини удалаётирми?..

Шу йилнинг 22 февралида Ҳ. Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида бўлиб ўтган республика Ёзувчилар союзи танқид ва адабиётшунослик кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилишида адабиётимизнинг бу каби муҳим масалалари кенг муҳокама қилинди. Мажлисни кенгаш раиси **Озод Шарафиддинов** очди.

Ўтган йили газета ва журналларда босилган танқидий асарлар тўғрисида филология фанлари доктори **Норбой Худойберганов** доклад қилди. (Докладнинг асосий тезислари «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг 17 февраль сонида «Ўйлаш, фикрлашга қодирмисиз?» сарлавҳаси остида эълон қилинган эди.) У маърузасида танқидчилигимизда 1988 йили яратилган бақувват мақолалар хусусида фикрларини баён қилар экан, ҳали бу борада профессионализмнинг етишмаслиги, маҳорат масаласи эндигина кун тартибига қўйилаётганини алоҳида таъкидлади. Камчиликларимизнинг сабаблари тўғрисидаги мулоҳазаларини ўртага ташлади.

Филология фанлари кандидати **Азим Раҳимов**(Фарғона) ўз докладида 1988 йили нашр қилинган адабий-танқидий китобларда қайта қуриш руҳи қай даражада акс этгани масаласига кенг тўхтади.

Олим ўтган йили босилиб чиққан китоблардан О. Шарафиддиновнинг «Абдулла Қаҳҳор», М. Қўшжоновнинг «Абдулла Қаҳҳор маҳорати» монографиялари ҳақида батафсил сўз юритиб, уларни А. Қаҳҳор ижодини илмий ўрганишнинг муайян якуни, синтези тарзида баҳолади. Докладчи Н. Комиловнинг «Бу қадимий санъат», Н. Каримовнинг «Пушкин ва ўзбек шеърияти» китоблари адабий алоқалар муаммосини тадқиқ қилишда ўзига хос янгиликлар эканини айтди. Масалан, Н. Комилов маданиятимиз тарихида ўзининг бой анъаналарига эга бўлган таржимачилик тажрибаларини фақат тарихий йўналишда эмас, балки назарий йўналишда ҳам ўрганадики, назарий масалаларга эътибор ҳаддан ташқари пасайиб кетган ҳозирги пайтда «Бу қадимий санъат» китобининг ана шу фазилати айниқса эътиборга сазовордир.

Докладчи Н. Худойбергановнинг «Ишонч», Б. Акрамовнинг «Оламнинг бутунлиги», русча «Ўзбек совет адабиёти тарихи» (2-жилд) ва бошқа бир қанча китоблар ҳақида ҳам далиллар келтириб, батафсил сўзлади, холис фикрини билдирди.

А. Раҳимов докладида танқидчи ва адабиётшуносларимиз ижоди хусусида талабчанлик билан фикр юритди. Китобнинг автори М. Қўшжонов ёки О. Шарафиддинов бўладими, Н. Худойберганов ёхуд Б. Акрамов бўладими, А. Жалолов ё Ҳ. Солиҳова бўладими, қатъи назар, ўз холис фикр-мулоҳазасини юз-хотир қилмасдан ошкора баён этди. Масалан, у Ҳ. Солиҳованинг «Инқилобий шеърият» («Поэзия, рожденная революцией») китобида эскича қарашлар, эскича андозалар устун эканини айтиб, асарда жадидларнинг чор маъмурияти, маҳаллий амалдорлар, бой ва савдогарларнинг манфаатларини ёқлаб, одамлар диққатини синфий курашдан четга тортувчилар сифатида таърифлангани фактига эътиборни қаратди...

Сўнгра докладлар юзасидан қизғин музокара бўлди.

— Мен докладдан каттароқ нарса кутгандим, — деди филология фанлари доктори **Бахтиёр Назаров.** — Чунки адабий-танқидий мақола тафаккуримизни ҳеч бўлмаса бир поғона юксалтириши, келажакка хизмат қилиши керак... Биз бадиий тил муаммолари билан шуғулланмаётирмиз. 20—30-йиллар ҳақида янги гап айтолмаётирмиз. Устозларимиз — Ойбек, А. Қаҳҳор, Ҳ. Олимжон, Шайхзода, Миртемир ўз даврида адабиётшунос ва танқидчи сифатида ҳам баракали қалам тебратгандилар. Ҳозир эса оқсоқол адибларимиз бу яхши анъанани давом этирмаётирлар.

— Ким айбдор? — бу мавзуда кўп мақола чиқди, — деди таниқли олим **Солиҳ Қосимов.** — Тарихимизда юз берган яқин ўтмиш хатоликлари тўғрисида кўп гапираётирмиз. Бу ўринли. Аммо «Нима қилмоқ керак?» деган масала билан асосли равишда шуғулланишимиз даркор. Ҳолбуки, биз кўпинча эски гаплар билан ўралашиб қолмоқдамиз. Жадидизмга эскича ёндашмоқдамиз. Ҳанифа Солиҳованинг китобчаси бунга бир мисол бўла олади. Жадид ёзувчилари ижоди билан ҳеч ким шуғулланмаётир. Пантуркизм нима? Панисломизм нима? Миллатчилик нима сабабдан келиб чиқади? — Бу каби муаммоларга холис, марксистик жавоб берилиши шарт.

20—30-йиллар адабиётини қайта, чуқур тадқиқ этиш керак. Кўпчилик олимлар бирлашиб атрофлича тадқиқ этиш керак. Бу ишга Тил ва адабиёт институти бош-қош бўлиши зарур.

— Биз адабиётдан очиқ гап талаб қиламиз, — деди профессор **Бегали Қосимов.** — Бироқ адабиёт образли тафаккур эканини инобатга олмаймиз. Оқибатда сўфизмни ўрганишдан қочамиз. Тасаввуфни комплекс тарзда ўрганишимиз лозим. Республикада бу соҳада илмий марказ ташкил этиш пайти аллақачон келган. Назаримда, Тил ва адабиёт институти бу ишни ҳам ўз зиммасига олиши зарур. Жадидизмни ўрганиш масаласида Солиҳ Қосимов фикрларини қўллаб-қувватлайман. Жадидчиликнинг маъноси кенг. Жадидизмни ижтимоий оқим сифатида оқлаш керак. Бу муаммога бағишланиб бир неча марта кенгашлар, ҳатто регионал кенгаш ўтказилди. Бироқ кенгаш материаллари матбуотда ёритилмади. Нега?..

Республикамиздаги йирик кутубхоналарнинг аҳволи жуда хароб. Бу масала ҳам катта эътиборни талаб қилади.

Йиғилишда адабиётшунослардан **Иброҳим Ҳаққулов, Мирзаахмад Олимов, Нурмуҳаммад Холлиев, Абдуғафур Расулов, Ҳафиз Абдусаматов, Ботир Норбоев, Яшар Қосимов, Усмон Қосимов** (Жиззах), **Фарҳод Яквалхўжаев,** Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари **Муҳаммад Солиҳ** танқидчи масъулияти, докладларда ёш танқидчилар ижодига алоҳида эътибор берилмагани, классик адабиётга доир мақолалар тўғрисида бирор жўяли фикр айтилмагани, танқидчилар ижодида орифлик кам кўринаётгани, танқид ва адабиётшунослик соҳасида Абдурауф Фитрат номида мукофот таъсис этиш, республика адабий журналларининг аҳволи, танқидчилар меросини нашр қилиш, адабий меросни тарғиб этадиган янги журнал чиқариш каби ҳаётий масалалар юзасидан фикр юритдилар.

Йиғилишда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг бош муҳаррир ўринбосари **Иброҳим Ғафуров** адабий ҳаётда ҳурфикрлилик сезилаётгани, нотўғри, қотиб қолган фикрларга қул бўлишдан қутулаётганимиз хусусида сўзлаб, ҳафталик дуч келаётган қийинчиликлар, ёшларнинг янгиликка интилишларини қўллаб-қувватлаш, танқидчиликдаги турли йўналишларни чуқурлаштириш зарурлиги ҳақидаги мулоҳазаларини ўртоқлашди.

Ҳисобот мажлисини О. Шарафиддинов якунлади. У докладларнинг ютуқ-камчиликлари, ўзбек танқидчилигининг бугунги аҳволи мутлақо қониқарсиз экани, танқидчиликнинг обрўйи юксак эмаслиги, ижодкорлардаги лоқайдлик, пассивлик ҳақида куйиниб гапирди.

— Йиғилишимиз ёмон ўтмаётир, — деди у сўзида давом этиб, — лекин барибир ҳали танқидчилигимиз фаол эмас, дадиллик, теран дадиллик етишмайди. Ижод эркинлиги, партиявийликка янгича нуқтаи назарлар ҳақида ҳеч ким ёзмаётир. Лениннинг партиявийлик ҳақидаги фикрларини бугунги инқилобий ўзгаришлар асосида талқин қилишимиз керак. Бундай ҳал қилинмаган муаммолар кўп.

ЎзАС АХБОРОТИ

ҲАВАСКОР БИЛАН МУЛОҚОТ

БОШЛОВЧИ ИЖОДКОРЛАРНИНГ МАШҚЛАРИ ҲАҚИДА

ШЕЪРИЯТНИНГ инсон руҳиятига сўз билан ифодаланиши қийин бўлган таъсир кучи, вужудимизни тилка-пора этиб ташлайдиган оҳанглари, она алласидай мунгли, оромбахш садолари бор. Буларнинг ҳаммаси, балки, битта шеърда жамулжам бўлмоғи мушкулдир, аммо у қандай маънони ифода этмасин, оҳанглари қай тарзда — баланд ва сокин пардаларда янграмасин, унинг туйғуларимизни жунбушга келтиргучи қудратли кучи ўзгармас. Шунинг учун ҳам ўқувчи умид билан қўлига олган китоби ёки матбуот саҳифаларида эълон қилинаётган ижод намуналаридан юксак даражадаги шеъриятни кутади. Шу маънода шеърият тарозусининг бир палласига қўйилган салмоқли тош ҳамон ўзгармай келади.

Фикрий теранлик ва бу фикрнинг бадиий инъикоси, мисралардаги мусиқийлик, шеърий техниканинг мукаммаллиги, манзараларнинг бетакрор тасвири кабилар шеърнинг ибтидоий кўринишлари эмас, моҳиятдир. Шу маънода ҳаваскор учун алоҳида истисно тарзидаги енгиллик, катта шоирлар учун эса юксак талаблари йўқ.

Сиз ҳаваскорларнинг худди шу жойда кўнглингизга келган эътирозларингизни англаб турибман.

— Талаб қиляпсизми, унда вужудингизни беором этган, унга таскин берувчи шеъриятнинг инъикосини айтиб кўринг.

— Жуда қийин. Яхши шеърни бефарқ ёки шунчаки ўқиб бўлмайди. Шеърнинг табиати ўқувчидан танҳоликни, алоҳида эътибор билан ўқишни, ҳатто махсус тайёргарликни талаб қилади. Шеъриятни ҳис қилган ўқувчи шоир билан бирга ёнади. Қайснинг мажнун қиёфасидан титрайди, Фурқатнинг кимсасиз биёбонда «Мисоли телба итман, карвонимдан адашганман», деб айтаётган титроқ ноласини тушунади. Эркин Воҳидовнинг Фузулий фарёдини изҳор этаётган мисраларини мунгли куй тинглаётгандай ўқийди, Абдулла Ориповнинг «Муножотни тинглаб» тўкаётган кўз ёшларига шерик бўлади.

Яхши шеър шундай бўлади. Шунинг учун ҳам уни топилдиқ — кашфиёт деб аташади. Ўрни келиб қолди, айтиб ўтай. Машҳур рус шоири М. Светлов яхши шеър машаққати ҳақида тўхталиб шундай деган эди: «Яхши шеър ёзиш жуда қийин. Уни ҳадеганда ёзиб ташлаб бўлмайди. Агар мен бир йилда иккита яхши шеър ёзсам, ўзимни бахтиёр ҳисоблар эдим. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, ўттиз йиллик ижодий фаолиятим давомида 60 та яхши шеър, яъни ўнлаб йиллар давомида ўлмайдиган шеър ёзган бўлар эдим. Бу жуда катта гап». Сиз, ҳаваскорларнинг редакцияга юбораётган шеърларингизда эса ана шу чинакам ижодкорга хос бўлган шоир меҳнатининг натижалари сезилмайди.

— Нималар деяпсиз, ахир биз ҳаваскормиз, машқ қиламиз, адабиётга қизиқамиз, ўзимиз таъсирланган воқеаларни содда, баҳоли қудрат баён этамиз. Сиз бўлсангиз, бизга Навоий, Фурқат, Эркин Воҳидов, Абдулла Ориповни мисол келтирасиз. Ахир улар ҳам илк шеърларини биз каби ёзишдан бошлагандир.

— Йўқ, ундай бўлмаган. Гарчанд Эркин Воҳидов, Абдулла Ориповнинг илк шеърларида сизлар ўйлагандай соддалик бўлса-да, аммо уларнинг машқларида катта шоирларга хос бўлган иқтидор ва истеъдоднинг кўринишлари яққол сезилиб турган.

Мана, тошкентлик ҳаваскор И. Тўлагановнинг «Инсон» деб аталган машқи. Унда сиз бошловчи шоирнинг инсонга мурожаат қилиб нималар ёзаётганига эътибор қилинг:

Ватан ишқи сени чорлар меҳнатга,
Меҳмондўстлик бу кун кирган одатга,
Инсон, эришгайсан чексиз омадга
Сазовор бўлгайсан табрик — ҳурматга.
Сен, инсон, одобу оринг ўйлайсан,
Мотамда қайғуриб тўйда ўйнайсан,
Ёв келса юртингга, мутлақ қўрқмайсан,
Дўстлар суҳбатига минг бор тўймайсан.

Нима ҳам дейиш мумкин. «Ватан ишқи сени чорлар меҳнатга» деган мисра билан «меҳмондўстлик бу кун кирган одатга» деган сўзнинг ўртасида қандай ҳамоҳанглик бор. Инсон қани ўзи? Сиз ҳамма мисраларга ана шундай «ҳамоҳанглик», «алоқадорлик» деган сўзлар билан мурожаат қилиб чиқинг. Кўряпсизми, бу ерда «шеър» мазмун, мантиқ, мисралар ўртасида алоқадорликнинг мавжудлиги каби шеърнинг ибтидоий талабларига ҳам жавоб беролмаяпти.

Ёки самарқандлик И. Отамуродовнинг «Ватаним — онамга!» деб аталган машқини олиб кўрайлик. Шеър бугунги долзарб мавзу — қайта қуриш билан алоқадор бўлган воқеалар ҳақида ёзилган. Унда яқин ўтмишда Ватаннинг юрак-бағри чок бўлганлиги ҳақида, мактаб болаларининг ўқишни йиғиштириб, ҳосили қолмаган далаларда саргардон бўлгани тўғрисида, докторларнинг таъмагирлиги хусусида, савдо ходимларининг олғирлиги, хуллас, турғунлик даврида авж олган барча иллатлар ҳақида сўз кетади ва шунча маломатлардан кейин шеър қуйидагича якунланади:

Лекин ғам-андуҳнинг на фойдаси бор,
Оҳ-воҳнинг нафи йўқ, айтаман такрор.
Яхшики, партия қилиб хулоса,
Ёмонлар адабини бермоқда роса.
Қайта қурилмоқда ҳамма ишимиз,
Бундан сўнг бўлади зўр турмушимиз.

Йўқ, энди бундай чучмал таскинга ўқувчи ишонмайди. Ёзганларингизни шеър сифатида ҳам қабул қилмайди.

— Шубҳамиз бор, мабодо мактаб ўқувчиларининг машқларидан танлаб олганингиз йўқми? Ҳаммамизнинг ёзганларимиз шундай эмасдир?

— Йўқ, булар мактаб ўқувчиларининг эмас, матбуотни яхши биладиган, адабиётни яхши тушунадиган ҳаваскорларнинг машқларидир.

Қуйида номларини санаганим, туркистонлик С. Бобохонов, Волгограддан аскар Х. Турсунмуродов, тожикистонлик Л. Умарова, Ш. Турдиев, сурхондарёлик М. Абдурайимқулов, Г. Ортиқова, наманганлик О. Азизов, фарғоналик С. Каримова, Н. Усмонова, Н. Тошқўзиева, Д. Муродов, Н. Юсупов, андижонлик А. Мақсудов, С. Тўраева, Р. Бегматова, М. Очилова, М. Бобохонов, М. Эсонова, С. Бозоров, Ш. Мардинов, М. Сатторова, М. Суюнов, Э. Эшмуродов, Д. Юлдошева, Ғ. Муродов, тошкентлик Р. Одилов, Қ. Норинбоев, Ш. Бердиев, Н. Ҳасанов, О. Холмуродова, қашқадарёлик Х. Эшмуродов, С. Ботиров, С. Шаропова, Н. Умаров, бухоролик Қ. Ҳусанов, сирдарёлик Д. Файзиева, И. Бўрибоев каби ҳаваскорларнинг машқлари ҳақида ҳам худди шундай мулоҳазаларни айтиш мумкин.

— Эътиборга лойиқ, редакция ходимлари назари тушгудай машқларимиз йўқми?

— Бор. Бундай машқлар кўринишидан бирмунча пишиқ, равон ўқилади. Уларда фикр ҳам мавжуд, мисралар ўртасида ҳамоҳанглик ҳам бор, ҳаёт ташвишлари, болаликнинг қайтариб бўлмас дамлари, табиат манзаралари ҳақида шоирона ўйлар ҳам учраб туради. Бундай машқларга одатда: «Ҳурматли ўртоқ О. Жўраев! Сизнинг редакцияга юборган шеърингиз билан танишиб чиқдик. Уларда яхши шеър ёзишга интилиш бор. Лекин ўз дардингиз, овозингиз сезилмайди, адабиётимизнинг таниқли намояндалари ижодини тинмай ўқиб-ўрганинг. Ўз устингизда жиддий ишланг» тарзидаги ҳаваскорларга хуш келадиган, унга ором борувчи ва айни пайтда нимадандир умидвор қилувчи жавоблар юбориш ҳам мумкин. Лекин бугун ошкоралик принципларидан келиб чиқиб, рўйи-рост гапирадиган бўлсак, бундай жавоблар билан редакция ходимлари ўзини ҳам, ҳаваскорларни ҳам алдаётгани яққол сезилиб қолади. Негаки, бу каби бир хил юзлаб, минглаб нусхада юборилаётган жавоблар ҳаваскорга ҳеч нарса бермайди. Улар ҳам бу жавоблардан илҳомланиб «ўз устида жиддий ишламайди, шеъриятининг юксак чўққиларини эгаллашга интилмайдилар».

Аслида кўриниши бир қадар шеърга ўхшаган, равон ўқилаётган, рост гаплардан иборат бўлган мисралар ҳам яхши шеър бўлолмайди. Чунки уларда шеъриятнинг қон томирлари, юраги бўлган ҳиссиёт, унинг бадиий ифодаси, образли фикрлаш етишмайди.

Давойимиз бир қадар жиддийроқ бўлгани туфайли қашқадарёлик О. Жўраевнинг «Бир қўшиқ» шеърини тўла келтираман.

Бир қўшиқ истадим нақ чорак аср,
Баъзан тунлари шамдек ёндим қўйида.
Қолмади далалар қўрғону қаср
Ойдин кеча кездим сойлар бўйида.
Гуллар қатин елдек титкилаб кўрдим,
Шуълалар рангидан изладим уни.
Ўтган йўлларимга узоқ телмурдим,
Қаттиқ хуморида кузатдим кунни...
Кўзларим олдида тарқалиб туман
Кўнглим равшан тортди қуёшдан ортиқ.
Умрим мазмунидан кўринди равшан
Қалбимга дардини битган у қўшиқ.

Буларни қайта ўқиймиз, бир неча бор қайта ўқиймиз. Лекин ҳар гал бу мисралар нима учундир руҳимизга таъсир этмайди, ҳаяжонлантирмайди. Чунки ҳаваскор унда образли фикрлашга, ўқувчиларга маълум бўлмаган ноёб ташбеҳлар топишга эмас, баландпарвозликка, ҳавоий сўзларга, мисраларга пардоз беришга интилган.

Деҳқонободлик Х. Эшмуродов, тошкентлик Э. Шукурова, қашқадарёлик Й. Кенжа, самарқандлик А. Улуғов, Х. Ҳасанова, фарғоналик М. Авазов ва И. Аҳрорнинг изланишлари ҳақидаги мулоҳазаларимиз ҳам шундай.

Номлари тилга олинмаган, аммо 1988 йил редакцияга шеърларини юборган кўплаб ҳаваскорларнинг машқлари ҳақида ҳам шундай мулоҳаза билдириш мумкин.

ХУЛЛАС, БУГУН ўқувчиларимиз савиясининг юксаклиги, уларнинг китобхонлиги, бадиий адабиётга ташналиги билан унчалик мақтана олмасак-да, барибир чинакам бадиий асарга, шеъриятга бўлган юксак талабимиз ўзгармайди.

Ёқуб ЯКВАЛХЎЖАЕВ

ҲАЁТИЙ АСАРЛАР ЯРАТАЙЛИК

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида **драматургия кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилиши** бўлиб ўтди. Йиғилишни кенгаш раиси Туроб Тўла очди. Йиллик драматургия асарлари бўйича Машраб Бобоев, кинодраматургияда янги яратилган фильмлар ҳақида Р. Муҳаммаджонов доклад қилди.

Драматургиянинг сўнгги йиллардаги истиқболи ва ечимини кутаётган муаммолари, ўтган йили яратилган саҳна асарлари, уларнинг ютуқ ва камчиликлари тўғрисида нотиқ батафсил гапирди. Докладда ўтган йили саҳналаштирилган Шукур Холмирзаевнинг «Зиёфат» (республика «Ёш гвардия» театри), Шароф Бошбековнинг «Темир хотин» (Фарғона область музикали драма ва комедия театри), яна шу муаллифнинг «Эски шаҳар гаврошлари» (республика Ёш томошабинлар театри) сингари спектакллар ижобий баҳоланганини айтди. Бу спектакллар постановкачи режиссёрлари Баҳодир Йўлдошев, Олимжон Салимов, Омон Шариповнинг хизматлари экани қайд этилди. Шунингдек, нотиқ Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрида саҳналаштирилган И. Султоннинг «Абдулла Қодирийнинг ўтган кунлари» (постановкачи режиссёр Латиф Файзиев) спектакли муносабати билан туғилган баҳсли масалаларга алоҳида тўхталди.

Кинодраматург Р. Муҳаммаджонов ўтган йили «Ўзбекфильм»да суратга олинган режиссёр Элёр Эшмуҳамедовнинг «Фалажлик» ва Ҳотам Файзиевнинг «Оқ бино оқшомлари» бадиий фильмларини йиллик сара асарлар сифатида баҳолади. Шунингдек, у «Қандаҳорда ёнганлар» (режиссёр Ю. Собитов), «Ёввойи» (режиссёр Қ. Камолова), «Маҳлуқ ва яна кимлардир» (режиссёр А. Фатхуллин), «Отга меҳр» (режиссёр М. Оғамирзев) сингари фильмларга атрофлича тўхталиб, уларнинг миллий ҳаётдан йироқсидан бўлган музокаралар лиги, бугунги кинонинг талабларига жавоб бермаслиги ҳақида куюниб гапирди.

Ҳар иккала доклад юзада филология фанлари докторлари Н. Худойберганов, И. Султон, Ҳ. Абдусаматов, санъатшунослик доктори М. Қодиров, «Ўзбекфильм» киностдияси бош муҳаррири Ф. Мусажонов, филология фанлари кандидати Б. Норбоев, санъатшунослик кандидати Б. Насриддинов, шоир С. Аҳмад, адабиётшунос Ш. Ризаев, педагог Ш. Қодирий ва бошқалар сўзга чиқдилар.

Уларнинг фикр-мулоҳазаларидан шу нарса маълум бўлдики, драматургия ва кинодраматургияни қайта қуриш ва демократия талабларидан келиб чиқиб, янада ривожлантириш зарур. Томошабинларга миллий заминга эга ҳаётий асарларни тақдим этиш ҳар бир санъаткорнинг гражданлик бурчидир.

Кенгаш йиғилишида Тошкент область партия комитетининг секретари Э. Фозилов қатнашди.

МАРКАЗИЙ НАШРЛАРДА

«СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ»

«Абдуқаҳҳор Иброҳимов адабиётга меҳнат қилиш учун, ўзбек адабиётида ўз сўзини айтиш учун келган. Унинг сўзини ўзбек адабиётида тўла маънода янги сўз дейиш мумкин. Унинг айтадиган гапи бор. У ёзувчи сифатида ғоят ўзига хос, ҳаётга, одамларга нисбатан ўз қараши бор; у инсон қалбига теран назар солишга, унинг қалбини тушунишга интилади...». Бу самимий сўзлар атоқли адибимиз, Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Раҳмат Файзий Абдуқаҳҳор Иброҳимовнинг яқинда «Советский писатель» нашриётида босилиб чиққан «Тахт қулади» ҳажвий қиссалар ва ҳикоялар китобига ёзган сўзбошидан олинди. Ёзувчининг мазкур мажмуасига унинг «Бир қадам — икки фожиа», «Сенга бир гап айтаман...» қиссалари, «Кимга учрай?», «Ўртадаги одам», «Олдиларидан бир ўтайлик», «Сўнгги нур», «Ўзларини кўрсатсинлар» каби ҳажвий ҳикоялари, лирик асарлари киритилган.

«ДРУЖБА»

Совет ва булғор комсомолларининг ҳамкорликда рус ҳамда булғор тилларида чиқарадиган «Дружба» журналининг ўтган йилги май-июнь сонида шоир Барот Исроилнинг «Декрет» шеъри босилган. Шеърни рус тилига Василий Козлов таржима қилган. Журналда Б. Исроил ҳақида қисқача маълумот ҳам берилган.

«СЕМЬЯ»

В. И. Ленин номидаги Совет болалар фондининг ҳафталиги — «Семья»да (1989 йил, 22 февраль) ҳамкасбимиз, газетамиз ижтимоий-сиёсий бўлимининг мудири Мурод Абдуллаевнинг «Жон аччиғи» проблематик мақоласи чоп этилди. Мақолада далада 12—14 соатлаб ишлатишлар, инсон қадр-қимматининг оёқ ости қилинганига қарши норозилик сифатида пайдо бўлган ўзбек хотин-қизларининг ўз-ўзини ёқишларидек фожиали мавзу кўтарилган. Журналист ўз мулоҳазаларини Шаҳрисабз районининг Энгельс номидаги колхозида юз берган бир мудҳиш ҳодиса мисолида билдиради, бу кўргиликни келтириб чиқарган ижтимоий сабабларни таҳлил этади, Ўзбекистоннинг барча қишлоқ хўжалик коллективларида меҳнат тўғрисидаги қонунларга қаттиқ амал қилиш зарурлигини таъкидлайди.

БИЛДИРИШ

Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида шеърият кенгашининг йиллик ҳисобот мажлиси бўлади. Адабиётшунослар Наим Каримов, Ортиқбой Абдуллаев ва Тўра Мирзаев 1988 йилда чоп этилган шеърлар ва достонлар, фольклор асарлар тўғрисида маъруза қиладилар.

Мажлис 6 март куни соат 14.00 да бошланади.

Қизиққан барча ўртоқлар таклиф этилади.

ТУЗАТИШ

Газетамизнинг шу йил 9-сонида босилган «Бадиийлик—юксак мезон» мақоласининг иккинчи устунидаги (пастдан еттинчи қатор) жумла «Яқинда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи секретарининг ижодий ишлар бўйича ўринбосари...» деб тузатиб ўқилсин.

ИСТИҲОЛА

Фаровон замонларда яшаяпмиз-да, ёронлар. Тўкин-сочинликка нима етсин. Энг асосийси тинчлик, ҳамжиҳатлик. Ҳамма бир ёқадан бош чиқариб **бир-бирининг бола-чақасини** боқиб юрадиган дамлар. Болаларни насибаси бутун-да. Биз бўлсак аллақандай «фонд-монд» тузиб юрибмиз. Ахир одамлар бир-бирига ўтказиб турганда «фонд»ларга нима бор. Масалан, мен ўша фондларга бир-икки чақа ўтказиб турсам-да, барибир ҳар маошимдан қўшимча ўн беш-йигирма сўмини **бировларнинг бола-чақасига** ажратаман. Ишонмасангиз, мана эшитинг.

I

Бугун маош оладиган кун эди. Кассир аёл маошимдан бир сўм чегириб қолди. Нимага учунлигини суриштириш уят бўлади, чунки биламан, унинг ҳам саккизта **боласи бор.** Ортиқча гапнинг кераги йўқ. Сўрагани истиҳола қиласан киши...

II

Тушликда ошхонага кирдим. Овқатнинг пулидан ташқари ўттиз тўрт тийин «чойчақа» — бола-чақанинг «насибаси»ни ташлаб чиқдим. **Бола-чақа омон бўлсин!**

III

Ошхонадан чиқиб, магазинга кирдим. У-бу харид қилдим. Сотувчи ҳисобдан йигирма икки тийин адашибди. Ҳар ҳолда менга эмас, ўзининг фойдасига. Юзига айтмоқчи бўлдим. «Ке, энди арзимаган чақа учун сан-манга бориб ўтираманми», деб гапирмадим. Унинг ҳам **бола-чақаси бор,** бу ҳам мен каби кимнингдир бола-чақасига бериши керак. Сўрагани истиҳола қиласан киши. Ҳа, энди шу йигирма икки тийин билан у бойиб қолмайди, мен эса камбағал бўлиб қолмайман-ку, тўғрими...

IV

Ҳаво иссиқ эмасми, чанқаб кетдим. Беш тийин бериб «квас» олсам, сотувчи икки тийин қайтим бермади. Устига-устак стаканни ярмини кўпикка тўлдириб берди. Қайтим сўрай десам, атрофдагилардан уялдим. Каппатта одамман. Бола эмасманки, тортишиб ўтирсам. Биламан бунинг ҳам **бола-чақаси бор.** Давангдай йигит, камида учта боласи бор чиқар. Сўрагани истиҳола қиларкан киши...

V

Зарур иш билан бир жойга бормоқчи бўлиб автобус пойладим. Сабрим чидамай, такси тўхтатдим. Бирпасда манзилимга етиб олдим. Бу томони яхши-ю, лекин бир сўму қирқ олти тийинлик йўлга икки сўм олди, кўзини бўлқайтириб. Ҳайдовчининг рапидадай башарасига қараган эдим, менга қараб тиржайиб қўйди. Билдимки, ортиқча гапнинг кераги йўқ. «Раҳмат», деб эшикни ёпдим. **Боланг омон бўлсин.**

Болаям бор бўлсин, чақаям бор бўлсин, иккаласидан ҳам худо одамни қисмасин... Бола бўлса-ю, чақа бўлмаса, чақа бўлса-ю бола бўлмаса... алҳазар!

VI

— Уйда гўшт қолмаган, қайтишингизда гўшт ола келинг, — хотин эрталаб тайинлаб юборган эди. Бозорга тушиб, «Гўшт дўкони»га яқинлашдим. Девқомат қассоб қўлини кўксига қўйиб, мулозамат кўрсатди. Кўнглим ийиб, икки кило гўшт торттирдим. Чаққон-чаққон ҳаракат қилиб, бир парча гўшту, икки-учта муштдай-муштдай суякни тарозига ташлаб, «Ўн беш сўмлик бўлди, акахон», деб тураверди.

— Бу қанақаси, укам, шундай суякни тортиб беряпсиз-ку, — десам, пинагини бузмайди, — Олсанг ол, олмасанг катта кўча. Бизда ҳам бола-чақа бор. Уларни боқиш керак, — дейди.

Нима дейсиз энди. **Орада бола-чақа бўлса.** Гўштни қўлтиққа қистириб уйга бордим. Аҳволни кўрган хотиним шанғиллаб кетди:

— Бу қанақаси? Кўзингиз қаерда эди? Шундай суяк олиб келибсиз-ку! Сиз уйингизда ит боқаяпсизми ёки бола-чақа? Тузукроқ қилиб олсангиз бўлмайдими?..

ХУЛОСА:

Кўрдингизми, куни билан бировларнинг бола-чақасини боқибмиз-у, ўзимизникини унутиб қўйибмиз. «Ҳой, одамлар, бизда ҳам бола-чақа бор!» — деб бақиргим келади. Нима қилай, одам истиҳола қиларкан.

Илҳом ЗОИИРОВ

ЎҒРИ

МАЖОЗИЙ ҲАЖВИЯ

Бизнинг маҳаллага ўғри тушди. Куппа-кундузи.

Шундан бери маҳалладаги эркаклар беором: **яна келармикин** деб, йўл пойлашади. Хотин-халаж эса маҳалла тинчини бузган ўғрини тинмай қарғашади: **балога йўлиққур!**

У кўчамизда пайдо бўлганда ҳеч ким унинг ўғрилигини пайқамади. Фақат қизиқиб кузатишди, холос, ахир бу ерда янги пайдо бўлган одам эътиборни тортмай қолмайди-да.

— Ҳалима бичиқчининг уйи қайси? — деб сўради у саломаликсиз дабдурустдан биз, пиво симириб турган тўрт-беш улфатдан. — Нима одам кўрмаганмисизлар мунча бақраясизлар?!

— Ўзингни тут! — шивирлади биқинимга туртиб қўшним ва керакли уйни кўрсатди. — Ҳув, зангори дарвоза.

Ўғри зангори дарвозадан кириб кетгунча кўз узмадик, тўғрироғи, кўз узолмадик.

Тахминан бир соатлардан сўнг у қайтиб чиқди ва ёнимиздан ҳеч нарса кўрмагандай баланд пошнали туфлисини тақиллатиб ўтиб кетди.

— Яна қачон келасиз, яхши қиз?! — улфатларимиз отган гап жавобсиз қолди.

Шундан бери ўйланамиз: **яна келармикин!..**

Хотин-халаж қарғанади: **балога йўлиққур.**

Маҳалламизга ўғри тушди. Куппа-кундузи.

ОЛЛОЁР

ФЕРМАДАГИ МОЖАРО

КИНОЯВИЙ МАСАЛ

Даканг хўрозга чўқилаётган дони ёқмади шекилли, тумшуғини жаҳл билан бир-икки марта катак панжарасига ишқалаб ташлади. Ўзича тозаланган бўлди-ю, аламини кимдан олишни билмай «қоқоғ»лаб теварак-атрофга кўз ташлаб қўйди. Девор тагида ҳеч нарса билан иши йўқ, патларини титиб товуғи ётарди. Даканг югуриб бориб макиённинг тожидан чўқилади.

— Менга қара, Товуқнисо, — деди жанжал учун баҳона топиб, — нега жўжаларингни тўққизтаси сап-сариғу, кенжатойинг олачипор? Бу дейман, мен йўғимда «бобоқи»лар билан дон олишиб юрибсан, шекилли-а?! Тўғрисини айт ҳозир! Аммо юриш-туришингдан бир нарса сезсам, табакага ҳам ярамайдиган қилиб ташлайман.

Хўрознинг дабдурустдан келиб чўқилаб қолиши Товуқнисонинг ҳам қонини қайнатиб юборди ва у ҳам юмма талай кетди:

— Қа-қа, қо-қо-қа! Ҳали шунақами? Ўз айбингизни бошқаларга тўнкайдиган одат ҳам чиқариб қолдингизми? Хилма-хил комбикормалар, импортний «крупа»лар қутуртираяптида-а, ўз хотингизни ҳам бир пулга олмай қўйдингиз? Ёки мудир билан ревизорларнинг ҳар хил суҳбатларини катак ортидан эшитавериб пихингиз қайралиб қолдими, қаллобликни ҳам ўрганиб олибсиз?! Аммо бекорга овора бўлманг, менга панд беролмайсиз жуда тожингиз тилладан бўлгандаям.

— Бўлди, бас қил қақиллашингни. Овозгинангни ўчир. Қўшни фермадагиларнинг олдида шарманда қиляпсан.

— Нега энди қақилламас эканман: қақиллайман. Туҳматни қилиб қўйиб, тағин дўқ қилишини қаранглар бу кишимнинг. «Нима учун кенжатойинг олачипор» миш! Балки ўзингиз мен тухумларимни босиб ётган вақтимда ўша қўшни фермадаги ўйнашингиз туғиб берган тухумни олиб келиб меникига қўшиб қўйгандирсиз?! Нима қилгандаям сизни боплабди ўша думи юлинган мегажинингиз. Роса ўхшатиб тузлабди, қандини урсин. Чипорхўжадан бўлган тухуминиям сизга ўтказворибди. «Инкубаторски»ни бир лақиллатай, деган-да! Ҳали қараб туринг, юқоридан келган комиссиянинг газагига ҳам ўзининг зотдор «хўрозчик»лари ўрнига сизни сўйдириб юборади. Сизни эргаштириб мудирининг олдигача олиб борса, бас, семизгина бегона хўрозга кўзи тушган ферма мудирини ўзи билади бу ёғига нима қилишни. Ие-ие, ҳа, нега пати юлинган товуқдай мунғайиб қолдингиз? Қўрқиб кетяпсизми? Сувга тушган мусичага ўхшаб шумшайманг, энди! Ҳе, чумчуқмижоз!

Охирги сўз нафсониятига тегиб кетган даканг хўроз ўзини тутолмай макиёнига ташланиб қолди ва бир маҳал қалин чанг кўтарилиб ҳамма ёқни «тап-туп», «қоқ-қоқоқ» овозлари тутиб кетди.

Алишер САЪДУЛЛАЕВ

Маърифатхона

Фаранг мутаффакири Жан де Лабрюйер (1645—1696) ижоди қанчалик машҳур бўлса, ҳаёти ҳақида маълумот шунчалик кам. Орлеан университетида ҳуқуқ илмини ўрганган, тоғасидан қолган меросни ўғирлатгач, аввал маркиза де Сокура, сўнг шаҳзода Конде уйида мураббий бўлиб хизмат қилади. Юксак табақа ўртасидаги ҳаёт, кузатувлар, ўзининг қувван ҳофизаси бақувват бўлса-да, ижтимоий мавқеи пастлигидан нолиш, замонадан норозилик унинг тириклигидаёқ тўққиз бор нашр этилган «Хулқ-атворлар ёхуд асримиз ахлоқи» китобида акс этади. Бешафқат ҳақиқатгўй ҳикматларидан бирида айтади: «Кимдир яхши ёзгани учун мақтов ва шарафга лойиқ, биров ёзмагани, бу билан бизни машаққатдан холос қилгани учун ҳурматга арзийди». Шукурки, Лабрюйер ёзган ва фикрат мулкида унинг мўъжизакор овози бор.

Жан де **ЛАБРЮЙЕР**

ХУЛҚ-АТВОРЛАР ЁХУД АСРИМИЗ АХЛОҚИ

Ҳамма нарасани аллақачон айтиб бўлганлар, биз эса кечикиб туғилдик, ахир дунёда одамлар етти минг йилдан буён яшайдилар ва фикрлайдилар. Инсон ахлоқини кузатишнинг энг доно ва мўъжизавий ҳосили йиғиб олинган, бизнинг чекимизга қадимги файласуфлар ва донишмандлардан тўкилиб қолган бошоқларнигина териш тушди.

●

Вақти-вақти билан дунё водийсида ажойиб одамлар туғиладилар, уларнинг саховати қулф уради, юксак фазилатлари қатим-қатим ёғду сочади. Пайдо бўлиши ва ўчганидан кейинги қисмати бизга ноаён юлдузлар каби бундай кишиларнинг на аждоди, на авлоди бор: уларнинг бир ўзи бутун зот-зурёддир.

●

Дунёда севимли кишининг чеҳрасидай ажойиб томоша, севимли кишининг овозидай шавқангиз мусиқа йўқ.

●

Эркаклар бировнинг сирини қаттиқ асрайдилару, ўз сирларини осон ошкор қиладилар, аёллар ўз сирларини мустаҳкам сақлаб, бировнинг сирини ҳеч кимдан қизғанмайдилар.

●

Оламда ўз эрларининг бўйдоқлигини ҳавас билан эслашига сабаб бўлмайдиган аёллар нақадар кам-а...

●

Сахийлик кўп нарса билан ёрдам беришдагина эмас, ўз вақтида ёрдам беришда ҳамдир.

●

Қайнота куёвини ёмон кўради, қизини яхши кўради, қайнона келинини ёмон кўради, ўғлини яхши кўради; дунёда ҳамма нарсанинг меъёри бор.

●

Инсон икки хил йўл билан — ё ўз ақли ёрдамида ёхуд ўзгаларнинг лақмалигидан фойдаланиб юксак мавқега эга бўлиши мумкин.

●

Ўзинг лойиқ бўлган лавозимни ололмаслик уятлими ё ўзинг лойиқ бўлмаган лавозимни эгаллаш — ким билади?

●

Саройга кўтарилиш мушкул, кўтарилишга лойиқ бўлиш ундан қийинроқдир.

«Нега у бу амалда?» — демасинлар, «Нега у бу амалда эмас?» — десинлар...

●

Қул фақат ўз эгасига қарам, шуҳратпараст ҳаммага қарамдир.

●

Ҳокимият эгалари ҳақида яхшиси гапирмаган маъқул. Уларни яхшилаб гапириш ҳар доим лаганбардорлик, тиригида ёмонлаш — хавфли, ўлганидан сўнг ёмонлаш — ярамасликдир.

●

Халқни томошалар, ҳашамлар билан алдаш, уни иззаттталаб, бачкана қилиб қўйиш — қадим-қадимдан буён кўпгина давлатларда ишлатилаётган бехато сиёсат. Зўравонликнинг бу кўриниши билан кўп нарасага эришиш мумкин.

●

Ўлимнинг муқаррарлиги оғир, аммо у қачон келиши номаълумлиги бизга қисман таскин беради, бу ноаёнликда чексизлик, абадийликка дахлдор нимадир бор.

●

Биз кексаликкача яшашни истаймизу, қариб қолишни хоҳламаймиз. Демак, биз ҳаётни севамиз ва ажалдан қўрқамиз.

●

Агар бировлар ўлиб, бошқа бировлар ҳеч ҳам ўлмайдиган бўлганда эди, ўлиш жуда алам қилар эди.

●

Қоматдор, кучли яғрини ва кўкраги кенг одам оғир юкни ҳам бамайлихотир кўтаради, яна бир қўли бўш қолади; пачоқ, ожиз кишини икки баравар енгил юк ҳам эзиб қўйган бўларди. Юксак лавозим ҳам шунга ўхшайди: у буюк одамни янада юксакликка кўтаради, пасткаш кишиларни баттар пастга уради.

●

Калтафаҳмлик — жиноятларнинг отаси бўлса, қашшоқлик — уларнинг онасидир.

●

Ҳокимият мармар бинога ўхшайди: у юмшоқ одамлардан эмас, текислаб йўнилган одамлардан иборат.

●

Худо бойлик, пул, юксак амал ва бошқа ҳаловатларни кимларга берганига қараб, яратган бу нарсаларни бўлмағур нарсалар, деб билишини кўрса бўлади.

●

Қувонч бахш этган кунларнигина умр ҳисоблайдиган бўлсак, биз дунёда бор-йўғи бир неча кунгина яшар эканмиз.

Карим БАҲРИЕВ таржималари

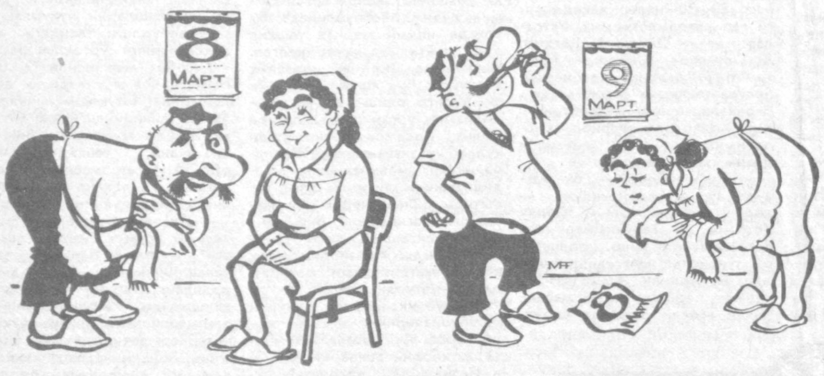

Рассом. А. МАМАТАЛИЕВ

Рассом. Ҳ. СОДИҚОВ

«Шум» галереяси

Рассом. Н. БЕРДИЕВ

ЖАҲОН ТАРАҚҚИЙПАРВАР АДАБИЁТИДАН

Кичик ҳажмдаги насрий асарлар Хитой адабиётида азалдан мавжуд. Бироқ ҳозирги пайтда бу жанрга эътибор янада кучайди. Чунки Хитойда амалга оширилаётган улкан ўзгаришлар адабиётнинг катта жанрларида ҳозиржавоблик билан ифодасини топа олмаётгани сабабли бу бўшлиқни тўлдириш кичик ҳикоялар зиммасига тушаётир. Айни пайтда, бу кичик жанрда Хитой халқининг ижтимоий ҳаётидаги муҳим муаммолар қаламга олинмоқда. Мазкур жанрнинг яхши намуналарини Фэн Му, Е. Цзюньцзян, Гуан Хуа каби таниқли ёзувчилар яратмоқдалар. Улар асарларига талаб ҳам катта. Бу ерда беш йилдан бери «Танланган Хитой кичик ҳикоялари» номли махсус журнал нашр қилинади.

Ўзбек китобхонларининг Хитой адабиёти ва ҳаётига қизиқиши катта. Лекин шу пайтгача Хитой адабиётидан асарлар ўзбек тилига кам таржима қилинган ва улар ҳам рус тили орқали ўгирилган. Эндиликда бевосита хитой тилидан ўгирадиган таржимонлар етишиб чиқмоқда. Улар келгусида адабиётимизни энг яхши таржималар билан бойитади, деб умид қиламиз.

Қуйидаги кичик ҳикоялар эса «Иностранная литература» журналидан олиб таржима қилинди.

Чжу ЮЙЦИ

МАРЖОН

КИЧИК ҲИКОЯЛАР

ГАО ЯННИНГ ХОЛАСИ ўз қариндошларини кўриш, шу билан бирга саёҳат қилиш учун Америкадан келди. Гао Яннинг қувонганини кўрсангиз эди. Холаси уйга жўнаб кетиш олдидан унга электрон соатли шарикли ручка совға қилди.

— Мен бу сафар дурустроқ нарса олиб келолмадим, эсдаликка мана шу ручкани олгин.

— Раҳмат, хола! Аммо...

— Нима гап?

Гао Ян совғани истар-истамас ҳафсаласизлик билан қабул қилди, бу холасининг эътиборидан четда қолмади.

— Сенга ёқмадими?

— Йўқ, ёқди, фақат...

— Нима фақат?

Йигирма йилдан ортиқроқ вақтдан бери Гао Ян ўз холасини биринчи марта кўриб туриши эди. Шунинг учун бир нарса дейиши ҳам қийин эди.

— Ҳа, айтавер, совғадан кўнглинг тўлмадими? Бирор нарса сўрамоқчимисан? Менда бўлса бас... — Холаси самимият билан жилмайган кўйи сўради.

Бу табассум Гао Яннинг руҳини кўтарди ва у қизаринқираб, ғудурлади:

— Холажон, сиздаги маржонни... агар... мумкин бўлса... Холаси кулиб юборди ва ўйлаб ўтирмай бўйнидаги маржонни олиб берди.

— Мен эса сенга нима керак экан, деб ўйлабман. Олавер. Ёқтирган қизингга совға қилмоқчимисан? Жуда маъқул бўлади.

Гао Ян маржонни олганидан бениҳоя хурсанд бўлди. Лекин у ўзини ўта ўнғайсиз сезди.

— Холажон, сиздан шундай... шундай миннатдорманки...

— Арзимайди, менда яна бор. Агар у битта бўлганида эди. Қўй, уялма!

●

Холаси Америкага қайтиб кетди. Гао Ян маржонни қўшни қизга совға қилди.

— Олавер, текинга-ку! Бу ахир Ғарбда энг урф бўлган маржон... Холажоним бундай сахий деб ҳеч ўйламаган эдим! Кел, тақиб қўяман.

Қиз маржонни тақиб олди, унинг кўзлари қувончдан порлаб кетди.

— Вой, бу нимадан қилинган экан-а? Қанча пул тураркин-а?

— Билмадим. Ўйлашимча, ҳар ҳолда... камида беш юз юан турса керак.

Гао Ян ва қўшни қиз ҳақиқатан маржон нимадан қилинганини билмасдилар, қизил-қўнғир тусдаги ясси доналар ялтираб турарди. Холаси Америкадаги қандайдир фирмада хизмат қилар, юқори малакали ходим ҳисобланар, топиш-тутиши жуда яхши, шунинг учун у тақадиган маржоннинг сифати паст бўлиши мумкин эмасди.

Икковлари ҳам жуда шод эдилар.

●

Бир ойдан кейин Гао Ян ўзининг ажойиб манзаралари билан машҳур Шилинга командировкага борди. Ишларини тугатгач, озроқ дам олиш учун тоғга йўл олди.

Бирдан у тоғдаги сўқмоқ йўл ёнида қизлар нималарнидир сотаётганини кўриб қолди.

— Нима?! Маржонми?!

О, фалак қудратингдан! Қизлар олдида, шундоққина ерда қаторлашиб... худди ўшандай маржонлар ётарди!

Уларнинг қизил-қўнғир тусдаги ясси думалоқ доналари товланиб турарди.

— Буни сизларда тайёрлашадими?

— Ҳа-да. Бирontaсини олинг!

— Нимадан қилинган улар ўзи?

— Тарвуз уруғларидан. Ҳа шундай, устидан эса шаффоф лак билан қопланган.

— Тарвуз уруғларидан?

— Ҳа, олинг эсдаликка! Ҳатто чет элликларга ҳам ёқяпти. У ёқларда бу жуда мода эмиш.

— Баҳоси қанча экан уларнинг?

— Қиммат эмас — 25 финь.[1]

Ли ЧЖАНЬ

ЙЎЛОВЧИ

АВТОБУСДА КОНДУКТОР бўлиб ишлаётганимга яқинда уч йил тўлади. Ўз йўловчиларимнинг кўпчилигини юзидан танийман. Ишчилар, хизматчилар, ўқитувчилар, артистлар, безорилар, киссавурлар. Уларнинг қарийб ҳаммасини фарқлаб олса бўлади, аммо бугун бутунлай нотаниш, кимлигини билиб бўлмайдиган йўловчи билан тўқнаш келдим.

У майдондан чиқди. Автобусда ҳаво дим, унинг пешонасига эса кепка бостирилган. Оғзида дока боғич, кўзида қора кўзойнак. У қисилиб менинг олдимга ўтиб, пул узатиб, шундай деди: «Охирги бекатгача бораман, марҳамат». Билетни йиртиб, қайтимини бердим. Қандайдир пионер унга жой бўшата бошлади. У ўтирмади, гўё яширинаётгандай, атрофга олазарак боқиб, йўловчиларнинг орқасига туриб олди. Мен ўйлаб қолдим: «Ҳм, охиригача саккиз бекат бор. Нега у ўтирмади? Жуда қизиқ. Бурилишда йўловчи тутқични ушлагани ҳам йўқ, балки одамлар орасига янада суқилиб кира бошлади ва узун сочли ёш йигит олдида сездирмай тўхтади. Мени хавотир босди. Бирдан у ҳалиги йигитни... Мен билет йиртиб улгурмаган ҳам эдим, бирдан узун сочли қичқириб юборди ва унинг қандайдир ҳамённи маҳкам ушлаб турган озғин қўли ғаройиб йўловчининг қўлида қисилганича юқори кўтарилди.

Шу заҳотиёқ ғала-ғовур бошланди. Семиз хотин бирдан чинқириб юборди: «Вой, менинг ҳамёним! Ўғрини ушланглар».

Ҳайдовчи машинани шартта тўхтатди. Олдинга сирғалиб ўтдим. Қарасам, узун сочли йигит бошини эгганича турибди. Одамлар унга тикилишган. Мен бир ой илгари қўлга тушган, лекин ўшанда қочишга муваффақ бўлган киссавурни дарров танидим. Уни ушлаб олмоқчи эдим, ҳалиги йўловчи чўнтагидан нейлон арқонча олди ва қочишга уринаётган ўғрининг қўлларини маҳкам боғлади.

Ҳамма бу йўловчига миннатдорчилик билан боқар, унинг эса аъзойи-бадани титрар, қора кўзойнаги остидан ёш оқарди. Семиз хотин унинг қўлини қаттиқ қисиб, «Ўртоқ, раҳмат сизга. Агар сиз бўлмаганингизда бутун маошимдан айрилар-канман», деди.

Бунга нисбатан йўловчи қўл силтади, оғзидаги боғични олди ва чуқур хўрсинди: «Ҳамма айб менда, уни ёмон тарбиялаганман. Акс ҳолда шундай бўлармиди. Ҳар қалай, бугун бир одамни бу ёвуз панжадан сақлаб қолдим!»

Бу сўзларни эшитган узун сочли йигит қипқизарган кўйи бошини кўтарди ва титраган овозда хитоб қилди: «Дада!»

Автобус бир силкинди ва аста олға юриб кетди.

Русчадан Нурбек АБДУЛЛАЕВ таржимаси

[1] Финь — Хитойда юаннинг юздан бир қисмига тенг пул бирлиги.

В. КОНДРУСЬ

ВИЖДОНАН...

Сиропов мукофотланганлар рўйхатига одатдагидек эриниб кўз ташлади.

— Тўхтанг, тўхтанг! — тўсатдан хитоб қилди у. — Хўш, нима учун мен Хвостиковдан ўн сўм ортиқ олар эканман?

— Мен қайдан билай! — жавоб берди кассир аёл. — Марҳамат, қўл қўйинг-да, олаверинг.

— Лекин бу виждонан эмас! Мен бу ишни шундай қолдирмайман...

— Степан Иванович! — бошлиғини тўхтатди Сиропов. — Нималар бўлаяпти ўзи? Хвостиков билан бизнинг моянамиз бир хил, сиз мукофотни ҳам бизга бошқалардек бир хилда белгилагансиз — ўртача миқдорда. Биз иккаламиз ҳам икки хил мавзуни ковлаштириб ечолмай келаяпмиз, уч марта ишга келмаганмиз. Ишга ҳам биргаликда судралиб, кечикиб келамиз... Бу қанақа виждонсизлик.

Бошлиқ бошини хорғин чайқади:

— Хўш, нега шовқин солаяпсан? Ҳаммаси тўппа-тўғри: квартал бошида Хвостиков бир ҳафта касал бўлган...

— Эй-й, мана гап қаерда! — Сиропов бироз тинчланди. — Бу бошқа гап. Бунга чидаса бўлади. Акс ҳолда Хвостиковнинг олдида ноқулай бўларди...

Тоҳир ДОЛИЕВ таржимаси

Дўстларимиз кулгиси

Рассом. Ш. СУБҲОНОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 11608. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б — 3122. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12